

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDATIA „SOCIETATEA CIVILĂ”

Anul III – Nr. 13 ianuarie 1994

32 pagini 400 lei

Separarea puterilor în stat

Moștenirea dizidenței

G.M.Tamás

Texte fundamentale

Bertrand de Jouvenel

Pagini economice

–șomajul în România

Politica internațională

–NATO

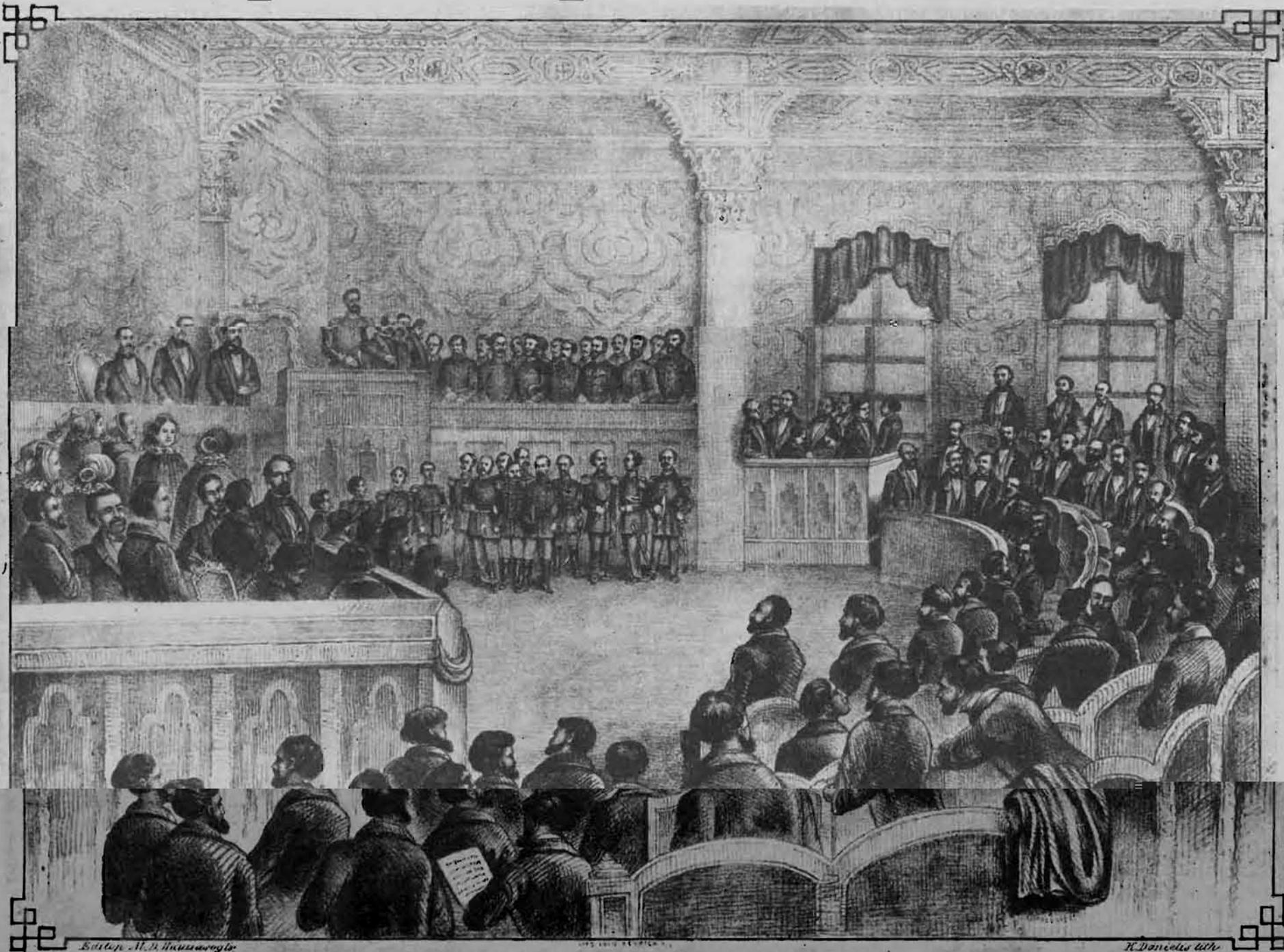
–continentul african

–schimbările din Rusia

–alegerile din Italia

–dileme diplomatice românești

Separarea puterilor în stat

DEDIKATĂ Onor. D. D. Denisașorului kanitali Băkarești BOEPESK.

Deschiderea Camerei din București de către domnitorul Alexandru Cuza, la 29 februarie 1860.

Deschiderea Camerei din București de către domnitorul Alexandru Cuza, la 29 februarie 1860 (București vechi. Documente iconografice)

Contents

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROȚ
GHIȚĂ IONESCU
KENNETH JOWITT
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMÁS

*Fundatia
Societatea Civilă*

Președinte: DAN GRIGORE

Redacția:

Liviu ANTONESCU
Aurelian CRĂIȚU
Smaranda MEZEI
Costea MUNTEANU

Dan PAVEL (redactor șef adjunct)

Graphics:
Tomața Horescu

Economist:
Alice Dumitracă

Desktop Publishing:

Vaři Alexandru
Manuela Gheorghiu

SFERA POLITICII

încearcă să fie un spațiu al dialogului între diferite puncte de vedere, uneori diametral opuse. În consecință, articolele inserate în paginile noastre implică exclusiv pe autorii lor.

* Reproducerea articolelor publicate în revista noastră se poate face numai cu acordul redacției.

* Editorii își rezervă dreptul de a edita materialele, conform uzanțelor internaționale.

* Ultima zi de primire a materialelor colaboratorilor noștri este data de 1 (înainte) a fiecărui număr. Articolele vor fi însoțite de un scurt „curriculum vitae” și un document, ambele în limba engleză.

* Pentru că abonamentele sunt costul de 500 sau echivalentul acestor sume.

* Pentru a cumpăra o revistă trebuie să plătești prețul pe 6 lei plus taxă de 1,50 lei plus taxă de expediere poștală.

FUNDATIA PC este finanțată în totalitate din fonduri din donații și subvenții. **4165.** Se pot face donații la adresa oficilă postală.

3. Separation of Powers within State	Dan A. Lăzărescu Alexandru Atanasiu Varujan Vosganian	How the History Repeat Itself The Parliament Equilibrium of Powers: Parliament vs. Cabinet The Principle of Separation, Equilibrium and Colaboration
9. Ovidiu Trăsnea	Ovidiu Șincai	The President: "Power Monopoly" or Influence?
10. Constantin R. Pîrvulescu	John S. Earle	The Cabinet between Parliament and Presidency Unemployment and Policies in Romania
14. Economical Pages	G.M. Tamás	Irony, Ambiguity, Duplicity. The Legacy of Dissent
16. Aspects of Transition	Viorel Ardeleanu	NATO – a Changing Organization
20. International Policy	Dan Pavel	What's Happening with Russia?
22. Dan Oprescu	Dan Oprescu	Something about Africa (III)
24. Valentin Stan	Adrian Niculescu	Sovereignty and Europeanization The Crisis of Italian Political Class
26. Gabriel Ivan	Bogdan Popescu-Năstăști	Friedrich A. Hayek, <i>Drumul către servitute</i> Mihai Botez, <i>România despre ei înșiși/ Intelectualii din Europa de Est</i>
27. Books and Authors	Bertrand de Jouvenel	How Can Be Contested the Power
28. Bogdan Popescu-Năstăști		
30. Fundamental Texts		

CĂRTEA DE ABONAMENT

REVISTA „SFERA POLITICII” • Oficiul Postal 22, Căsuța poștală 212, Fundația Societatea Civilă • București, Tel.: 614.08.27

NUME, PRENUME .....
ADRESA .....
ORAȘ ..... COD POȘTAL .....
CĂSUȚA POȘTALĂ .....
FORMA PLATĂ Numerar CEC Dispoziție plată Carte credit
ABONAMENT 1 AN ÎNCEPÎND CU .....
 LUNI
SEMNAȚURA .....
.....

Acest număr a fost ilustrat cu gravuri din albumul *București vechi*.
Documente iconografice, 1936

Dacă doriți să abonați la revista noastră, SFERA POLITICII, vă rugăm să decupați acest cupon de abonament și să-l trimiteți pe adresa redacției:

Oficiul Postal 22, Căsuța poștală 212, Fundația Societatea Civilă, Revista „Sfera Politică”, București

Împreună cu dovada plată prin mandat postal (sau prin intermediul oricărei filiale CEC) în conturile fundației SOCIETATEA CIVILĂ, deschise la Bank Coop, str. Ion Ghica nr. 13, sector 3, în contul Bank Coop S.A. – SMB 402466026422.

Cititorii din străinătate se pot abona depunând costul abonamentului anual în conturile noastre deschise la Bank Coop, str. Ion Ghica nr. 13, sector 3, în contul Bank Coop S.A. – SMB 402466022840, sau trimițând un cec (money order) pe adresa:

Oficiul Postal 22, Căsuța poștală 212, Fundația Societatea Civilă, Revista „Sfera Politică”, București

Revista se poate cumpăra în librăriile HUMANITAS din București, Iași, Timișoara, Bacău, Slobozia, Piatra Neamț, Craiova, prin reprezentanții săi în județele de presă din orașele Botoșani, Târgoviște, Oradea, Râmnicu-Vâlcea, Mediaș, Hunedoara, Cluj-Napoca, Arad, Uzhhorod, Târgu Mureș, Deva, Satu-Mare, Miercurea Ciuc, Sighetu Marmației, Buzău, Alba-Iulia, Târgu Jiu.

La sediul redacției pot fi achiziționate, din stoc, numerele anterioare (1993, 1992) ale revistei.

Tiparul la PROGRESUL ROMÂN S.C.S.A.

Cum se repetă istoria

DAN A. LĂZĂRESCU

Între 1789-1791, Constituantii francezi au fost chemați să făurească o constituție care va deveni modelul tuturor constituiților europene. Cît se poate de prost inspirați, ei au refuzat să se inspire din practica parlamentară bicamerală britanică și au preluat de la Montesquieu și de la precedentul Constituției americane principiul separației puterilor în sensul cel mai strict. După zece luni de aplicare penibilă, Constituția monarhică din 3 septembrie 1791¹ a fost abrogată tacit prin răsturnarea regalității în ziua de 10 august 1792. Cu toate acestea, textul Constituției monarhice franceze din 3 septembrie 1791 va inspira, succesiv, toate textele constitutionale continentale: Suedia (1809), Norvegia (1814), Franța Restaurată (1814), regatele germane, Belgia (1831), Italia, Spania, Portugalia, Danemarca, pînă și Turcia (1876). Toate aceste constituiții instituie regimul parlamentar (de obicei cenzitar) și principiul separației puterilor.

Constituția belgiană, votată de Congresul național al nouului stat belgian la data de 7 februarie 1831, s-a inspirat în cea mai mare măsură din textul Constituției monarhice franceze de la 3 septembrie 1791. Ea va inspira, la rîndul ei, constituițile: Spaniei (1837), Greciei (1844 și 1864), Olandei, Sardiniei și Luxemburgului (1848), României (1866) și Iranului (1906). Fără să enunțe principiul separației puterilor în textul ei, ea a avut grija, modificînd din acest punct de vedere textul prea laborios al Constituției franceze din 1791, să asigure controlul reciproc al celor trei puteri ale statului și echilibrul lor. Regimul bicameral introduce un element moderator. Relațiile dintre puterea legislativă și cea executivă sunt relații de control și colaborare, puterea legislativă votind bugetul propus de puterea executivă, și putînd avea inițiativa depunerii proiectelor de legi. Controlul reciproc între puteri ia forma unui dialog.

Tradiția voievodală românească era inspirată de sistemul politic autoritar pînă la totalitarism, moștenit de Bizanț de la DOMINAT-ul roman, acesta la rîndul lui fiind inspirat de sistemul politic totalitar al monarhiilor elenistice. Toate strădaniile marilor boieri, mai ales în secolele XVI și XVII, de a obține perioadizarea adunărilor de stări, după modelul țărilor limitrofe (Polonia, Lituania, Principatul Transilvaniei) s-au dovedit zadarnice, nu atîn în urma opozitiei Imperiului otoman², cît în virtutea inertiei tradiționale ortodoxe. Revoluția franceză a inspirat marilor boieri moldoveni și munteni năzuința unor adunări parlementare care să poată controla, gestiunile abuzive ale domitorilor fanariotă. Nenumăratele memorii înaintate țăruilui Rusiei au fost conservate cu grijă în cancelaria ministerului tarist de Afaceri străine și au fost folosite în mare măsură pentru redactarea vestitelor. *Regulamente organice*, hărăzite Țării Românești și Moldovei în anii 1830-1831. Printre alte funcții, aceste prime texte constitutionale introduse în țările române infracarpatiche aveau și una de o deosebită vicienie. În spătă, să aplice mariile principiu al lui Montesquieu: *Il faut que le pouvoir arrête le pouvoir*, sub o formă rusească și anume: "Il faut que le pouvoir arrête le pouvoir pour permettre au Pouvoir d'intervenir". În spătă, se îngăduie legal uneia dintre puteri (celei legislative) să intervină (la instigația consulului țăruilui) și să frîneze cealaltă putere (cea domnească, executivă), ca să dea Puterii (protectoare țăriste) putință să intervină în propriul ei interes³ în acest proces îndeobște sfîrșit de ea.

The author demonstrates that the contemporary imperfections of democracy, of the relations between the powers of government, are deeply rooted in the Romanian history. The major shifts in the nature of different political regimes were also critical moments in the relations between the branches of power. The conclusion of this study is that the highest political leader in the Romanian executive (king, dictator, prime-minister or president) was always the supreme operator, doing whatever he wanted, without major limits, checks and balances on his personal power.

București la 1868, văzuți din Turnul Colței

Că acesta a fost gîndul tainic al constiutuților de la Sankt-Petersburg o dovește pe deplin faptul că mecanismul regulamentar al separației puterilor nu a fost lăsat să funcționeze decît exclusiv în Tara Românească și exclusiv împotriva domitorului Alexandru D. Ghica, socotit ca recalcitrant față de Rusia și în final mazilit de sultan din porunca țarului Nicolae I (1842). Nici abilul și veșnic plecatul Mihalache Vodă Sturdza, în Moldova, nici penibilul Gheorghe Bibescu, cel care, la investirea lui ca domitor al Țării Românești, a avut extravaganță să se infățișeze în mantia albă a lui Mihai Viteazul, îmbrăcată peste uniforma de general de brigadă al țarului Nicolae, n-au avut nimic de suferit de pe urma aplicării principiului separației puterilor. Convenția de la Balta-Liman a pus în 1849 capăt fantasmagoriei separației regulamentare a puterilor, desfînd adunărilor obștești, și ordinare și extraordinare.

În spirit european

Prezidențialul război al Crimeei, cîștigat de împăratul francezilor Napoleon al III-lea și de primul-ministrul britanic, lordul Palmerston, a pus capăt pentru 90 de ani protectoratului rusesc asupra țărilor române, și a creat premisele integrării poporului român în ordinea politică, și juridică europeană. Inovația istorică a divanelor *ad-hoc* și doleanțele intelligent coordonate și sintetizate în patru puncte ale păturii conducătoare constituie hărăzită de străini poporului român, anume *Convenția de la Paris*, încheiată la data de 7/19 august 1858 de către conferința ambasadorilor activînd sub președinția ministrului de Afaceri străine al împăratului Napoleon al III-lea, contele Colonna Walewski. Această convenție, care, prin articolul 46 a desființat toate privilegiile boierimii⁴, instituie de fapt principiul separației puterilor exclusiv între puterea executivă și cea legislativă, lăsînd puterea judecătoarească, prin articolul 7, la dispoziția puterii executive a hospodarului, care numea pe toti magistrati țării.

Printr-o ciudată incongruență, ambasadorii marilor puteri europene –

care și-au asumat răspunderea să hărăzească poporului român o nouă Constituție în spirit european – au anexat Convenție de la Paris și o lege electorală cenzitară care, contrazicînd articolul 46 din textul Convenției (articol care, cum am văzut, desființează toate privilegiile de clasă, după modelul vestitului articol 6 din Declarația drepturilor omului și cetățeanului – votată de Adunarea Constituantă franceză în anul 1789 ca un preambul aferent textului Constituției monarhice din 1789), îngăduie votul direct în adunarea electivă doar acelora care dispuneau de un venit funciar de cel puțin 1.000 de galbeni, iar votul indirect celor cu un venit funciar de cel puțin 100 de galbeni. Prin această anexă, *La Boyarie*, își recuperă pe plan electoral și politic marile privilegiile pierdute pe plan juridic. Dacă firmanul turcesc prin care se statormiceră bazele electorale pentru divanele *ad-hoc* fusese neașteptat de larg cu dreptul de vot; și dacă în sinul divanelor *ad-hoc* figurau cîte un reprezentant al țărănimii din fiecare județ sau tun, legea electorală anexă la *Convenția de la Paris* din 7/19 august 1858 statormicea un sistem de vot excesiv de cenzitar; care, cu foarte usoare atenuări, va dura pînă în 1919. Si-i va exclude pe țărani din Parlament pînă la figurația aleasă prin fraudă la 19 noiembrie 1946.⁴

Noua lege electorală, mai mult decît textul *Convenției de la Paris*, va conferi principiului separației puterilor în stat caracterul absolutist și rigid formulat de Montesquieu; iar, după avîntul care a îngăduit Unirea Principatelor, *Puterea legislativă*, aflată iarăși în mîinile boierimii, a rînat nefincetat toate initiativile modernizatoare și progresiste din punct de vedere social ale noului domitor, Alexandru-Ioan Cuza. Ceea ce a avut drept consecințe penibile asasinarea – neelucidată pînă astăzi – a șefului conservator Barbu Catargiu, iar apoi lovitura de stat a lui Cuza din 2 mai 1864 și impunerea *Statutului* care, înlocuind *Convenția de la Paris*, nu mai tîne seama de principiul separației puterilor în statul român și revine la tradiția atotputerniciei puterii voievodale, de inspirație bizantină și ortodoxă. Faptul că *Statutul* lui Cuza a fost inspirat de sistemul politic autoritar imperial din Franța a fost folosit ca o jus-

tificare. Numai că împotriva regimului de bun plac introdus de deplorabila camarilă a lui Cuza-Vodă, principiul separației puterilor, grav încărcat, s-a răzbunat prin *Monstruoasa Coalitie*, alcătuită din toți oamenii politici de valoare ai României, cu excepția cuzistilor (Mihail Kogălniceanu, generalul Ion-Emanoil Florescu și doctorul Nicolae Cretulescu).

Noua Constituție a României, cea dintîi discutată și votată de o Adunare Constituantă autohtonă, a fost, ca și cea belgiană din februarie 1831 – după textul căreia a fost redactată aproape integral, o *Constituție-tranzacție*, între cele două partide politice care constituiră *Monstruoasa Coalitie*: partidul *mărcării* (roșu, sau liberal) și partidul *rezistenței* conservatoare. Tranzacția a operat în textul noii legi electorale, care a consfințit eliminarea țărănimii din viața politică românească. Boierii conservatori, stăpini pe marea proprietate, și-au asigurat supremă absolută în colegiile I din Camera Deputaților și din Senat. Liberalii, partid de intelectuali burghezi, dar cu numeroși partizani din pătura boierească, și-au asigurat votul orășenilor și al viitoroarei burghezii bugetare (profesori, aranzi, ofițeri, funcționari), în colegiile II și III ale Camerei Deputaților și în colegiul al II-lea al Senatului. Principiul separației puterilor în stat a fost adoptat însă după textul Constituției belgiene și după precedentele regulamentare și conventionale.

Noul domitor, principalele străinășteptat de astă vreme, înțeleptul Carol I, a avut prilejul să repete experiența făcută și de Cuza-Vodă cu principiul separației puterilor în stat. Tranzacția electorală din 1866 a dovedit neprielnică dezvoltării statului român. Instabilitatea guvernamentală⁵ și represiunile mutației conjuncturii politice europene⁶ au avut darul să frîneze dezvoltarea societății și a statului român. După aproape cinci ani de regim parlamentar orientat de aplicarea rigidă a principiului separației puterilor, principalele Carol I a fost silit să reacționeze, cum fusese silit și Cuza-Vodă, pentru a asigura un minimum de stabilitate și de eficiență guvernului principale. Soluția găsită a fost infinit mai subtilă și mai eficientă decît fusese soluția brutală a lui Vodă-Cuza, prin lovitura de stat de la 2 mai 1864. Înțeleptul suveran a refuzat propunerile făcute de marea majoritate a oamenilor politici români, în frunte cu Manolache Costache-Epureanu, fostul Președinte al Adunării Constituante din 1866, în sensul modificării și a Constituției și a legii electorale. A fost o soluție inspirată de sistemul constituițional al Europei centrale⁷, dar cu viclenii românești. În spătă, marea guvern conservator prezidat de către Lascăr Catargiu între anii 1871-1876, fără să schimbe nici un articol din litera Constituției din 1866 sau din aceea electorală din același an, *le-a modificat spiritul*, pe cale de pașnică dar subtilă interpretare.

Anume, în vreme ce spiritul marii majoritați a constituțiilor lumii este acela al unor alegeri libere care, degajînd o majoritate parlamentară, silește puterea executivă să-și aleagă ministrii din rîndurile acestei majoritați, bâtrînul boier moldovean Lascăr Catargiu a dat modelul spiritului constituțional românesc care a funcționat, fără de greș și numai cu vagi retuse formale, pînă în zilele noastre. Anume, procesul electoral a fost inversat. Domnitorul desemnează un om politic să alcătuiască guvernul. Omul politic astfel desemnat ca prim-ministru

(continuare în pag. 4)

Separarea puterilor în stat

(urmare din pag. 3)

își asigura majoritatea parlamentară necesară prin alegeri efectuate cu contribuția substanțială a administrației. Suveranul își rezerva dreptul de a înlocui guvernul în funcție de anumite împrejurări, de multe ori fără legătură cu adevăratale năzuințe ale corpului electoral.⁸

Astfel reorientat cu dibăcie, sistemul a funcționat admirabil, pînă în 1918, contribuind în mare măsură la prosperitatea României și la reîntregirea neamului: prin asigurarea unui climat de liniște și de ordine și a unei capilarități sociale ireproșabile, la care se poate adăuga absolută libertate de gîndire și de exprimare a ei prin viu grai și prin scris. Carol I a avut grija să nu funcționeze cenzura sub întreaga lui domnie. Cine are prilejul să parcurgă *Furnica*, excepcionalul hebdomadar politic și umoristic al lui George Ranetti, publicat între 1906-1927, poate avea o imagine corectă a libertății depline a societății românești din acea epocă.

Cum a funcționat atunci principiul separaționii puterilor în stat sub domnia lui rege Carol I?

Mai întîi, trebuie să ne dăm seama că acest celebru principiu n-a funcționat pe o perioadă mai îndelungată decât într-o singură țară și anume în Marea Britanie, patria lui. În Statele Unite, el a fost din prima clipă orientat de voiață și de interesele puternicilor societăți secrete care a pus la cale revoluția americană din 1773 și alianțele ei și conduce pînă astăzi maria republică de peste ocean. Franța a suferit aceeași influență pînă astăzi, ca și numeroase alte țări, sporadic (Spania, Italia, Germania etc.). Țările Europei centrale au cunoscut sistemul parlamentar și autoritar, prin influența atotputernică a monarhiei ereditare. În alte țări, aplicarea corectă a principiului a dus la anarhie și pe cale de consecință la dicatură.

Într-o țară în care procentul de analfabeti depășea 90%, alternativa la o monarhie parlamentară, dar autoritară ar fi fost, fie un regim oligastic (*La Boyarie*), cu concursul intelectualilor din alte pături sociale, fie dictatura executivului, fie anarhia. Supletea constituțională și parlamentară exceptională patronată de Carol I a asigurat Românci soluția cea mai avantajoasă.

Trebue să remarcăm că, dintre cele trei puteri ale statului, cea mai venală și cea mai coruptă a fost multă vreme puterea iudecătorească. Regele Carol I și-a

butit să facă din această putere coruptă, în lunga sa domnie, o instituție corectă, competență, cinstită și ireproșabilă, îndepărând cunoștințul deziderat al marilor om politici liberal Vasile Lascăr: "Vreau să fac din administrație o a doua magistratură". Pentru a duce la bun sfîrșit opera astăzi de salutară a asanării magistraturii române, regele Carol I, principe prusian și catolic, n-a ezitat să încurajeze exodusul tinerelui român studios spre Facultatea de Drept de la Paris, și a stabilit drept criteriu pentru promovarea în funcții ministeriale, la paritate cu pretențiile marii boierimi, *diploma de doctor în drept de la Paris*. Dintre cei 141 de ministri, căi au depus jurămîntul în minile lui Carol I, în lunga lui domnie de 48 de ani și cinci luni, nu mai puțin de 26 (printre cei mai destoinici – Vasile Boescu, Gheorghe Costaforu, Gheorghe Grigore Cantacuzino, Mihail Pherekyde, Eugen Stătescu, Constantin Nacu, Alexandru Lahovari, Alexandru Marghiloman, Take Ionescu, Alexandru Constantinescu, C.C. Arion, Constantin Gh. Disescu, Toma Stelian, I.C. Duca) au posedat acest talisman.

Magistratura românească sub domnia regelui Carol I a căpătat astăzi independentă, încît în luna martie 1912 Curtea de Apel din București a cizat să respingă recursul introdus de ministru de Interne, Alexandru Marghiloman, în chestia tramvaielor. Respingeră care a provocat demisia primului-ministru P.P. Carp.⁹

Cu structurile însănătoșite sub provizoria domniei a marelui rege Carol I, societatea românească a trebuit să facă față vicisitudinilor primului război mondial și să se adapteze marilor reforme de structură, impuse de către Ionel Brătianu, șeful Partidului Național-Liber: împroprietărirea țărănilor și votul universal, ca și alipirea tuturor provinciilor vremelnic instrăinate.

Cea dintîi consultare electorală din România Mare, aceea efectuată sub guvernul prezidat de către generalul Artur Văitoianu în luna noiembrie 1919 – consultare electorală absolut liberă și neorientată de nimeni – amenință să reediteze epociile de nestabilitate parlamentară din anii 1859-1864 și 1866-1871. Marea autoritate morală a regelui Ferdinand și înțelepciunea politică a lui Ionel Brătianu au găsit în inexplicabila popularitate a generalului Alexandru Averescu remediu la anarhie și instabilitate. Constituția democratică din 1923 a menținut integral principiul separaționii puterilor în stat, dar cu antidotul legii electorale elaborate în pripă de autorul textului Constituției, Alexandru Constantinescu, în luna martie 1926. Prima majoritară, prin care se acorda jumătate din numărul deputaților formației politice care obținuse minimum 40% din sufragii, completa arsenala conferit din 1871 puterii executive pentru a domina în continuare viața publică a României. Astfel că, potrivit tradiției bizantino-ortodoxe reinvenționate în formă europeană, între anii 1859 și 1944, Cuza-Vodă a făcut tot ce-a vrut, Carol I a făcut tot ce-a vrut, Ionel Brătianu a făcut tot ce-a vrut, regele Carol II a făcut tot ce-a vrut, maresalul Antonescu a făcut tot ce-a vrut.

În 1938, într-o conjunctură politică internă și externă că se poate de primejdiașă, regele Carol II a vrut să înmorminteze și acest minimum de separaționă a puterilor în stat prin lovitura de stat de la 10 februarie și introducerea Constituției monarhice autoritare redactată de fostul meu profesor de drept civil, Istrate Micescu. Între 1938-1944 nu se mai poate vorbi de funcționarea principiului separaționii puterilor în România. Iar după 1944 nici astăzi. Dictatura comunistă totalitară nu avea nevoie de această frină "burghezo-moscovită" în calea reformelor ei structurale inspirate de ideologia lutiei de clasă.

Fiecare face ce vrea

"Revoluția grecă îi va arăta principalele regenerării societății noastre după modele europene. În mod firesc, principiul separaționii puterilor urma să figureze în noua Constituție a României.

Comisia interparlamentară instituită pentru redactarea acestei noi constituții s-a inspirat în mod firesc din constituțiile prezidențiale. În spătă, din Constituția americană din 1787 și din aceea a celei de-a V-a Republici franceze (1958). În calitatea mea de reprezentant al Partidului Național-Liber în această comisie constituțională, am constatat că majoritatea membrilor comisiei se împotriveau regimului parlamentar – cum funcționează el în Marea Britanie. Am izbutit totuși să impun principiul parlamentar după care nu există vreo incompatibilitate – cum există în Statele Unite și în Franță – între mandatul de parlamentar și funcția ministerială. Am mai izbutit să-mi conving colegii să introducă în textul noii Constituții instituția *Ombudsman*-ului suedeze – instituție introdusă de către Hans Jürta în Constituția suedeze din 1809 – sub numele de *avocatul Poporului*, pentru controlul parlamentar asupra abuzurilor birocrației venale, corupte și incompetent.

Am solicitat, zadarnic, înscrisea în textul noii constituții a României a principiului separaționii puterilor în stat, *expressis verbis*. Colegiile mei majoritare au obiectat că ar fi inutil, de vreme ce acest principiu este subînțeleș în diferite texte ale noii Constituții.

Le-am repetat formula, celebră, a lui

Talleyrand: "Cela va sans dire, mais cela va mieux en le disant!"

Probabil că nu m-au înțeles...

Simpla declaratie că *România este un stat de drept, democratic și social (!?)* nu spune nimic. După cum nu spun nimici declarațiile sforăitoare din Constituția stalinistă sau din cele autohtone din 1948 și 1965. În Titul III, consacrat *autorităților publice*, este legiferat *regimul preșidential*, singura abateră de la rigiditatea acestui regim în sfera separaționii puterilor în stat fiind principiul – susținut de mine – după care mandatul parlamentar nu este incompatibil cu funcția de membru al guvernului (art. 68, al. b). Articolul 77 îngăduie Președintelui Republicii să solicite, o singură dată, reexaminarea unui proiect de lege votat de Parlament. În schimb, Președintele Republicii capătă puteri constituționale care fac din el, mai mult decât *moderatorul între puterile statului, precum și între stat și societate* (art. 80, al. 2). Ales prin vot universal și nu de Parlament – procedeu firesc în sistemul parlamentar – sef suprem al tuturor forțelor armate ale țării. Președintele îl desemnează pe primul-ministru – care devine astfel un mandatar al său omologat de majoritatea parlamentară. Președintele mai este și căpetenia întregii administrații publice (art. 115-116) și cel care numește întregul corp al magistraturii – de bine de rău inamovibilă (cf. art. 124, al. 1) – și al ministerului public (art. 130). Numai Consiliul superior al Magistraturii este desemnat de Parlament.

Sediul materiei principiului separaționii puterilor se află pînă în capitolul IV art. 110-114. În spătă guvernul se află în permanență sub control parlamentar pentru toate acțiunile sale (art. 110, al. 1). Membrii guvernului sunt obligați să răspundă la chemarea din partea Parlamentului și să dea explicații acestuia (art. 111). Parlamentul poate da vot de blam guvernului cu majoritate simplă (art. 112) prin moțiune de cenzură. Președintele poate fi suspendat de Parlament (art. 95) sau pus sub acuzare pentru *înalta trădare* (art. 94, al. 3) de Parlament în sedință comună.

Pe hîrtie, Constituția din 1992 instituie deci un *stat de drept, cu regim preșidential, și cu respectarea principiului separaționii puterilor în stat*.

Pentru că aceste finale principii să coboare de pe hîrtie în practică este însă nevoie de mult mai mult.

1. Este nevoie, în primul rînd, de un *corpus electoral major și consueta de multă lîmenire de a contribui la instituirea libertății în toate domeniile și de modernizare, prin libertate, a instituțiilor și mai cu seamă a moravurilor, cumplit deteriorate de jumătatea de veac, de mod de producție asiatic totalitar, suprapus peste vechile racile ale degradantului regim turco-fanariot-consular*.

2. Este nevoie de o pătură intelectuală reconstituată în jurul unei scări de valori europene și conștientă de misiunea ei de a mînui cu competență *ideile generale și de a spune nu Puterii*.

3. Si mai este, mai cu seamă, nevoie de *reorientarea inteligență, europeană, a unei tradiții voevodale pînă înainte de fanariot și de comunism, dar care îngăduie detentorului puterii executive, fie el vovod, hîsopdar, monarh, maresal sau secretar-general de partid, să facă ce vrea*.

În țară noastră, Cuza-Vodă a făcut ce-a vrut, Carol I a făcut ce-a vrut, Ionel Brătianu a făcut ce-a vrut, Carol al II-lea a făcut ce-a vrut, Maresalul Antonescu a făcut ce-a vrut, Stalin a făcut ce-a vrut, academicul Mitin a făcut ce-a vrut, Ceaușescu a făcut ce-a vrut...

E de mirare că și Președintele Ion Iliescu face ce vrea? □

NOTE

1. De menționat că Dieta Poloniei votase cu cinci luni înainte Constituția monarhică, nobiliară și liberală din 3 mai 1791. Constituție care a principiat împărțirea Poloniei între anii 1793-1795 între statele despărțite înconjurate (Austria, Rusia și regatul Prusiei), care nu puteau tolera instituția unui sistem politic liberal la granițele lor etanșe.

2. Sultanii toleraseră foarte activa Dietă principiară a Transilvaniei care a continuat să funcționeze între anii 1526-1687, că vreme Principatul Transilvaniei a fost vasal al Imperiului otoman. După îndelungi per tractări cu Imperiul habsburgic între 1687-1691, Dieta Transilvaniei, care renunțase din anul 1687 la *jus resistendi* autorizat de Arany Bûla din 1222, a acceptat alipirea Principatului Transilvaniei la Imperiul habsburgic, în virtutea celebrei *Diplome Leopoldine* din anul 1691.

3. Mîntuită în mod providențial, în virtutea unei neașteptate erori de calcul politic făcute de Ester, de cumplita tutelă fanariotă, care o silea de peste un veac să accepte să fie colaboratoristă, pentru a-și menține îndătinatul drept la *cursus honorum*, marea boierime autohtonă din țările române, asociată uneori cu nobilimea alegorană, a exercitat între anii 1822-1858 un control cu caracter de monopol asupra țărîlor române, cu complicataștie Austriei între 1822-1827 și a Rusiei în continuare, pînă în 1854. Pe bună dreptate, absolut toți observatorii francezi ai realităților din principatele denușmesc această pătură *LA BOYARIE*. Sciziuane acesei mari boieri într-o pătură conservatoare și rusofilă și una patriotică, liberală și rusofobă (din care vor face parte membri ai marilor familiilor boierești Costachi, Moruzi, Ghica, Câmpineanu, Rosetti, Cretulescu, Filipescu, Bâlăceanu, Goleșcu, Mavrogheni, Sturdza și Racoviță) explică întreaga evoluție a țărîlor române infracarpatică între anii 1830-1866.

4. În toate marile Adunări Legislative comuniste dintre anii 1946-1993 țărani au figurat exclusiv ca element de decor... democratic.

5. Între 1866 și 1871, Carol I a fost silit, ca și Cuza-Vodă înaintea lui între 1859-1864, să guerneze cu nouă guverne prezidate de către: Lascăr Catargiu, Ion Ghica, Constantin Cretulescu, Stefan și Nicolae Golescu, Dimitrie Gr. Ghica, Manolache Costache-Epureanu, Alexandru Gh. Goleșcu (Arăpilă) și iar Ion Ghica.

6. În spațiu, înfringerea Franței imperiale de către Prusia și reducerea considerabilă a influenței Franței în Europa, în urma instituirii hegemoniei germane.

7. Sistem introdus de Bismarck în nou împereu german proclamat la Versailles la data de 18 ianuarie 1871. În acest sistem, puterea legislativă, încredințată unui *Reichstag* ales prin sufragiu universal, avea ca funcție principală votarea bugetului imperial și nu putea nici cîștiga, nici micșoră controla guvernului, responsabil exclusiv față de împărat. Această sistem a funcționat pînă în 1918 și în împărătie austriacă (*Cisleithania*) și în regatul maghiar (*Transleithania*).

8. Astfel, în luna martie 1888, regele Carol, care-l meninse la putere pe Ion C. Brătianu în eventualitatea unui război între puterile germane și Rusia, a fost silit de opozitia unită să-l demită pe șeful Partidului Național-Liber. Si l-a înlocuit cu liderul junimist Teodor Rosetti-Golescu, neavînd încredere că ceilalți lideri conservatori (Lascăr Catargiu, Alexandru Lahovari, George Verescu) ar accepta cu dragă înmormîntarea trăsăturilor de alianță cu caracter strict secret încheiate în luna octombrie 1883 de către Ion C. Brătianu (cu ajutorul a numai trei alii oameni politici români: Dimitrie A. Sturdza, Petre P. Carp și Titu Maiorescu) cu statele Triplei Aliante. În luna februarie 1901, oamenii palatului au contribuit la resturarea guvernului conservator prezentat de P.P. Carp, de către Camera Deputaților, Carp fiind totăzi viață antipazat de către regele Carol I, pînă la Consiliul de coroană din 21 iulie/3 august 1914 de la Sinaia.

9. Era posibil a două ori că regele Carol I patriona demitera acestui mare și clarvăzitor om de stat, care avea rolul de director principal superior de inteligență și cultură și prim întrărigenul caracterului său.

10. Intelectualitatea unei societăți se exprimă frecvent prin presă, dar nu todesună și nu înțeagă. Pentru a ajunge să fie, după celebra formulă română, cu clarvăzună ură, în Camera Deputaților de la Paris de către ultraliberistul marchiz de Salisbery, în primăvara anului 1826, a patra putere în stat, trebuie să fie îndeplinită cel puțin două condiții. Ambele: (a) să fie cu adevarat a patra putere în stat, în sensul că toate celelalte trei puteri să fie separate, iar nu inspirate, toate, de aceeași voință politică; și (b) presă să redea părericile cele mai autorizate ale adverșarilor intelectuali, iar nu exclusiv vederile interesante ale directorilor de ziare și de alte periodice. Aceste două deziderate, întruite aproape constant sub lunga domnie constructivă a regelui Carol I și în mare măsură și între anii 1914-1938, anevoie sint întruite astăzi.

DAN A. LĂZĂRESCU – born in 1918, in Bucharest. He studied law at University of Bucharest, 1941. In 1958, he was sentenced at 20 years in prison, as a political prisoner, being released in 1964. Translator (from Shakespeare, T. S. Elliot), he published *The Image of Romanian People by Travelers* (1985). He is a member of the International Assembly for the History of the Assemblies of the State in Parliament, and the Vice-president of the National Liberal Party.

Parlamentul

ALEXANDRU ATANASIU

It is a big difference between the Romanian constitutional right and the

Echilibrul puterilor: Parlament versus Guvern

VARUJAN VOSGANIAN

Nu voi folosi pe parcursul acestui articol termenul și înțelesul de *separație a puterilor în stat*. Acest concept, propriu liberalismului timpuriu, a fost consacrat de Montesquieu. El a observat că în condițiile unui stat democratic, unde este posibil dar și necesar ca puterea să fie separabilă de originea sa legitimă, pot apărea efecte negative ale folosirii acestei puteri. Căci, spune filosoful francez: "...experiența de totdeauna ne învață că orice om care detine o putere este înclinaț să abuzeze de ea". Soluția ne-o oferă tot Montesquieu și tot în *Despre spiritul legilor*: "Pentru ca să nu existe posibilitatea de a se abuza de putere, trebuie ca, prin rîndul judecătorilor, puterea să fie înfrințată de putere".

înfrințata de putere". Iată, aşadar, că însuși Montesquieu nu concepe separația în sensul ei literal. Separarea puterilor presupune reprezentarea și investirea, prima fiind, în axiologică legitimitatea, mai importantă și având primatul juridic. Cele trei puteri sunt legislativul și executivul, de care vorbește Montesquieu în special, și cea judecătorească pe care o amintește doar în treacăt (în *Despre spiritul legilor*: "Din cele trei puteri despre care am vorbit, cea judecătorească este oarecum inexistentă. Nu rămân decât două din ele"). Această instituție informală a democrației numită astăzi vreme "separație a puterilor" cuprinde, de fapt, cel puțin trei aspecte:

- a) reprezentarea și investirea reprezentanților puterilor;
 b) funcționarea distinctă a puterilor –
 c) controlul reciproc al puterilor.

c) controlul reciproc al puterilor.
Așadar, termenul cel mai potrivit nu este cel de separație, ci cel de "echilibru". Nu este o simplă discuție semantică. Problema de fond este cea a echilibrului, care presupune două procese simultane: centrifugare și centripetare a puterii, astfel încât să nu poată apărea un monopol al acesteia.

Mișcarea revoluționară din decembrie 1989 a produs un vid instituțional. Scopul articoloului de față este acela de a arăta, prin cele mai importante momente critice, modul în care au interacționat, refacându-se, două dintre puterile statului: cea legislativă și cea executivă.

Problema
constitutională

În prima perioadă post-revolutionară nu a existat un echilibru al puterilor în stat. În decembrie 1989-ianuarie 1990, toată puterea era concentrată în Consiliul Frontului Salvării Naționale. Iată ce se spune în Comunicatul către țară al Consiliului Frontului Salvării Naționale, din 22 decembrie 1989: "Întreaga putere în stat este preluată de Consiliul Frontului Salvării Naționale. Lui î se vor subordona Consiliul Militar Superior, care coordonează întreaga activitate a armatei și a unităților Ministerului de Interne, Ministerul Internelor și organele centrale în actuala lor structură își vor continua activitatea normală, subordonându-se Frontului Salvării Naționale (subl. mea - V.V.) pentru a asigura desfășurarea normală a întregii vieți economice și sociale. În teritoriul se vor constitui consilii județene, municipale, orașenești și comunale ale Frontului Salvării Naționale, ca organ al poporului". Acestea nu au rămas, într-o primă fază, a exercițiului puterii a vut efecte dăunătoare asupra evoluției ulterioare a democrației românești. Iar formarea structurilor locale ale FSN a

This is a short history of the process of separating powers in post-communist Romania, a complicated and ambiguous projection of the political intentions of the leaders. Concentrating on the most intense moments of the relation between Cabinet and Parliament, the author elaborates a typology of its critical procedures: investiture, interpellation, motion of censorship, responsibility, legislative delegation, etc. Analyzing each of them, the analyst finds some patterns of the relation between groups of politicians and independents representing the majority both in the Cabinet and in the bicameral Parliament. The conclusion is that even when we deal with the so-called "democratic procedures", we witness some illegalities, with devastating consequences on the equilibrium of powers in the state.

însemnat de fapt, odată cu transformarea acestuia în partid, refacerea partidului unic. Totuși, acest Comunicat conține, în cadrul programului său, următoarea prevedere: "Separarea puterilor legislativă, executivă și judecătoarească în stat și alegera tuturor conducătorilor politici pentru unul sau, cel mult, două mandate. Nimeni nu mai poate pretinde puterea pe viață".

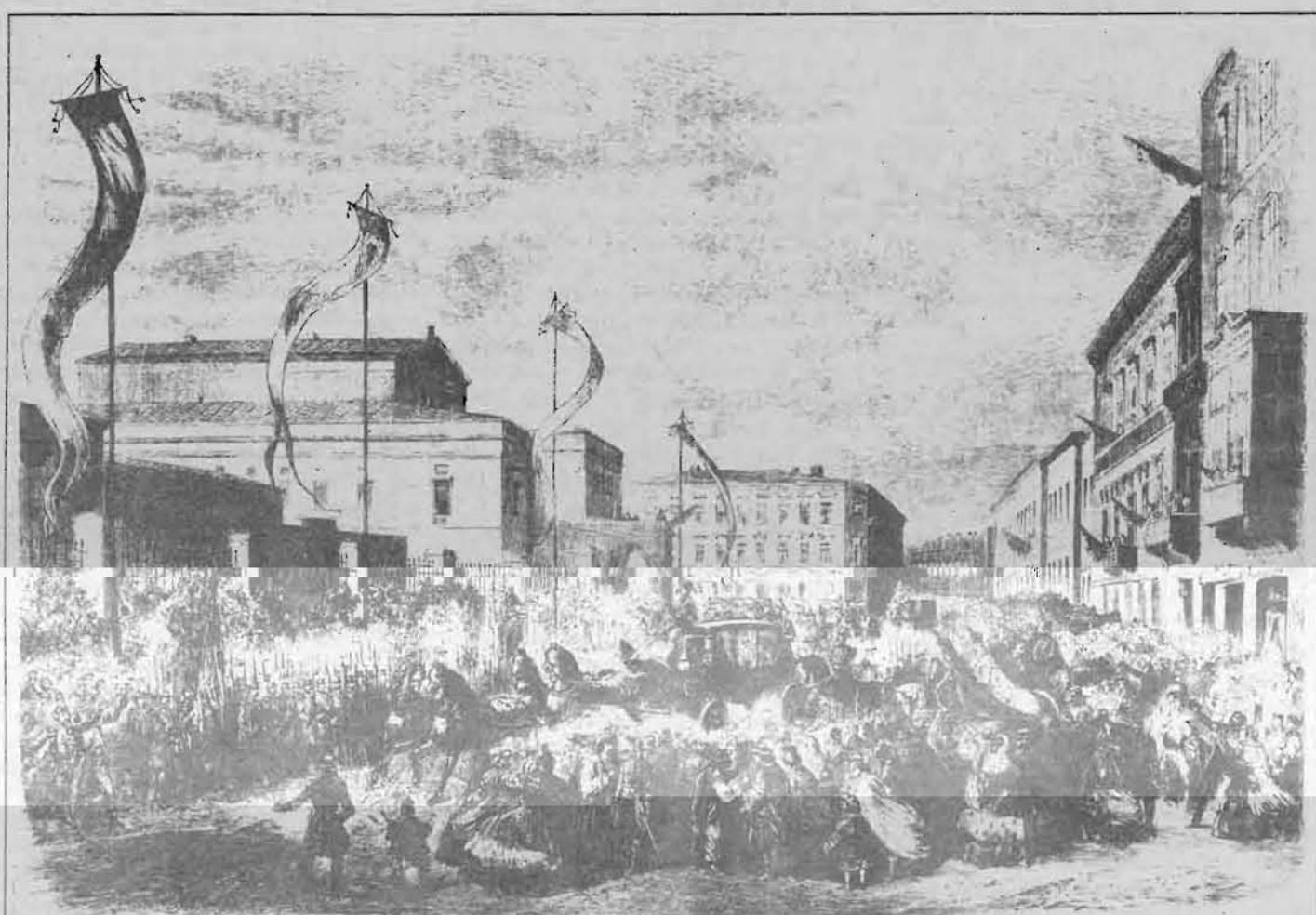
Intr-un alt Comunicat al Consiliului Frontului Salvării Naționale, din 25 decembrie 1989, se menține ideea centralismului politic: "Organele noilor structuri ale democrației trebuie să-și înceapă urgent activitatea de refacere a țării, constituindu-se ferm, întrînd imediat în subordinea Consiliului și adoptând, împreună cu acesta, măsurile de ordin politic, social, administrativ și economic, absolut necesare primelor etape ale reconstrucției".

vernului României. Iată ce spune art. 2: "Guvernul României exercită conducerea generală a activității administrative pe întreg teritoriul țării, având obligația de a îndeplini obiectivele cuprinse în programul CFSN, asigurând executarea măsurilor stabilite prin decretele adoptate de acesta". Primul-ministru este numit de CFSN și de asemenea componența Guvernului, la propunerea primului-ministrului. Totuși, puterea executivă este subordonată celei legislative într-un mod care contravine democrației. Iată ce spune, în acest sens, art. 6 al Decretului-lege: "Consiliul Frontului Salvării Naționale poate anula hotărârile Guvernului atunci cînd consideră că acestea contravin legilor și decretelor în vigoare sau intereseelor poporului".

Sub presiunea mișcărilor politice și populare din 28 ianuarie 1990 s-a procedat la înlocuirea Consiliului Frontului

partid, avea 3 membri), a devenit noul organ legislativ. Totuși, în ciuda declarației explicite din preambul, principiul separației a fost iarăși încălcat deoarece art. 3 al Decretului-lege privind Consiliul Provizoriu de Uniune Națională transformă administrația locală CFSN într-una de tip CPUN, subordonarea fiind tot față de legislativ. În plus, Guvernul rămâne cu același handicap din Decretul-lege din 31 decembrie 1989. Practic, în toată perioada funcționării CFSN și CPUN, Ion Iliescu, în calitate de președinte al acestora, a avut puteri cvasi-discreționale. În aplicarea Decretelor-lege, Guvernul nu a emis nici o hotărâre notabilă.

Cea mai importantă misiune a Consiliului Provizoriu a fost pregătirea calendarului legislativ al alegerilor parlamentare. Actul juridic fundamental a fost Decretul-lege 92/18 martie 1990 pentru alegerea Parlamentului și a Președintelui

Calca Victoriei la 1862. Cortegiul Domnitorului Cuza la deschiderea Camerei

În 27 decembrie 1989, a apărut Decretul-lege privind constituirea organizației și funcționarea Consiliului Frontului Salvării Naționale și a consiliilor teritoriale ale Frontului Salvării Naționale. Consiliul Frontului Salvării Naționale este numit "organ suprem al puterii de stat" cu atribuții legislative. Organele puterii locale sunt subordonate CFSN, ceea ce din punct de vedere al echilibrului puterilor constituie o bizarerie. Această acțiune a avut totuși înculpejătoare relevanță în campania electorală pentru alegerile din 20 mai 1990.

Puțin după aceea, la 31 decembrie 1989, apare Decretul-lege privind consti-

Salvării Naționale cu Consiliul Provizoriu de Uniune Națională. În preambulul Decretului-lege din 9 februarie 1990 privind Consiliul Privitoriu de Uniune Națională găsim formularea "... respectând principiul separării puterilor în stat, conștință prin platforma-program din 22 decembrie 1989, garanție a democrației reale și a stabilității în țară pînă la alegeri libere, Consiliul Frontului Salvării Naționale decreează... (etc.)". CPUN, formată, jumătate din numărul membrilor săi, din fostul CFSN, jumătatea cealaltă din reprezentanți ai partidelor, formațiunilor politice și organizațiilor minorităților naționale, cooptați în Consiliu (un-

României. Principiul reprezentării legitime, exprimat în art. 1: "Puterea politică în România aparține poporului și se exercită potrivit principiilor democrației, libertății și asigurării demnitatei umane, inviolabilității și inalienabilității drepturilor fundamentale ale omului". Iar art. 2 face trimitere explicită la principiul separației puterilor: "Guvernarea României se realizează pe baza sistemului democratic pluralist, precum și a separației puterilor legislativă, executivă și judecătorescă".

Potrivit Decretului-lege 92/1990, prim-ministrul este desemnat de președintele României, iar numai componența

de Parlament. Acest lucru este reconfirmat de Legea nr. 37/7 decembrie 1990 pentru organizarea și funcționarea Guvernului României. Se observă că cele două Camere (Adunarea Deputaților și Senatul) nu se pot pronunța asupra persoanei primului-ministru, prerogativ exclusiv a Președintelui. Legea 37/1990 elimină prevederea potrivit căreia Parlamentul poate anula hotărîrile executivului.

Odată cu adoptarea Constituției, cadrul constituțional al raportului dintre puterile statului s-a definitivat. În mod cu totul ciudat, deși în toate actele juridice cu anvergură constituțională de pînă atunci principiul separației puterilor în stat era amintit în mod explicit, din textul Constituției acesta este omis, argumentul fiind acela al regăsirii sale implicate.

Omiterea declarării expuse a principiului separației puterilor a fost unul dintre argumentele prin care opoziția și-a justificat votul împotriva Constituției.

Potrivit Constituției, Parlamentul capătă puteri sporite, el pronunțându-se inclusiv asupra persoanei primului-ministru, pe care Președintele îl desemnează odată cu "candidatul" la această funcție (art. 2). Se introduce răspunderea politică solidară a Guvernului în fața Parlamentului (art. 108) și posibilitatea demiterii acestuia (art. 109). Capitolul IV prevăză raporturile Parlamentului cu Guvernul și și experiența de pînă acum a dovedit că prevederile constituționale s-au dovedit acoperitoare pentru menținerea echilibrului celor două puteri.

Compatibilitatea membru al Parlamentului/membru al Guvernului

În CFSN și CPUN, astăzi primul-ministru cît și unii miniștri erau membri ai organului legislativ. Nu exista nici o prevedere legală expresă în acest sens. În plus, în cadrul Consiliului provizoriu, membrii Guvernului erau chemați să participe la dezbateri care erau, de regulă, săptămânale.

Situația a fost complet diferită în perioada iunie 1990 și vîrsta la care era Constituției. Regulamentele celor două Camere menținuau incompatibilitatea celor două calități. Această măsură abilă a avut consecințe importante în ce privește raporturile dintre forțele parlamentare. După demiterea Guvernului Roman, membru acestuia Guvernul nu mai putut reîntoarce pe bâncile Parlamentului. Practic, Frontul Salvării Naționale, un grup parlamentar numeros chiar și după scizarea din primăvara lui 1992, a avut o conducere extraparlamentară.

Articolul 104 al Constituției reglementează această situație prin următorul text: "Funcția de membru al Guvernului este incompatibilă cu exercitarea altelor funcții publice de autoritate, cu excepția celei de deputat sau de senator".

Ministrul pentru relația cu Parlamentul

Incepînd cu primul guvern investit în iunie 1990 și pînă în prezent relația funcțională dintre Guvern și Parlament a fost asigurată de un membru al executivului însărcinat cu relația cu Parlamentul. Se pare că paternitatea acestui portofoliu ministerial revine lui Adrian Severin care a fost, de altfel, și primul său deținător.

Guvernul Roman a acordat o importanță excepțională acestei funcții. Ministrul respectiv se numea ministru asistent al primului-ministru pentru reformă și relația cu Parlamentul. Se observă că aceeași funcție relatională privea în același timp și reformă, măsură care a avut consecințe pozitive asupra structurii

și ritmicăi actului legislativ. Ministrul respectiv conducea Consiliul pentru Reformă, Relații și Informații Publice, compus din trei departamente (Departamentul pentru Structuri Socio-Politice, Departamentul de Strategie, Reformă și Integrare Economică și Departamentul pentru Informații Publice). În ordinea de precădere a membrilor Guvernului ministrul pentru relația cu Parlamentul ocupa primul loc.

Este important de amintit și logica urmată de Petre Roman în desemnarea lui Adrian Severin ca ministru pentru relația cu Parlamentul. Alegările pentru funcția de președinte al Adunării Deputaților au avut doi candidați importanți: Marian Dan și Adrian Severin. Desi cel dinții a repurtat victoria, totuși, lupta a fost foarte strînsă, iar Adrian Severin a întrunit simpatia opozitiei. Astfel încât desemnarea sa ca ministru pentru relația cu Parlamentul permitea și o anumită modulară față de grupurile parlamentare nefeseniste.

Demiterea Guvernului Roman a dus la scăderea considerabilă a importanței funcției de ministru pentru relația cu Parlamentul. El a început să a mai fi ministru de stat, iar Consiliul pentru Reformă, Relații și Informații Publice s-a desființat. Departamentul pentru Structuri Socio-Politice, condus în continuare de Dorinel Sandor, și care oferise pînă atunci "munitia" informațională și analitică ministrului respectiv a fost scoasă de sub jurisdicția acestuia și conectată direct primului-ministru. Practic, ministrul pentru relația cu Parlamentul, în persoana d-lui Ion Aurel Stoica, a fost un ministru fără... minister. Rolul său în Parlamentul divizat și frâmtat al anului preelectoral 1992 a fost destul de palid. Se poate aprecia că Guvernul Stolojan nu a avut o preocupare notabilă în optimizarea relațiilor cu Parlamentul. Acest lucru nu i-a fost foarte necesar în situația în care pe parcursul acestei guvernări nu s-au înregistrat momente legislative notabile, iar mandatul său limitat a fost acceptat prin pact politic.

În lista propusă de premierul desemnat Nicolae Văcăroiu, ministru pentru relația cu Parlamentul a ajuns, în ordinea de precădere, ultimul pe listă. Cel propus nu era altul decât Vasile Mois, fost vicepreședinte al Senatului și membru marcant al aripii dure a Frontului Democrat al Salvării Naționale. Personalitate controversată, Vasile Mois a fost respins la votul de investitură. Locul său a fost ocupat de Valer Dorneanu, un necunoscut pe scenă politică. În guvernarea Văcăroiu, ministrul pentru relația cu Parlamentul a devenit un funcționar consuetic care veghează la bunul mers al birocrației politice. Valer Dorneanu are o poziție marginală în cadrul Guvernului, dispune de un aparat tehnic redus și nu și-a creat o poziție care să impună grupurilor parlamentare pro-guvernamentale. Ceea ce-l împiedică, în principal, să o facă este însă confuzia cadrului legislativ.

Legea nr. 37/1990 pentru organizarea și funcționarea Guvernului României spune, în art. 19, alin.2: "Unul din miniștrii de stat, desemnat odată cu alegera Guvernului, asigură și relațiile acestuia cu Parlamentul". Constituția, în art. 101 (Rolul și structura Guvernului) spune numai: "Guvernul este alcătuit din prim-ministrul, miniștri și alți membri stabiliți prin lege organică", fără a face nici o referire la funcția de ministru de stat. Așadar, trecută prin grilă constituțională, prevederea respectivă a Legii nr. 37/90 își păstrează valabilitatea.

Iată însă că Guvernul Văcăroiu emite Hotărârea Guvernului nr. 860/31 decembrie 1992 privind structura Guvernului României și a aparatului de lucru al acestuia, unde ministrul pentru relația cu Parlamentul nu mai apare drept ministru de stat. Departamentul pentru Structuri Socio-Politice este desființat. Departamentul pentru Informații devine complet ineficient – datorită, în bună măsură, celor care l-au condus – cu represuni negativă în calitatea audientei publice a Guvernului.

Faptul că o Hotărâre de Guvern care prevede o cu totul altă structură guvernamentală este aplicată împotriva prevederilor unei legi, neabrogată de un alt act normativ cu aceeași forță juridică, pune unele semne de întrebare cu privire la legalitatea modului de funcționare a Guvernului Văcăroiu. Cei care încearcă să dea o explicație acestei stări de lucruri invocă votul de încredere din Parlament care s-a adresat, în egală măsură, persoanelor propuse dar și posturilor respective. Argumentația nu este corectă deoarece respectivul vot de încredere nu are forță legii, chiar și pentru simplul fapt că nu a fost, ca act juridic, promulgat de președintele României.

Se poate, deci, aprecia că pe parcursul celor două legislaturi funcția de ministru pentru relația cu Parlamentul a fost permanent marginalizată, ceea ce presupune o neînțelegere, în primul rînd din partea Guvernului, dar și din partea celor care l-au investit, a principiului echilibrului puterilor în stat.

Momente critice

Din punct de vedere axiologic, *momentele critice* nu reprezintă acele situații cu valoare negativă care au marcat încălcarea echilibrului puterilor. În economia acestui articol, momentele critice reprezintă acele puncte de intensitate maximă care – pornind *a priori* de la principiul echilibrului puterilor – au marcat relația dintre puterea legislativă și cea executivă. Acele momente, aşadar, care au pus la încercare acest fragil echilibru. Abia modul în care s-au "descărcat" aceste tensiuni poate fi apreciat în două feluri: momente critice care s-au rezolvat prin încălcarea echilibrului puterilor și momente critice care s-au rezolvat prin confirmarea echilibrului puterilor. Din punct de vedere sistematic, momentele critice s-au încadrat în cel puțin șapte categorii de *proceduri critice*: investitura, remanierea, demiterea, interpelarea, moțiunea de cenzură, răspunderea și delegarea legislativă. Toate aceste șapte tipuri de proceduri critice sunt legale din punct de vedere constituțional. Totuși, derularea unora dintre ele a dus la încălcarea cadrului legal sau la unele consecințe negative pentru echilibrul puterilor, pentru eficientizarea tranzitiei în general.

a) *Investitura*. Această procedură s-a petrecut pînă în prezent de trei ori: în iunie 1990, prin investitura acordată Guvernului Petre Roman, în octombrie 1991, prin investitura acordată Guvernului Theodor Stolojan, și, în noiembrie 1992, prin cea acordată Guvernului Nicolae Văcăroiu. Din punct de vedere formal, cele trei proceduri nu diferă; de fiecare dată Parlamentul a acordat votul de încredere asupra programului și asupra listei Guvernului. Există însă, cîteva diferențe:

– investirea Guvernului Roman s-a făcut înaintea apariției Constituției. Potrivit reglementărilor de atunci, stabilite prin Decretul-lege 92/1990, Parlamentul s-a pronuntat numai asupra listei, nu și asupra persoanei primului-ministru. Ulterior, conform articolului 102 al Constituției, Președintele a procedat numai la desemnarea candidatului pentru funcția de prim-ministru, Parlamentul acordînd votul de încredere întregii liste a Guvernului;

– asupra programului de guvernare a Guvernului Roman, toate partidele parlamentare s-au exprimat în termeni relativ apreciativi. Același ton, ceva mai moderat s-a menținut și în ce privește programul guvernării Stolojan. Nu același lucru se poate spune însă despre programul Guvernului Văcăroiu, care a fost aspru criticat de partidele de opoziție, în primul rînd datorită faptului că oferă doar o concepție pe termen scurt și nu un program coerent pe patru ani teoretici de guvernare, pentru care se cerea investitura;

– Guvernul Roman s-a prezentat ca un guvern monopartit, Frontul Salvării Naționale fiind singurul partid politic care a susținut în mod expres Guvernul.

Guvernul Stolojan s-a format în urma unui pact politic, fiind un guvern de coaliție (Frontul Salvării Naționale, Partidul Național Liberal, Mișcarea Ecologistă și Partidul Democrat Agrar). Guvernul Văcăroiu a apărut ca rezultat al unei asocieri de patru partide parlamentare (Frontul Democrat al Salvării Naționale, Partidul Unității Naționale Române, Partidul România Mare, Partidul Socialist al Muncii), deși a fost alcătuit doar de FDSN.;

– exceptîndu-l pe Petre Roman, primii miniștri au fost independenți din punct de vedere politic, nefiind afiliați la partidul de guvernămînt și nici la vreun alt partid. Poate fi remarcat, de asemenea, numărul relativ mare al independentilor în cele trei guverne, cu represuni negativă asupra colaborării dintre cele două puteri. Se poate aprecia, totuși, că sprijinul parlamentar cel mai comod l-a avut Guvernul Roman care, în ciuda unor acere lupte de culise, nu a avut nici o problemă în trecerea inițiatiilor legislative prin Parlament. Din acest punct de vedere, al doilea s-ar clasa Guvernul Stolojan care, de asemenea, nu a avut probleme cu Parlamentul, dăr care, spre deosebire de predecesorul său, nu și-a încercat puterile prin nici o inițiativă legislativă de importanță majoră. Guvernul Văcăroiu se află în situația cea mai ingrată, fiind pus, datorită fragilității majorității, în imposibilitatea de a face să treacă legile organice fără negocieri cu partidele de opoziție;

– în timpul procedurii de investire, numai Nicolae Văcăroiu a fost nevoit să-și modifice lista inițială, prin înlocuirea propunerii pentru funcția de ministru pentru relația cu Parlament.

b) *Remanierea*. La această procedură s-a recurs pînă în prezent de două ori: în timpul guvernării Roman, în sesiunea de primăvară a anului 1991 și în timpul guvernării Văcăroiu, în sesiunea de primăvară a anului 1993. În ambele situații, remanierea nu a atins probleme de fond ale actului de guvernare și nu a fost efectul unei crize guvernamentale. Remanierea guvernării Roman este consecința unei Platforme Naționale pentru Reformă și Democrație, încheiată între FSN, PL-AT, PDAR și MER, aşadar o largire a bazei politice, în timp ce remanierea Guvernului Văcăroiu s-a făcut în cadrul același partid, prin îndepărțarea unor miniștri indezirabili sau ineficienți. O altă diferență este aceea că remanierea din 1991 a fost supusă aprobării Parlamentului, în timp ce remanierea din 1993 nu s-a făcut cu acordul legislativului. În 1991, majoritatea parlamentară a respins două candidații – Dinu Patriciu și Radu Berceanu. Dacă în ce-l privește pe Dinu Patriciu explicatiile s-au putut da cu usurință, într-o parte din partid și cel de guvernămînt există clare diferențe de opinie politică, în ce-l privește pe Radu Berceanu lucrurile au fost mai puțin clare. Explicația a apărut un an mai tîrziu, cînd Radu Berceanu a devenit unul din liderii parlamentari ai Frontului Salvării Naționale rămas alături de Petre Roman. În ce privește anul 1993, opoziția a protestat energetic împotriva omiterii votului parlamentar, considerînd aceasta ca o încălcare a echilibrului puterilor și invocînd în sprijinul argumentației sale art. 106 alin. 3 din Constituție. Acțiunea a rămas fără nici un efect.

c) *Demiterea*. Această procedură a fost inițiată de Parlament în două rînduri. Prima oară în septembrie 1991, cînd Guvernul României a fost demis printr-o gravă încălcare a echilibrului puterilor. Autor al acestui abuz de putere este președintele Ion Iliescu, ce a avut acordul Birourilor Permanente ale celor două Camere, în principal pe cel al Senatului. Petre Roman nu a înaintat niciodată demisia cabinetului său și demiterea sa pe această bază a fost ilegală. În plus, potrivit art. 3 alin. 2 al Legii 37/1990 pentru organizarea și funcționarea Guvernului ("Membrii Guvernului nu pot fi deputați sau senatori...") și Regulamentelor celor două Camere, unii membri ai Guvernului (continuare în pag. 8)

(urmare din pag. 5)

supus procedurii unui vot de încredere ori această procedură privește exclusiv investitura sa. Punctul de vedere îmbrițat de majoritatea parlamentară a fost că remaniera guvernului nu implică un nou vot de investitură.

De altfel, comentatorii Constituției trag aceeași concluzie, socrind că elementul principal asupra căruia poartă investitura executivului de către Parlament este programul de guvernare și nu titularii portofoliilor ministeriale. În ce ne privește, apreciem că această soluție nu este la adâpost de critică, în lumina prevederilor constituționale - art. 102 corroborat cu art. 105.

Este neîndoilenic faptul că, potrivit art. 102 alin. 3 din Constituție, încrederea acordată Guvernului prin votul parlamentar vizează două aspecte, și anume: programul de guvernare și lista cabinetului. Această formulă, care a rezultat prin amendarea propunerilor inițiale din Constituantă pune semnul egalității între program și lista

Guvernului, fiecare din aceste elemente în caz de modificare, impunând într-o logică elementară, exprimarea unui vot de încredere. De altfel, chiar doctrina favorabilă soluției pe care o criticăm a resimțit această ambiguitate a prevederilor constituționale promovând soluția după care o remaniere dincolo de anumite "limite rezonabile" reprezintă o modificare radicală a structurii Guvernului care îndreptățește Parlamentul la retragerea încrederei acordate.

După părerea noastră, problema trebuie rezolvată pe tărîmul principiilor politice și juridice, nicidecum pe cel al interpretărilor conjuncturale ce utilizează concepte echivoce - *rezonabilitatea remanierii* - care promovate în practica politică poate deschide drumul unui arbitrar al deciziei politice extrem de periculos. Pentru acest motiv, accentuăm faptul că există un pronunțat defazaj între concepția care a fundamentat soluția avansată de Constituție la art. 85 privind remaniera guvernamentală și aceea avută în vedere la acordarea votului de încredere ; ne referim la faptul că

propunerea inițială era de acordarea votului de încredere pentru program și persoana primului ministru.

Modificarea concepției a determinat o altă fizionomie votului de încredere care în prezent poartă asupra fiecărui membru al cabinetului. Din această perspectivă orice schimbare în structura Guvernului, indiferent de proporțiile sale trebuie să conducă la un nou vot de încredere, prin intermediul promovării unei moțiuni de cenzură.

În acest context, apreciem că o viitoare amendare a Constituției trebuie să ofere o soluție adecvată, care să reglementeze cu exactitate limitele în care remaniera Guvernului nu impune un nou vot de încredere, intrucât valorificare unor vizibile lacune ori echivoce constituționale generează, ca și în materia delegării legislative, conduc la practici politice și juridice arbitrale, defavorabile dezvoltării democrației și garantării respectului între puterile statului.

Reintrăm, în finalul comentariului nostru, ideea că respectul necondiționat față de legea fundamentală trebuie să

ilustreze permanent și nu doar conjunctural devotamentul pentru cadrul legal instituțional, întrucât Constituția nu poate fi "umbrelă" sub care se îngheșue interesul meschine în raport cu "meteorologia fenomenelor politice". □

ALEXANDRU ATANASIU -
born in 1955, in Bucharest. He is Assistant Professor of the Faculty of Law, University of Bucharest, where he graduated (in 1978) and took a Ph. D. in Law (in 1989). A representative in the Romanian Parliament, from the Party of Civic Alliance. He published a course in social law at the University of Bucharest, in 1992, and his monograph. *Social insurances in Romania* is forthcoming at Kluwer (Holland).

(urmare din pag. 7)

demisionar nu și-au putut relua locurile parlamentare la care renunțaseră.

Se poate aprecia că în zilele de 20-21 septembrie 1991, Parlamentul a procedat la cea mai gravă încălcare a principiului echilibrului puterilor legislativ și executivă.

Cea de-a două încercare parlamentară, esuată de această dată, a fost consecința dezvăluirilor de presă ale generalului Gheorghe Florică, fost comisar-șef al Gărzii Financiare. Prin-o moțiune simplă, opoziția a cerut demiterea unui număr de trei ministră și a secretarului general al Guvernului. O altă tentativă, de această dată de mai mică anvergură, a fost cea îndreptată împotriva secretarului de stat Octav Cosmîncă, șeful Departamentului Administrației Locale, care nu este membru al Guvernului, dar și această tentativă a fost blocată de majoritate. Ambele evenimente au avut loc în sesiunea de toamnă 1993.

d) *Interpelarea. Întrebările și interpellările parlamentarilor*, permise de art. 111 al Constituției, constituie o practică curentă a echilibrului puterilor și se referă, în principiu, la obligația Guvernului și a membrilor săi de a răspunde la acestea. Nu ne propunem să facem o analiză a lor, dar ar fi interesant de cunoscut dispersia întrebărilor și interpellările pe partide, pe domenii, la cîte dintre acestea s-a răspuns, cîte au făcut obiectul unor reluări, care a fost efectul lor etc. etc. În sensul acestui articol putem spune că, în ciuda unor interpellări care sesizau aspecte grave, unele chiar cu incidentă penală, exercitarea acestui drept parlamentar nu a condus la tensiuni notabile între puterea legislativă și cea executivă.

e) *Moțiunea de cenzură*. Parlamentul a recurs în două rînduri la această procedură și numai împotriva Guvernului Văcăroiu: în martie și decembrie 1993. De fiecare dată, moțiunile de cenzură au fost respuse. Din analiza textelor celor două moțiuni și a dezbatelor pările juite de acestea se pot trage următoarele concluzii:

- cea dintîi moțiune a avut ca pornire argumente de ordin procedural, iar cea-de-a două argumente ce țin de evoluția economică;

- în ambele situații, s-a dovedit că între majoritatea și opoziția parlamentară există divergențe de fond care împiedică modificarea structurii parlamentare față de actul de guvernare;

- spre deosebire de martie 1993, în decembrie opoziția a prezentat, în schiță, o alternativă de guvernare;

- cea-de-a două moțiune a avut reperuri mai importante pe plan politic, declanșând consultări și negocieri;

- "scorul" a fost mai strîns în decembrie, arătând că Guvernul ar obține cu mare dificultate un nou vot de încredere;

- modul de desfășurare a celor două moțiuni a fost o confirmare a principiului echilibrului puterilor.

f) *Răspunderea*. Angajarea răspunderii Guvernului asupra unui program, a unei declarații de politică generală sau a unui proiect de lege nu a fost făcută niciodată în mod explicit. A existat, totuși, o situație în care, în fața unor măsuri de excepție, Guvernul și-a angajat, în mod implicit, răspunderea. Este vorba despre măsura liberalizării preturilor. Hotărîrea respectivă a Guvernului a intrat în vigoare la 30 octombrie, după ce, în prealabil, la 18 octombrie, primul-ministrul exprimase această intenție în fața Parlamentului. Faptul că Parlamentul nu a avut o reacție negativă a îndemnat Guvernul să proscrive la anunțarea Hotărîrii privind liberalizarea preturilor (semnată de primul-ministrul Petre Roman pe 18 octombrie, dar făcută publică pe 30 octombrie, după perioada de tatonare).

O intenție de angajare a răspunderii Guvernului se regăsește în Memorandumul privind politica economică a Guvernului României, anexă a Scrisorii de intenții a Guvernului convenite cu Fondul Monetar Internațional. Căci iată ce spune Guvernul în paragraful 7 al Memorandumului: "Guvernul va supune Parlamentului spre aprobare Memorandumul de politică economică, un rezumat al bugetului pe 1994 și pachetul de legi privind veniturile necesare pentru realizarea bugetului pe 1994". Ar fi, aşadar, debutul acestui tip de procedură critică, care ține tot de principiul echilibrului puterilor, regăsindu-și temeiul legal în art. 113 al Constituției.

Delegarea legislativă

Avînd în vedere frecvența și efectele aplicării acestei proceduri critice, o voi trata separat. Delegarea legislativă constă în posibilitatea Guvernului de a emite ordonanțe în domenii (cu excepția celor ce încadrează legile organice) și termene precizate de o lege de abilitare. În perioada preconstituțională, Guvernul Roman a recurs o singură dată la această procedură, în noiembrie 1990. Motivele pentru care Guvernul a cerut abilitarea au fost cel puțin două: accelerarea procesului reformator și ocolirea aripii conservatoare din Parlament. A fost aprobată, astfel, Hotărîrea Parlamentului României nr. 3/12 noiembrie 1990 cu privire la cererea Guvernului de a-i se acorda competențe sporite în implementarea reformei economice. Aceste competențe se regăseau în domeniul introducerii și modificării taxelor și impozitelor, al contractării de credite, al aplicării legilor înainte de data prevăzută pentru intrarea lor în vigoare. Este interesant că la punctul 4 al Hotărîrii, Parlamentul își ia și un... angajament față de Guvern: "Cele două Camere își afirmă disponibilitatea de a adopta proceduri legislative speciale menite să urgenceze dezbaterea unor proiec-

te de legi menționate în raportul primului-ministrului, necesare accelerării ritmului de introducere a reformei economice". Ulterior, acest tip de declarății nu s-a mai întrebuințat, art. 74 alin. 3 al Constituției reglementând procedura de urgență în adoptarea unor proiecte de legi, la cererea Guvernului sau din proprie initiativă.

Hotărîrea nr. 3/1990 a fost urmată la scurt timp de Legea nr. 36/8 decembrie 1990 privind autorizarea guvernului de a stabili sau修改a taxe și impozite. În treacăt fie spus, a fost singura dată când Parlamentul a oferit cu atât larghețe Guvernului abilitare în acest domeniu. După aprobarea Constituției, Guvernul nu a mai avut decât arătorei această posibilitate (de exemplu, în ce privește introducerea taxei pe valoare adăugată).

Cele mai importante legi în domeniu sunt Legea nr. 81/21 iulie 1992 privind abilitarea Guvernului de a emite ordonanțe și autorizarea contractării și garantării unor credite externe și Legea nr. 58/10 iulie 1993 privind abilitarea Guvernului de a emite ordonanțe și autorizarea contractării și garantării unor credite externe precum și contractării unor împrumuturi de stat. O lege similară a fost adoptată și în preajma vacanței de iarnă a Parlamentului, la finele anului trecut.

Iată cîteva observații:

- în principiu, cererea Guvernului este motivată de întreprerarea activității parlamentare pe durata vacanțelor și de caracterul lent al procedurii legislative;

- este o cerere corectă din punct de vedere legal (art. 114, alin. 1 al Constituției), și, la o primă aproximare, respectă principiul echilibrului puterilor;

- domeniile sunt de obicei legate de rectificările bugetare, de actualizarea unor taxe, de crearea cadrului tehnic-organizatoric de aplicare a unor legi organice, de suplimentare a unor fonduri;

- începând cu iulie 1992, Guvernul a întrebuințat în mod excesiv procedura delegării legislative. Aceasta a dus la crearea unui sistem juridic paralel, creat de ordonanțe;

- dacă legea de abilitare prevede termenul în care ordonanțele vor fi adoptate și termenul pînă la care ordonanțele respective vor fi înaintate Parlamentului spre aprobare, nu se precizează nicăieri termenul pînă la care Parlamentul le va adopta sau le va respinge. S-a ajuns astfel, datorită numărului mare de ordonanțe, la situația inadmisibilă ca să existe încă ordonanțe emise în iulie 1992, care nu au fost votate nici pînă acum de Parlament;

- deoarece ordonanțele nasc efecte odată cu punerea lor în aplicare, este dificil ca Parlamentul să le mai poată modifica ulterior. Este, de pildă, situația rectificărilor bugetare. Aceasta înseamnă că procedura abilitării a dus la o "forțare" a principiului echilibrului puterilor;

- amînarea discutării ordonanțelor duce la un alt inconvenient major: lasă inițiativele legislative moștenire de la un guvern la altul sau, ceea ce e și mai deliciat, de la un parlament la altul. Iată, de pildă, Ordonața cu privire la numirea membrilor Consiliilor de administrație și a censorilor Fondurilor Proprietăți Private a fost aprobată de Guvernul Stolojan în condițiile în care Frontul Salvării Naționale era partid guvernamental. Ulterior, FSN a intrat în opozitie și continuul ordonanței s-a dovedit în contradicție cu noua structură parlamentară. Numai că ordonața își produsese deja efectele. Se va proceda, cu siguranță, la schimbarea completă a membrilor Consiliilor de administrație (ordonanța nu a fost încă votată, după un an și jumătate) cu efecte negative pentru procesul de privatizare;

- numărul mare de ordonanțe perturbă activitatea legislativă, deplasînd centrul de greutate spre domeniul neorganic. Există legi organice de mare importanță (ex. legea învățămîntului) care se lucrează încă, iar Parlamentul a trebuit să dezbată ordonante de mai mică însemnatate, unele căzute chiar în desuetudine;

- menținerea unor ordonanțe frizează constitutionalitatea. Iată, de pildă, imponzitul pe profit se percepe în baza Hotărîrii 804/1991, dată pe baza delegării de competențe, deși, ulterior adoptării Constituției, imponzitele urmău să se fixeze numai prin lege;

- utilizarea pînă la exces a ordonanțelor dovedește că între Guvern și majoritatea pro-guvernamentală din Parlament nu există o comunicare și o colaborare eficiente. Nu există aceleasi priorități legislative, ceea ce face ca Guvernul să reclame lipsa unor legi care i-ar îlesni activitatea, motivind astfel necesitatea ordonanțelor;

Avînd în vedere faptul că, îndeobște, Guvernul emite hotărîri pentru organizarea execuției legilor, și că delegarea legislativă este o formă limitată și atipică de exercițiu al puterii executive, folosirea în exces a abilității este pe cale să devină un factor de dezechilibru între cele două puteri. □

VARUJAN VOSGANIAN -
born in 1959. Graduate of the Academy of Economic Studies (Department of Commerce), and of the University of Bucharest (Department of Mathematics). V. Vosganian is currently in a Ph. D. programme. He has authored over 200 articles on political economy, politics and various essays.

Principiul separației, echilibrului și conlucrării

OIDIU TRĂSNEA

În zorii epocii moderne, ideea limitării puterii s-a îngemănat întâi cu doctrina dreptului natural, care, prin Hugo Grotius, a reorientat radical teoria politică: de aici înainte a încetat să prevaleze ideea obligațiilor individului față de stat și s-a instituit interogația asupra obligațiilor statului față de individ și drepturile sale naturale. Era, astfel, deschisă calea spre un nou tip de gîndire, validat în liberalism și teoria democratică. Dar acest tip de gîndire trebuia să-și dezvolte instrumente doctrinare și institutionale capabile să curme sau să limiteze abuzul puterii și să garanteze libertățile. În Britanía, unde amintirea Parlamentului celui lung al lui Cromwell era încă prezentă, John Locke va pune accentul pe diviziunea și cooperarea puterilor legislative și executivă pentru prevenirea arbitrarului și prezervarea libertăților, preocupat fiind de asigurarea bazelor tehnice ale instituțiilor liberale. Pentru Montesquieu, în contextul statului monarhic absolutist și centralizat, problema principală era stoparea abuzului prin separarea și limitarea reciprocă a puterilor. Firește, nu trebuie să ignorăm și baza socială a acestei opțiuni exprimate în contexte istorice diferite.

Dar logica principiului este admirabil concepută de Montesquieu: el pornește de la necesitatea asigurării libertății. Aceasta e definită ca dreptul de a face tot ce legile îngăduie, sau, într-o versiune cosubstanțială, ca siguranță sau cel puțin convingerea pe care o avem cu privire la siguranța noastră. Libertatea este, aşadar, "încadrată", ca și la grecii antici, în legalitate. Aceasta, ne asigură Montesquieu, este lucrul cel mai important în stat. Numai ea poate garanta libertatea politică și civilă. Dar, la rîndul ei, și ea trebuie să fie garantată împotriva abuzului puterii, a arbitrarului. Această garanție este "moderarea" guvernământului prin separația și limitarea reciprocă a puterilor. Începînd cu Constituția americană (1787) și Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului (1789), proclamată de Revoluția franceză, acest principiu a stat și continuă să stea, în diferite forme și nuanțări, la baza constituționalismului democratic.

Cînd, în timpul lucrărilor Constituantei, s-a cerut formularea explicită a acestui principiu în textul constituțional, cei care-l invocau aveau dreptate, dar nu pentru că și alte constituții (și chiar ultima noastră Constituție din 1923) o fac (contra-exemple există mereu!), ci pentru semnificația profundă pe care o avea prin analogie istorică. Așa cum în ambele cazuri citate proclamarea acestui principiu răspunde unei cerinte politico-juridice imperioase – limitarea unei puteri abuzive și prevenirea arbitrarului, tot astfel ea trebuia să exprime lichidarea puterii totalitare și începutul unei ere de autentică democrație. Așa se explică prezența separației puterilor printre principiile invocate în Proclamația din 22 decembrie 1989. Desigur, cerințele istorice evoluează în expresia lor concretă, iar analogia nu înseamnă nicidcum identitate.

Lucrul acesta este învederat nu numai de formulările textului Constituției noastre, ci și de evoluția constituțională a țărilor post-comuniste vecine. Dacă la noi dezbaterea a început practic odată cu discutarea legii electorale, care avea și vocația de act constituțional, ea s-a încheiat, în urma declarării Parlamentului rezultat din alegerile de la 20 mai 1990 ca Mare Adunare Constituantă, prin elaborarea și înșurșirea noii Constituții. Nu acesta a fost drumul unor țări din jurul nostru: în Polonia, Ungaria, Bul-

Even if the separation of powers is stated in the Constitution, the historical evolution imposed a different rearrangement, believes the author. There are other checks and balances with equal importance in the economy of power: the relations power-opposition, between majority-minority in the Parliament. In a period of transition, the deadlock situations between the executive and the legislative powers are against the national interest. The political reality is dominated by a contradiction between constitutional legitimacy and existential legitimacy: from the institutional constitutional system there are some elements still missing.

garie și chiar în fosta RDG, opozitiile democratice au încercat să înfăptuiască revoluții "legale" și "constituționale". De exemplu, evoluția constituțională a Ungariei s-a făcut prin transformări succese, la fel ca și în Polonia, unde s-a ajuns la compromisul "micii Constituții" (Legea constituțională din 17 octombrie 1992). Lucrul acesta a fost determinat de evoluția raporturilor de forță în plan politic și a devenit posibil grăție unei "double fictiuni" (A. Arato). În primul rînd, ficțiunea constituților comuniste, caracterizate prin divortul dintre text și realitate, a făcut posibilă aplicarea efectivă a textului vechi la contexte noi; în al doilea rînd, chiar utilizarea regulilor vechilor constituții a fost fictivă, dacă luăm în seamă teza lui Carl Schmidt după care amendarea unei constituții pentru a crea una nouă este posibilă doar pentru că vecchia constituție este politicește moartă.

Un alt element distinctiv vizează satisfacerea unui deziderat mai puțin prezent în doctrina constituțională europeană, cît în cea americană. Pentru aceasta din urmă este un paradox ca o constituție să fie doar un act al unui parlament, presupus el însuși a se constitui și a funcționa în conformitate cu o constituție: e vorba de validarea ei prin referendum popular, aşa cum la noi s-a și înșimplat. Este logic să fie așa, întrucât Constituția nu reglementează/limitează doar celelalte puteri (autorități) ale statului și legislativul. Este, de fapt, confirmarea ideii "surplusului democratic" necesar în politica constituțională în raport cu legislația ordinată, idee intim legată de principiul legitimității democratice.

Semnificația profund universală a principiului pe care-l discutăm e dezvoltuită, socot, de ceea ce s-ar putea numi "paradoxul legii" sau al legalității: legea este expresia puterii ca voîntă general-obligatorie, de aceea și putut fi definită ca act politic, ca "măsură politică"; dar, odată edictată, legea leagă (de mîini), adică limitează și puterea care a legiferat-o. "Misterul" puterii nu poate fi înțeles fără dezvăluirea "misterului" legii, pentru că aici se află și "misterul" supunerii față de lege și, prin ea, față de putere (al obligației politice, deci). Ordinea simbolică este reprezentată de lege, de aceea ea este simbolul puterii. Mergînd mai departe pe acest fir, ajungem la paradoxul revoluțiilor, aşa cum a fost formulat de Bertrand de Jouvenel: orice revoluție lucează în cele din urmă pentru putere, ea lichidează slăbiciunea și dă naștere forței, ea înlocuiește o putere bolnavă cu una sănătoasă, una perimată prin una legitimă. "Stăpîn este cel care dă liniste", scria Goethe în *Faust II*, exprimînd chiar teza fundamentală pe care se întemeiază întregul drept pozitiv.

"Prima promisiune a unui guvern revoluționar este aceea de a reinstaura liniste și ordinea tulburate de revoluție – este prima dintre toate promisiunile, fiindcă doar prin reinstaurarea linistei și ordinii se poate legitima un guvern revoluționar" – subliniază Gustav Radbush, strălucit reprezentant al filosofiei dreptului. Așa se explică de ce, în tumultuoasele zile ale lui decembrie 1989, principiul separației puterilor, alături de lichidarea puterii monopoliste și arbitrage a partidu-

lui unic, simboliza instaurarea unei noi ordini legitime, adevărată ordine revoluționară, *novus ordo seclorum*.

Dar principiul ce și-a găsit formularea clasică cu peste două secole în urmă poartă și el, ca și realitatea politică ce trebuia să-l întruchipeze, pecetea evoluției, a schimbării. Viața politică, puternic marcată de prezența partidelor politice și de jocul intereselor exprimat în sistemele de partide, și-a spus cuvîntul și în domeniul organizării și funcționării puterii de stat: raporturile dintre putere și opoziție, dintre majoritatea și minoritatea parlamentare reprezentă o mîză a jocului politic cel puțin tot atât de importantă ca și raporturile dintre puterile statului. Textele mai noi de doctrină folosesc fie concomitent, fie alternativ, formulari de tipul separație/echilibrul, diviziune/cooperare, insistîndu-se asupra necesității evitării rupturii și antagonismelor dintre puteri. După experiența tristă a trei dictaturi – regală, militară și comunista-totalitară – e timpul să tratăm cu mai multă prudență și luciditate problema realității suveranității poporului, înțelegînd contextul necesar de simbolică politică în care poporul suveran reprezentă o identitate mitică. Dar trebuie să constientizăm că ambele aspecte sunt pentru momentul nostru istoric imperios necesare: primul, în sensul separării sau diviziunii funcționale, pentru a institui un nou tip de legalitate și a sustine astfel procesul democratizării reale; al doilea, în sensul echilibrului dinamic și al cooperării, pentru a uni eforturile și resursele instituționale în direcția restrukturării economico-sociale. Că suntem departe de a înțelege semnificația reală a primei componente ne-o arată, ilustrativ, schimbul de scrisori între Președintele țării și Procurorul general și mai ales comentariile din mass-media. Tendințele de blocare reciproc ale legislativului și executivului, inspirate de interese partizane, în dauna interesului național, ne probează cît de neactuali suntem încă în înțelegerea caracterului imperativ al celei de-a doua componente.

O carență gravă ce împiedică procesul de consolidare și efectivizare a democrației, chiar dacă avem în vedere doar aspectul ei instituțional, este înțeineala implementării normelor constituționale. Dacă ansamblul instituțional constituțional trebuie să se realizeze ca sistem, atunci el nu poate funcționa normal decât cu respectarea condiției minime a prezenței tuturor componentelor; ceea ce nu s-a înfăptuit încă. Realitatea vietii noastre politice și juridice cunoaște astăzi un handicap pe care l-a numi **contradicția dintre legitimitatea constituțională și legitimitatea existențială**; aceasta reprezintă armonia dinamică, profundă care trebuie să existe între o constituție și mediul societal căruia îi este destinată. Si tocmai ea lipsește încă!

Ar fi, desigur, eronat să judecăm carentele vietii noastre politice numai din perspectiva instituțională a principiilor constituționale și a implementării lor. Constituția trebuie să ofere un spațiu al libertății pentru opera inedită de creație istorică în care e angajat ireversibil poporul român. Aici se poate spune că

opera Constituantei nu a fost totdeauna coerentă: ea a oscilat între tradiție (reînvierea principiilor democrației interbelice) și imitație (unele constituții occidentale), mai puțin preocupată fiind de atât de necesara inovație. Un exemplu pentru prima categorie ar fi menținerea bicameralismului. Spre deosebire de Constituția din 1923, prerogativele actuale ale Senatului nu au nimic specific. Era nevoie de o sau două camere? Era, probabil, dar nu de una paralelă, care dublează parazitar activitatea celeilalte, frînînd procesul legislativ, care, într-o asemenea tranziție, trebuie să fie operativ și flexibil; ci de una care să corecteze viciile de fond ale simplei reprezentări teritoriale printr-o reprezentare funcțională.

Se vorbește în zilele acestea de necesitatea încheierii unui pact politic, pe care să se bazeze realizarea unui pact social (ordinea normală ar fi fost cea inversă; de unde se poate deduce o probabilită ruptură dintre politic și social). Experiența politică arată că un pact politic și cu atât mai mult unul social – care angajează societatea civilă, societatea politică și statul, această Sfîntă Treime a politicii contemporane – nu se stabilește prin consultări sau tranzacții conjuncturale. Chiar dacă se izbutește pentru moment, care dintre părți poate garanta respectarea și durabilitatea lor, dacă acestea rămîn la latitudinea jocurilor acceptate sau impuse, fără să fie (devină) o realitate instituționalizată? În evoluții rapide și în jocurile vizibile sau ascunse ale tranziției, numai forța instituționalizării e capabilă să lege părțile unui pact, purtându-l face efectiv și durabil; și, desigur, buna credință.

Instituirea unei noi constituții, împreună cu consacrarea pluralismului politic, cu autonomizarea puterilor (mă feresc de referentialul constituțional "autorități", pentru că în filosofia politică el are conotații pe care cu greu le-am putea identifica în viața politică de azi) și cu realizarea independenței efective a puterii judecătoarești sănătoase ai începutului care, împreună cu consolidarea societății civile și purificarea societății politice, să ne conducă pe calea stabilizării și consolidării democratice. Această construcție nu poate fi deci rodul unui efort unilateral: impulsul instituționalizat de sus trebuie să se conjughe cu efortul de constientizare și competență civică de jos. Să nu uităm că Occidentului i-au trebuit două secole de dezvoltare economică și construcție democratică pentru a ajunge la un edificiu social și politic în echilibru relativ, care să poată încorpora valorile "toleranță", "democrație", "împărtășire", "încercare", "înțelegere", "împărtășire", decât parțial, prin eclipsa totalitară. Neîmplinirile, cum li se spune eu-femistic, ne irită pe drept. "Nimic nu este atât de bun cum îți se pare la început" (R.W. Emerson). Începutul acesta poate fi transformat prin muncă onestă și virtute civică în operă durabilă și astfel Constituția, cum spunea E. Burke, nu va mai fi doar un text tipărit, ci se va înscrise în mintile și în inimile oamenilor. □

OVIDIU TRĂSNEA - Born in 1928, Orăștie, he studied Philosophy and Law (1951) at the University of Bucharest. Ph. D. in 1969. Political Scientists' and Dean at the School of Higher Studies in Politics and Administration, Bucharest. He authored *Political Philosophy* (1986), *Political Sciences. A Historical - Epistemological Study* (1972), awarded with the Prize of the Romanian Academy).

Președintele: "monopol al puterii" sau influență?

OVIDIU SINCAI

The main hypothesis of the study is that separation of power has to be discussed in close connection with political circumstances of modern societies, especially pluripartidism and political representation. This approach leads the author to the conclusion that the President's position among Cabinet and Parliament is rather fragile, but his influence is expected to grow, due to the behavior of the political parties.

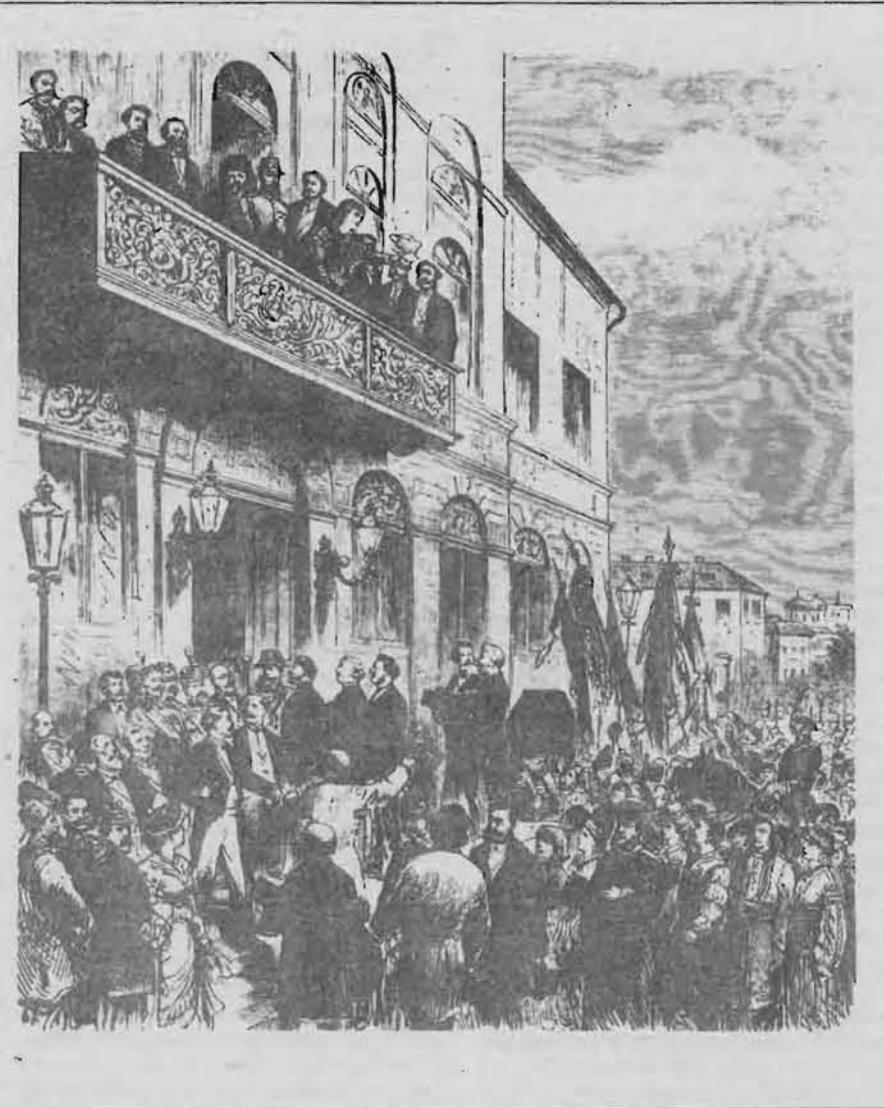
Separarea puterilor a constituit una dintre temele de dezbatere cele mai a-prinse în cursul lucrărilor Adunării Constituante. A fost normal să fie aşa, nu numai datorită importanței principiului pentru asigurarea unui climat democratic, ci și datorită condițiilor concrete ale confruntării politice. Formarea celor două mari blocuri politice de atunci (FSN și partidele de opoziție), raporturile specifice dintre ele, ca și nevoie urgentă de a depăși realitatea unui regim de dictatură, au contribuit la "ideologizarea" dezbatelii; susținerea *separatiei* puterilor a devenit sinonim cu democratismul, cuvînt de ordine și semn de raliere politică; "monarchia" secolului al XVIII-lea se regăsea în "dictatura comună" și separarea puterilor părea soluția potrivită pentru dubla sarcină – a eliminării dictaturii și a instaurării democrației. Spiritul baronului de la Bréde și al lui Montesquieu părea atunci a fi prezent peste tot.

Trebuie să remarcăm, de la bun început, că vizionarea ideologizantă a prevalat; nici Montesquieu nu a fost citit cu atenție și nici dreptul constituțional comparat nu a fost sursa de inspirație cea mai consultată pentru partidele politice. Modele procedind dintr-o istorie politică și constituțională diferită, cu înțelegeri diferite ale unor concepții, au servit ca bază pentru interpretări și soluții care s-au îndepărtat de chiar "spiritul legilor" și de ideea echilibrului puterilor. Jefferson a fost preferat lui Madison, iar lucrarea unui om mândru de vechimea nobiliei sale, convins de avantajele unei monarhii aristocratici – așa cum era Montesquieu – a fost lecturată numai în versiunile "parlamentariste" fizice. Numai așa ne putem explica de ce există încă pasiunea *dezbatelii angajate politic* despre *separarea puterilor* și de ce, cu o zi înainte de Crăciunul trecut, un distins lider politic cerea ca Președintele să renunțe la "monopolul puterilor în stat".

Adevăratul model al democrației liberale

Un model de organizare și mijloace de reuniune politică sau convinere politică fermă? Prioritate absolută sau neînțelegere a specificului structurării politice în România? Faptul că azi se poate discuta în acești termeni este o indicație că modelul democrației liberale nu a fost reținut în esență lui adevărată. Este nevoie să investigarea succintă a "puterilor" Președintelui, cu atât mai mult cu cît este greu de evitat impresia că el întruchipează singura putere *reală* și *permanentă* în stat. În ce măsură este corectă această impresie și nu doar produsul unei anumite imagini despre persoana Președintelui, mai mult decât despre instituție?

Interpretarea sistemului nostru politic oscilează încă între înțelegerea separației puterilor ca o necesară *fărâmătare a autorității*, pentru a evita concentrarea ei dic-

Ovația bucureștenilor în fața Palatului Regal,
la vestea proclamării "Regatului" în ziua de 14 martie 1881

torială, sau ca o *specializare funcțională a organelor*, situație în care puterile sunt astfel împărțite și echilibrate între diferențele corpurilor, încât nici unul nu poate depăși limitele impuse prin Constituție fără a fi blocat de celelalte. Această idee implică faptul că puterile nu colaborează – se supraveghează, dar pot să și devină "imperii" autonome, contrazicând principiul însuși al separației puterilor. Să ne amintim de negocierile politice din toamna anului 1992, după alegeri; ele au evoluat la un moment dat spre o astfel de *repartizare* a puterii, care ar fi pus în discuție tocmai *raportul dintre "Putere" și "puteri"*. Deoarece acest punct de vedere trebuie să reapară (ne putem întreba dacă a dispărut cîndva, în decursul anului care a trecut de la alegeri?) trebuie subliniat că principiul separației puterilor are consistență numai acolo unde există o Putere care trebuie organizată funcțional, conform unei anumite imagini despre democrație. Atunci cînd Puterea însăși este pusă în discuție, principiul își pierde relevanță, deoarece confruntarea între "mistică" diferență este contrară sistemului democratic, punând în discuție existența însăși a regimului. Democrația presupune o anumită *omogenitate*, înțeleasă ca atașament față de anumite valori și față

de un tip anume de societate; acest mediu politic este cel care permite negocierea și alternanța la putere.

Strict constituțional, Președintele este departe de a fi deținătorul unui monopol al puterii. Însă atribuțiile și competențele pe care le are fac din el deținătorul unei *influențe politice* considerabile. Președintele este un exemplu elovent al faptului că un sistem democratic nu poate accepta existența unei autorități care să fie în afara controlului popular; de aceea, competențele Președintelui sunt relativ modeste. Pe de altă parte însă, nu se poate accepta ca țara să fie lăsată pe seama pulsioniilor unui parlament sau a acțiunii unui guvern incapabil să reziste acestor pulsioni. De aici începe rolul Președintelui, care poate face ceea ce nu îl este acordat sub formă de competențe, tocmai pentru că are influență.

Guvernul, de pildă, nu îl datorează existență, el fiind investit de parlament, în fața căruia este responsabil; totuși, Președintele este cel care numește șeful guvernului, în urma unor negocieri pe care numai el le conduce cu forțele politice. Parlamentul este singurul for legiuitor, dar Președintele poate cere o nouă deliberare, înainte de a promulga o lege. Deși aparține executivului, Președintele nu are prerogative guvernamen-

tale; el poate participa însă, la ședințele de guvern, pe care le și prezidează, fie din proprie inițiativă, fie la cererea primului-ministrului. El încheie tratate, dar acestea sunt negociate de guvern și trebuie ratificate de parlament. În fine, el are competență pentru îndeplinirea unor acte, dar care necesită contrasemnătura primului-ministrului, singurul responsabil pentru ele.

Motivul impasului negocierilor politice

Fărâmătarea autorității – acesta este modelul care se degăză din analiza textului Constituției, atunci cînd este vorba de Președinte. Sîntem departe de a identifica vreun "monopol al puterii"; s-ar putea spune, mai degrabă, că poziția Președintelui este una fragilă. Realitatea constituțională vine în contradicție cu opțiunica opoziției – a *repartizării puterii între instanțe separate*. În bună măsură, impasul în care se găsesc negocierile politice de la noi se datorează divergenței de poziții în chestiunea esențială a amenajării Puterii și a înțelegерii naturii instituției prezidențiale.

Poate cea mai bună ilustrare a fragilității poziției Președintelui o atestă *limitarea severă a capacitatei sale de a dizolva parlamentul*. Ideea că un guvern nu poate funcționa decât avînd încrederea reprezentanței naționale trebuie însotită de asigurarea dreptului de apărare împotriva tendințelor parlamentului de a se substitui guvernului, prin controlul activității guvernamentale. În acest moment, Președintele ar trebui să poată proceda la dizolvarea parlamentului și să facă apel la suveranitatea reală, la voîntă populară, pentru a o contrapune suveranității parlamentare. Constituția noastră reduce competențele Președintelui la un singur moment: investitura unui nou guvern. Intervenind numai atunci cînd parlamentul singur nu mai este capabil să realizeze o majoritate, Președintele este lăsat să arbitreze și să facă apel la voîntă electoratalului. Nici o altă circumstanță – chiar gravă – nu poate trece peste acest aranjament.

Juridic, boala argument pe care îl puntem invoca în susținerea ideii fragilității poziției Președintelui constă în *dualitatea puterii și existența unui conflict potențial cu primul-ministrul*. Preluînd un model francez, Constituția creează două centre de putere – Președintele și primul-ministrul –, fără a prelua însă toate competențele Președintelui, pe care i le conferă acestuia Constituția celei de-a V-a republici. Ne-am putea imagina un de Gaulle președinte în România? Greu de crezut.

Cele două probleme – dualitatea puterii și dizolvarea parlamentului – sunt legate între ele. Ele circumscriu o problematică specifică, pe care pluralismul și competiția pentru putere o fac posibilă.

(Continuare în pag. 10)

(urmare din pag. 9)

Este vorba de **raporturile dintre executiv și parlament, mai precis majoritatea parlamentară**. Nu trebuie să ne imaginăm "separația puterilor" ca o separație reală; elementul de conlucrare între puteri este mult mai puternic decât cel de separație. De altfel, sintagma *check and balance*, deși folosită ca sinonim pentru separația puterilor, este totuși diferită de aceasta, atunci cînd urmărim modelul instituțional și acțiunea diferențelor puteri. Acestea nu numai că nu sunt izolate în funcțiile lor proprii, ci au putere, prin constituție, să "invadeze" teritoriul celuilalt pentru a-și impune acțiunea (Președintele față de legislativ: promulgarea și dreptul de mesaj, dizolvarea Camerelor; legislativul față de executiv: aprobarea numirilor și investitura, ratificarea tratatelor, *impeachment*; judiciarul față de legislativ: controlul constituitionalității legilor).

Executivul bipolar și efectele pluripartidismului

În acest moment, existența unui conflict între Președinte și primul-ministru pare greu de imaginat, datorită particularităților sistemului politic și electoral. Pînă la un punct însă, relațiile Președintelui cu fostul premier, Petre Roman, ca și evoluția FSN, reprezintă o ilustrare a acestei posibilități, deoarece dincolo de ceea ce a fost istorie internă a FSN sau modalitate de a înțelege procesul de schimbare, a existat și o componentă constituțională. Elementul care poate genera conflictul îl constituie faptul că *cei doi poli de putere – Președintele și primul-ministrul – sunt separați, putind face politici diferite*.

Importantă este, aici, relația cu parlamentul. Președintele, așa cum am văzut, nu este responsabil în fața parlamentului; ca și acesta, el este ales prin vot direct, încît se poate prevalea de o legitimitate puternică. El nici nu poate influența parlamentul, deoarece, dacă are dreptul să-i adreseze acestuia mesaje, ele nu sunt dezbatute și nu obligă în nici un fel pe parlamentari. Nici chiar în domeniile în care Președintele are competențe clar stabilite prin Constituție – politica externă și apărarea – ministrul nu sănătă responsabili în fața Președintelui, ci a parlamentului.

Aspectul pe care trebuie să îl luăm în considerare este *sistemul de partide*. De regulă, atunci cînd se discută despre separația puterilor, apare o contradicție între starea de lucruri din momentul formulării teoriei și specificul societăților contemporane. Ceea ce lipsea din analiza lui Montesquieu (oricum, foarte departe de realitatea timpului său) erau *partidele*. Or, în condițiile în care nu mai este vorba de o anumită atitudine față de monarhie (deci de o anumită situație istorică), puterile au tendința de a se ieșiri, ca urmare a acțiunii partidelor. Fărîmitarea autorității, ca rezultat al mecanismului constitutional bazat pe separația puterilor, va fi compensată prin încercarea partidelor de a concentra autoritatea la nivelul executivului; partidele sunt acelea care, în ultimă instanță, vor asigura unitatea de acțiune a puterilor, refacînd o unitate funcțională a puterilor în cadrul Puterii.

Ce efecte are pluripartidismul asupra separației puterilor? Este o întrebare fundamentală, care schimbă mult din ipotezele teoriei politice clasice, deoarece efectul pluripartidismului este evident tocmai la nivelul relațiilor dintre puteri.

De regulă, pluripartidismul generează coalitii guvernamentale, care slăbesc guvernul și, deci, subordonează executivul față de legislativ. Există însă și si-

tuația în care această slăbire poate fi o sursă de putere: este vorba de situația în care partidele sunt suficiente de slabe ele însă încît să provoace o stare de inertie parlamentară prin reciprocă neutralizare a voinelor lor politice. Deoarece procesul politic se desfășoară în parlament, existența unor partide bine structurate și disciplinate favorizează dependența guvernului de parlament; în cazul unor partide slab structurate, incapabile să impună un comportament unitar membrilor lor, se pot găsi întotdeauna suficiente voturi în favoarea guvernului, pe care acesta nu le-ar putea obține din partea unor grupuri. În acest caz, inițiativa poate trece la executiv sau, de asemenea, la Președinte.

Din răzuni care au tinut de confruntația politică mai mult decât de normalitatea vietii politice, la noi nu se vorbește prea mult despre raporturile Președintelui cu partidul care îl reprezintă și care l-a propulsat în magistratura supremă. O asemenea legătură – cît se poate de normală – există și ea trebuie să fie luată în calcul de orice analiză.

Din moment ce, vorbind despre Președinte, Constituția acceptă că ambele două mandate ale lui pot fi și succesive, devine clar că "politica de partid" a Președintelui este o realitate și ea se încadrează în mecanismul mai larg al acțiunii partidelor. Președintele poate influența raportul parlament-executiv prin acțiunea partidului; dacă acesta reprezintă

eficiența acțiunii politice. În momentul în care a devenit evident că guvernările vor fi minoritare, puterea de influențare a Președintelui a crescut prin simplul fapt că el reprezintă **singura instituție stabilită și capabilă să arbitreze în fața unor coalitii instabile**. Așa, de pildă, Președintele se află acum în situația de a trebui să decidă dacă: (a) acceptă prelungirea actualei formule, convingîndu-i pe aliații PDSR că vor pierde puterea; (b) îi va introduce în guvern pe actualii aliați, răspunzînd presunților acestora; sau (c) procedează la schimbarea majorității guvernamentale. Criteriile pentru acțiunea Președintelui sunt gradul de asigurare a stabilității interne și geostrategice, precum și asigurarea funcționării normale a executivului și legislativului.

Nu poate fi ignorat rolul Președintelui, indiferent de varianța de acțiune; întrucât PDSR are o poziție puternică, indiferent dacă este la putere sau în opozitie, posibilitatea pe care o are Președintele, de a influența parlamentul și guvernul, este în creștere, fiind susținută de întregul mecanism constituțional. Ea se va păstra intactă chiar și în cazul "coabitării" Președintelui cu un prim-ministru propus de opozitie.

În mod cumva paradoxal, diminuarea rolului și capacitații de influențare a Președintelui pare a veni nu din partea opozitiei, ci din partea PDSR. La aceasta contribuie particularitățile sistemului e-

lectoral.

Creșterea puterii reale a Președintelui

În aceste condiții, trebuie să ne întrebăm în ce măsură va fi Președintele capabil să influențeze comportamentul și opțiunile parlamentarilor PDSR. Tinînd cont de faptul că parlamentul reprezintă o instituție de maximă importanță într-un sistem politic de tip proporțional, rolul grupurilor parlamentare va fi în creștere în perioada următoare, depășind, probabil, importanța structurilor de partid "extraparlamentare". Existența în PDSR a unui grup – în special de senatori – care își trage legitimitatea nu astăzi din alegerile din 1992, ci din continuitatea politică începînd cu FSN și cu alegerile din 1990, nu va facilita acțiunea Președintelui, după cum nu va oferi sanse mari de manifestare nici orientărilor moderne din partid.

La această situație contribuie atitudinea opozitiei. Deoarece într-un sistem proporțional minoritatea nu reprezintă o opozitie reală, întrucât poate participa în mod decisiv la procesul legislativ, atitudinea adoptată de partidele parlamentare din opozitie vine în contradicție cu logica însăși a sistemului; blocarea procesului legislativ și utilizarea parlamentului ca loc de discuții politice nu numai că-i anulează opozitiei singura formă de presiune eficientă asupra guvernului dar, prin respingerea negocierii ca proces fundamental, contribuie la formarea unui grup majoritar cu un grad mare de stabilitate, care va vota identic întotdeauna, indiferent de nuantele din acțiunea minorității și, ceea ce este mai grav, își va dezvolta o mentalitate de tipul "taberei asediate".

În felul acesta, în interiorul parlamentului se vor multiplifica o serie de contradicții cu astăzi mai puternice cu cît sunt contradicții față de sistemul politic și specificul acestuia. Instabilitatea politică marcată reduce mult din posibilitățile de acțiune ale partidelor, făcînd din apelul la intervenția Președintelui – adică la instanța ultimă – o practică obișnuită. Instabilitatea și refuzul negocierii constituie sursele cele mai puternice ale aparentului "monopol al puterii" pe care l-ar detine Președintele.

Este de presupus că puterea reală a Președintelui – și, pe un plan mai larg, a executivului – va crește, deoarece neîntîrgește, de către partidele politice, a mecanismelor politice și constituționale se va asocia în curînd cu o serie de constringeri extreme. Acordurile de asociere cu Comunitatele Europene, acordul cu FMI, intrarea în Consiliul Europei reprezintă evenimente care modifică în mod radical cerințele puse în fața sistemului politic. O analiză, chiar sumară, a acțiunii partidelor politice românești arată că ele încă nu sunt pregătite să facă față unor cerințe geostrategice și geopolitice noi. □

Sosirea Tarului Alexandru II la palatul Domnitorului Carol, în București la 1877

majoritatea, atunci controlul parlamentului este relativ ușor de realizat. Însemnă aceasta o încărcare a principiului separației puterilor și un "monopol președintel"! Pentru a înțelege acest aspect, va trebui să introducem în discuție încă un element: raportul dintre majoritate și minoritate.

Sistemul electoral de la noi a făcut să apară un mare număr de partide parlamentare (sistemul proporțional favorizează, de altfel, partidele mici și liderii de partide) și, prin aceasta, a prejudicat

electoral proporțional care "eliberează" parlamentarul de constringerile electorale (orice mandat imperativ este interzis în mod expresde Constituție), dar și de intervenția partidelor. De altfel, tocmai această libertate a parlamentarilor permite procesul de negociere, specific sistemului proporțional, favorizînd și procesul de "negociere a voturilor"; de parte de a constitui elemente condamnabile, deseori schimbări de atitudine sau chiar de partid ale deputaților și senatorilor sunt consecința firească a sistemului

OVIDIU SINCAI - Ph. D.
Born 1949 in Sibiu. Graduated from the Faculty of History and Philosophy of the University of Cluj-Napoca. Specialization in history and political science. Academic career up to 1990. Between 7/90-7/92, with the Government, Department for Social and Political Structures, as political adviser; from 8/92, counselor, Ministry for Foreign Affairs. From 11/92 political counselor to the President of the Chamber of Deputies.

Guvernul între Parlament și Președinție

CRISTIAN R. PÎRVULESCU

Problema separației puterilor în stat are deja o istorie lungă, dar cu toate acestea nu se poate afirma că s-a cristalizat o concepție unitară în această privință, deși în practica statelor democratice principiul funcționează sub diferite forme.

Cel mai des, teoria separației puterilor este incriminată ca fiind o creație artificială, o rezultată a luptelor împotriva absolutismului monarchic al secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, și deci, că în fapt nu se poate susține existența în realitatea politică a statelor a diferențierii între puteri.

Unitatea de esență a puterii, definită a fi de natură politică, în virtutea teoriei că politicul își manifestă preeminența în raport cu celelalte aspecte ale guvernanței statelor, fiind la baza actului legiferării și putând controla acțiunile justiției, este considerată a fi reprezentată de posibilitatea de a obține de la o persoană sau un grup de persoane o reacție scontată, fie că aceasta este acceptată sau impusă. Ca urmare, separația puterilor nu ar porni de la un fapt real, ci ar urmări limitarea abuzurilor și controlul relativ al acțiunii guvernelor.

De fapt, noțiunea de putere politică este o abstractie, o construcție lingvistică care denumește o serie de acțiuni indivi-

The 1991 Constitution places the Government under parliamentary control and indirect influence of the President, but it also qualify the latter with real sway over various fields. Parliament's control as well as its separation from governmental actions have their main point in the form of the censure motion, a wide-spread procedure utilized rather to sap than to force the Government out. A provision of much controversy of this Constitution focuses on the legislative assignment. As for the President he has the capacity to appoint the ministers without consulting the Parliament when altering the governmental composition and also the ability to maintain Government even in case of a non-confidence vote or dissolution of Parliament. Further influence on the Government is assigned both to the President and the Parliament concerning the initial appointment of the governmental team or its renewal.

În măsura în care aceste puteri sunt precis definite, astfel încât să nu conțină ambiguități sau concepții vagi, și sunt repartizate la instituții și autorități diferite, astfel încât fiecare să detină puteri de o intensitate egală, se poate stabili un echilibru între puteri, evident instabil și legat de persoanele care îl detin. Posesorii acestor puteri devin purtătorii unor interese specifice care au drept consecință comportamente distincte și duc la exercitarea unui anumit control asupra posesorilor altor tipuri de puteri cu care intră în concurență. Atunci cînd persoanele investite cu putere dovedesc slăbiciuni sau pot fi supuse presiunilor sau șantaierilor, interesul specific este înlocuit cu dorința de conservare și, evident, puterea în cauză se diminuează, apărînd astfel un dezechilibru. Însă, astăzi vreme cît asupra

sporite guvernelor incriminează în special riscul crizei de autoritate și al apariției dezordinilor, pe cînd adversarii acestora au în vedere excesul și abuzul ce pot apărea, datorită naturii corupțoare a puterii, în acțiunea de guvernare. În subsidiar, divergențele în această privință pot pomeni de la o evaluare etică a naturii umane de o manieră bivalentă, considerîndu-se ființa umană fie cu precădere bună, fie în mod irevocabil înclinață spre rău.

În teoria clasică a separației puterilor în stat, puterile guvernamentale sunt reunite în noțiunea de Executiv, care ar defini puterea de a pune în aplicare, de a "executa" legislația.

Termenul de Executiv nu este pe deplin satisfăcător deoarece organele politice, denumite astfel, atele decât Parla-

mâniei, există două categorii de guvernantă: Președintele și Guvernul, între aceste două autorități existînd o anumită dualitate care face ca regimul politic românesc să fie definit ca unul semiprezidențial, deoarece șeful statului nu are doar un rol pur onorific, ci puteri reale pe care le poate exercita în raport cu Parlamentul prin intermediul mesajelor, prin posibilitatea dizolvării cameralor legislative, în raport cu Curtea Constituțională prin numirea unui număr de judecători ai acesteia, în raport cu Guvernul sau împreună cu acesta, precum și prin dreptul de a recurge la referendum.

Pe de altă parte, în măsura în care precedentul constituie de simultaneitatea alegerilor legislative și prezidențiale din septembrie 1992 devine cutumă, posibilitatea ca între Președinte și grupul majoritar din cele două Camere să existe afinități politice și interese comune este crescută. Pot apărea deci influente fie dintr-o direcție, fie din alta, în funcție de conjunctura politică și de raportul de forțe. Guvernul devine astfel rezultatul voinei comune a Președintelui și Parlamentului și este de presupus că doar cu greu și-ar putea exercita mandatul fără încrederea șefului statului.

Alcătuirea și modul de funcționare a Guvernului

Conform Constituției României din 1991, Guvernul reprezintă împreună cu Parlamentul, Președintele, administrația publică și autoritățile judecătoarești o autoritate publică, fiind-i dedicat capitolul III al titlului III (Autoritățile Publice).

Activitatea și alcătuirea Guvernului României se bazează pe reglementările constitutionale și pe Legea 37/1990. Structura Guvernului este completată prin hotărîri ale Guvernului, cea mai recentă în acest sens fiind Hotărîrea 515/1993.

Guvernul este alcătuit din Primul-Ministrul, miniștri de stat și secretari de stat, membri ai Guvernului. Este vorba de un organ colectiv, deoarece puterea de decizie a Guvernului se exercită sub formă colectivă în cadrul sedințelor de Guvern. Legea 37/1990, definește Guvernul ca "organ central al puterii executive, care exercită, în conformitate cu legea, administrația publică pe tot teritoriul țării".

Sedința de Guvern este funcția guvernamentală cea mai importantă juridic, deoarece reprezintă cadrul în care se debat și se decid ordonanțe și hotărîri guvernamentale.

O serie de puteri ale Guvernului nu pot fi exercitate decât în sedințele de Guvern sau ca urmare a deliberărilor din acestea: aprobată proiectelor de lege, ordonanțe sau hotărîri, autorizarea Primului Ministrului de a angaja responsabilitatea Guvernului în fața Parlamentului.

În sens larg, prin sedința Guvernului se exercită puturile atribuite acestuia prin Constituție, exceptând cazurile în care există alte dispoziții. Articolul 6 al Legii 37/1990 stipulează ca obligatorie prezenta a cel puțin jumătate plus unu din membrii Guvernului pentru a se putea exercita funcția de decizie colectivă.

Miniștrii au putere de decizie personală asupra departamentului ministerial pe care îl conduc. Dar, politic vorbind, ei aplică în sectorul lor deciziile luate de ansamblul Guvernului. De altfel, o influență politică reală au mai ales miniștrii membri ai biroului executiv.

(continuare în pag. 12)

DEDICATĂ ONORABILUI DEPUTATULUI KAPITALI BUCUREȘTI K. A. POSSETTI.

„Intrarea Domitorului Cuza la Mitropolie, pentru deschiderea Camerei la 29 februarie 1860”

dualizate de influențare a diferitelor persoane sau a colectivității. Avem de a face nu cu o putere, ci cu puteri de tipuri de intensitate diferite: puterea de a emite legi, puterea de a executa legi, puterea de a iniția proiecte de legi, de a numi, de a elabora ordonanțe și hotărîri etc.

limitelor impuse prin convenție juridică nu se intervine, pericolul de cronicizare a abuzului de putere este remediabil.

În centrul preocupărilor privind controlul puterilor s-a aflat de la început guvernul, care, prin pîrghiile sale coercitive, se dovedește a fi cel mai predispus

mentul sau organele judecătoarești nu se mărginesc doar la a executa legile, ci asigură direcția generală a politicii statului, potrivindu-lă termenul de guvernanță, pe cînd Parlamentul asigură mai degrabă o funcție de control și delimitare.¹

Unemployment and Policies in Romania

JOHN S. EARLE¹

This paper has two purposes: first, to redress many of the existing gaps in information about Romanian unemployment and, second, to analyse policies targeted to assist the unemployed. The first two sections provide a detailed report on the characteristics and dynamics of unemployment in Romania, while the last one contains an analysis of the unemployment insurance, extended benefit, and active labor market policies currently in place.

In Section 1, the million or so unemployed in Romania are disaggregated along demographic and economic dimensions to portray the magnitude, the incidence, and the origins of the problem. Section 2 considers dynamics, including the evolution of unemployment characteristics since early 1991, the time series behaviour of the flows of workers among branches, sectors, and labor market states, and the determinants of the duration of unemployment for individuals. Labor market policies are the focus of Section 3, which summarizes essential features of the unemployment insurance, support allowance training, and wage subsidy programs. It also presents the results of recent

is widely expected to rise dramatically again in the future.² An analysis of current characteristics of unemployment, besides contributing to an understanding of the role of unemployment and of labor market policies in the restructuring process so far, may also provide some basis for forecasting future trends in both the aggregate level and the composition of unemployment.

As mentioned in the introduction, however, official data on unemployment come only from registration with local offices of the Ministry of Labor. The Ministry and the local offices have entirely new tasks since the beginning of

Table 1
Unemployment by Sex
July 1993

Sex	Count	Percentage	Unemployment Rate	Mean Duration
Female	3714	61.9	11.38	8.4
Male	2284	38.1	6.43	8.2

Source: Survey of Registered Unemployed (SRU) and National Center for Statistics (CNS).

the economic transition and must try to improve under the conditions of an rapidly changing and decentralized economy. In this regard, this paper will underline the importance of the survey data as a complement to the official statistics. The survey data are more representative of the actual situation of the unemployed, and can also be used to analyze the dynamics of unemployment. A particular emphasis will be placed on the duration of unemployment and the composition of the unemployed population.

The paper is organized as follows. Section 1 provides an overview of the magnitude and composition of unemployment in Romania. Section 2 analyzes the dynamics of unemployment, including the evolution of unemployment rates, the time series behaviour of the flows of workers among branches, sectors, and labor market states, and the determinants of the duration of unemployment.

Section 3 discusses the policies that have been adopted in Romania. CNS provides the data for this section, combining the results of the SRU and the official statistics of the Ministry of Labor. The Survey of Registered Unemployed (SRU) provides data on the composition of unemployment, and the Ministry of Labor provides data on the dynamics of unemployment.

Section 4 concludes with a brief discussion of the implications of the findings for policy. The paper ends with a summary of the main findings and conclusions.

The author would like to thank the editor and two anonymous referees for their useful comments and suggestions. This research was funded by grants from the Ford Foundation and the World Bank.

behaviour, including the origins and causes of unemployment. The questionnaire was completed by over 15 000 individuals (1.5 percent of the unemployed) on a geographically representative basis proportionately from each of 190 labor offices in August 1993, and is broadly representative of the population described by the MLSP statistics, along the limited number of dimensions which can be compared.³ It also included questions on search behavior, usage of time, willingness to switch occupations, and other topics.⁴ Second, this paper combines figures on the number unemployed from both the SRU and MLSP employment and labor force figures from a wide variety of sources within the CNS to generate rates of unemployment for many demographic and economic categories.

To summarize the results: women, youths, skilled workers, persons of medium education, former employees of state-owned commercial companies in industry, job losers, and new entrants dominate Romanian unemployment. Tables 1 to 7 show the composition, rate, and average duration of unemploy-

ment by sex, age, education, occupation, and university graduates are fared much better, at least in this dimension of labor market performance. A possible explanation of this phenomenon is the high degree of specific training of medium skilled workers, slowing their ability to adjust to changing labour market conditions. Table 4, however, shows that unskilled workers have the highest unemployment rate, although skilled

Table 4
Unemployment by Occupation
July 1993

Occupation	Count	Percentage	Unemployment Rate	Mean Duration
Manag.	1	0.0	0.14	2.0
Special.	172	3.98	9.21	7.4
Techn.	248	5.74	2.56	9.1
Admin.	388	8.97	14.01	7.9
Agric.	75	1.74	5.91	8.5
Skilled	2875	66.48	15.49	8.6
Unskill.	566	13.09	19.63	8.7

Source: SRU and CNS.

workers and administrative staff also have very high rates.

Table 5 shows unemployment by

age, education, and occupation. Clothing, wholesale, scale, imports, trade, and services industries have low unemployment rates.

Table 6 provides some interesting results on the incidence of unemployment. Surprisingly, the highest rates are concentrated in agriculture, state-owned enterprises, with privatized firms close behind. Because former members of the peasant-owned cooperatives were receiving the best training and benefits, the low rates of unemployment in cooperatives are hardly surprising. According to these results, privatized firms have had a large number of new workers. Finally, among owned enterprises, the state-owned companies have a much higher rate of unemployment than do the firms belonging to state-owned banks, which dominate Romanian industry.

Table 7 shows unemployment by sex. Over 40 percent of Romanian teenagers are job losers, of which over half were laid off in transition. The big category are the new entrants, to whom we have already referred.

Table 5
Unemployment by Age, Education, and Occupation

(Percentages)

Age	Education	Occupation	Unemployment Rate
15-19	Primary	Managers	1.4
15-19	Primary	Specialists	10.0
15-19	Primary	Technicians	10.0
15-19	Primary	Administrators	10.0
15-19	Primary	Skilled	10.0
15-19	Primary	Unskilled	10.0
20-24	Primary	Managers	1.4
20-24	Primary	Specialists	10.0
20-24	Primary	Technicians	10.0
20-24	Primary	Administrators	10.0
20-24	Primary	Skilled	10.0
20-24	Primary	Unskilled	10.0
25-29	Primary	Managers	1.4
25-29	Primary	Specialists	10.0
25-29	Primary	Technicians	10.0
25-29	Primary	Administrators	10.0
25-29	Primary	Skilled	10.0
25-29	Primary	Unskilled	10.0
30-34	Primary	Managers	1.4
30-34	Primary	Specialists	10.0
30-34	Primary	Technicians	10.0
30-34	Primary	Administrators	10.0
30-34	Primary	Skilled	10.0
30-34	Primary	Unskilled	10.0
35-39	Primary	Managers	1.4
35-39	Primary	Specialists	10.0
35-39	Primary	Technicians	10.0
35-39	Primary	Administrators	10.0
35-39	Primary	Skilled	10.0
35-39	Primary	Unskilled	10.0
40-44	Primary	Managers	1.4
40-44	Primary	Specialists	10.0
40-44	Primary	Technicians	10.0
40-44	Primary	Administrators	10.0
40-44	Primary	Skilled	10.0
40-44	Primary	Unskilled	10.0
45-49	Primary	Managers	1.4
45-49	Primary	Specialists	10.0
45-49	Primary	Technicians	10.0
45-49	Primary	Administrators	10.0
45-49	Primary	Skilled	10.0
45-49	Primary	Unskilled	10.0
50-54	Primary	Managers	1.4
50-54	Primary	Specialists	10.0
50-54	Primary	Technicians	10.0
50-54	Primary	Administrators	10.0
50-54	Primary	Skilled	10.0
50-54	Primary	Unskilled	10.0
55-59	Primary	Managers	1.4
55-59	Primary	Specialists	10.0
55-59	Primary	Technicians	10.0
55-59	Primary	Administrators	10.0
55-59	Primary	Skilled	10.0
55-59	Primary	Unskilled	10.0
60-64	Primary	Managers	1.4
60-64	Primary	Specialists	10.0
60-64	Primary	Technicians	10.0
60-64	Primary	Administrators	10.0
60-64	Primary	Skilled	10.0
60-64	Primary	Unskilled	10.0
65-69	Primary	Managers	1.4
65-69	Primary	Specialists	10.0
65-69	Primary	Technicians	10.0
65-69	Primary	Administrators	10.0
65-69	Primary	Skilled	10.0
65-69	Primary	Unskilled	10.0
70-74	Primary	Managers	1.4
70-74	Primary	Specialists	10.0
70-74	Primary	Technicians	10.0
70-74	Primary	Administrators	10.0
70-74	Primary	Skilled	10.0
70-74	Primary	Unskilled	10.0
75-79	Primary	Managers	1.4
75-79	Primary	Specialists	10.0
75-79	Primary	Technicians	10.0
75-79	Primary	Administrators	10.0
75-79	Primary	Skilled	10.0
75-79	Primary	Unskilled	10.0
80-84	Primary	Managers	1.4
80-84	Primary	Specialists	10.0
80-84	Primary	Technicians	10.0
80-84	Primary	Administrators	10.0
80-84	Primary	Skilled	10.0
80-84	Primary	Unskilled	10.0
85-89	Primary	Managers	1.4
85-89	Primary	Specialists	10.0
85-89	Primary	Technicians	10.0
85-89	Primary	Administrators	10.0
85-89	Primary	Skilled	10.0
85-89	Primary	Unskilled	10.0
90-94	Primary	Managers	1.4
90-94	Primary	Specialists	10.0
90-94	Primary	Technicians	10.0
90-94	Primary	Administrators	10.0
90-94	Primary	Skilled	10.0
90-94	Primary	Unskilled	10.0
95-99	Primary	Managers	1.4
95-99	Primary	Specialists	10.0
95-99	Primary	Technicians	10.0
95-99	Primary	Administrators	10.0
95-99	Primary	Skilled	10.0
95-99	Primary	Unskilled	10.0
100-104	Primary	Managers	1.4
100-104	Primary	Specialists	10.0
100-104	Primary	Technicians	10.0
100-104	Primary	Administrators	10.0
100-104	Primary	Skilled	10.0
100-104	Primary	Unskilled	10.0
105-109	Primary	Managers	1.4
105-109	Primary	Specialists	10.0
105-109	Primary	Technicians	10.0
105-109	Primary	Administrators	10.0
105-109	Primary	Skilled	10.0
105-109	Primary	Unskilled	10.0
110-114	Primary	Managers	1.4
110-114	Primary	Specialists	10.0
110-114	Primary	Technicians	10.0
110-114	Primary	Administrators	10.0
110-114	Primary	Skilled	10.0
110-114	Primary	Unskilled	10.0
115-119	Primary	Managers	1.4
115-119	Primary	Specialists	10.0
115-119	Primary	Technicians	10.0
115-119	Primary	Administrators	10

Table 5
Unemployment by Branch
July 1993

Branches	Count	Percentage	Unemployment Rate	Mean Duration
Agriculture	376	11.3	11.34	9.9
Industry:	2141	56.1	11.48	8.5
Coal Mining	52	1.5	7.80	11.3
Other Mining	19	0.5	1.92	11.2
Food, Beverages, Tobacco	141	4.3	8.82	8.3
Textiles and Clothing	597	18.5	16.14	7.7
Leather and Footwear	46	1.4	6.87	8.2
Forestry and Paper Products	46	1.4	5.18	7.5
Chemistry	85	2.5	6.88	9.0
Glass and Rubber	22	0.8	1.65	9.2
Metallurgy	116	3.4	9.87	8.9
Fabricated Metal	52	1.6	4.97	8.3
Machinery and Equipment	460	13.7	14.96	8.5
Electrical & Optical Equipm.	127	3.8	12.17	10.0
Transportation Equipment	8	0.2	0.57	13.7
Other Manufacturing	83	2.5	7.69	9.0
Energy, Gas, Water	17	0.5	1.77	12.7
Construction	271	8.0	7.53	8.7
Transportation & Communic.	85	2.8	2.23	6.2
Trade, Hotels, Restaurants	295	8.9	5.23	7.6
FIRE	44	1.3	1.51	11.0
Services	366	11.2	5.70	9.0

Source: SRU and CNS.

graduates" - have also been remarkably constant at 87, 11, and 2 percent, respectively, since late 1991. The structure of unemployment by age, however, changed significantly in August 1992, when the proportion of unemployment younger than 25 fell from almost 50 to about 41 percent, while the weights of other age groups rose almost proportionately. As discussed below, this was possibly a result of the establishment of the Support Allowance Program, particularly because, since then, the age structure has displayed little evolution.

Concerning labor turnover, remarkably good data are available on accessions and separations of various categories in industry and a few other sectors from the National Commission for Statistics.

Table 8 presents the figures on flows of workers converted into turnover rates of several different types and summarises their evolution in aggregate state-owned industry from 1987 to 1992. Several remarkable conclusions may be drawn.

First, Romania in the late 1980s was not a particularly low turnover economy. Annual accession and separation rates varied within the 15 to 17 percent range, of which less than 5 percentage points involved flows of the labor force. Layoff rates were quite low, but not entirely negligible, and both disciplinary discharges and voluntary job-to-job quits were significant. Second, 1990 was the big year for job changing, as hiring jumped to about 130 percent of the average of the past three years, and quits, both to new jobs and to out of the labour force, more than doubled. Third, turnover in 1991 and 1992 fell back to pre-revolutionary levels: for several categories, including overall separations, 1991 and 1992 look much more like 1987 to 1989 than to 1990. The hiring rate essentially collapsed, however, and the little movement in total separations masks a rising rate of dismissals and falling quit rate, especially to other jobs.

These data may be taken as indicators of the beginnings of restructuring in Romanian state-owned industry: not sensational, but also not insignificant. After the comparative trickle of 1990 and 1991, the year 1992 witnessed a 12.5 percent decline in industrial employment, the first sizable drop. Employment declines were quite unequally distributed across sub-brances, being especially large in textiles, radioactive minerals, nonmetallic mining, fabricated metals, machine building, and electrical equipment. In some sub-brances, such as oil and gas, metallurgy, mineral processing, chemicals, transportation equipment, and rail-

ways, employment fell comparatively little. It actually rose in coal mining, where there was great turnover: both accession and separation rates were close to 20 percent. Most of the variation in employment declines is due to differences across sub-brances in dismissal rates, with textiles showing the greatest active restructuring: nearly 12 percent of textile employees were dismissed in 1992.

It is not exactly easy to calculate gross unemployment flows from the figures reported by the MLSP in Romania. Prior to August 1992, when the Support Allowance was introduced, as described below, unemployed individuals who exhausted their eligibility for benefits and did not re-register as nonrecipients were neither counted as part of "deregistrations", nor were they enumerated separately. Deregistrations are reported for job finders and suspensions (for no longer complying with the conditions for benefit eligibility) separately, but exhaustees simply disappear. This might cause more than a little trepidation in one attempting to measure the magnitude of gross flows into and out of the unemployment pool.⁶

But some conclusions may still be drawn, if one takes into account the pattern of benefit durations in the context of the Romanian program: in fact, we know in which months benefit exhaustion occurred and therefore when to avoid spurious calculations. In the first six months February to August 1991, there was no benefit exhaustion, nor, after benefits were extended to nine months, was there from January to March 1992 as former exhaustees returned for 3 months to the rolls. Finally, beginning August 1992, benefits exhaustees were automatically transferred into the Support Allowance category, so that they remained counted. Only starting January

1994 will SA recipients begin to exhaust their 18 months of support, but hopefully by that time the Ministry will be ready to start counting them.

Operating under these constraints, Table 9 (see the next issue) shows the total outflows from unemployment, outflows to jobs, inflows to unemployment, and the corresponding rates for all the months in which these flows may be precisely calculated. Both the inflow rates (calculated as a percent of the population aged 15 to 59) and the outflow rates (calculated as a percent of total employment

Romania is similar to many other transition economies, the Czech Republic being the notable exception, in having unemployment characterized by very low turnover.

While this conclusion seems to be valid on average, it may not hold for all groups of the unemployed. We saw in the previous section that mean duration of unemployment differs greatly across different population groups, suggesting that some groups may be characterized by high turnover, others by long term unemployment.

Concerning unemployment individuals who are registered with labour offices but who are ineligible to receive any kind of benefits, for instance, a bit more information is available. Turnover seems to be very high in this pool of workers. For instance, in the Bucharest office at the beginning of April 1993, 1439 such individuals were already registered, but two and a half times that - 3564 - registered newly in the course of that month. Of the total 5003, 4087 or over 80 percent found jobs during April. The rapid turnover was also consistent across occupational and educational categories. □

NOTE

1. I thank the National Council for Soviet and East European Research for funding, the CEU Privatization Project for research support, and Gigi Oprescu, Constantin Alecu, and Laurențiu Ungureanu for providing information. The Ministry of

Table 6
Unemployment by Legal Form
July 1993

Legal form	Count	Percentage	Unemployment Rate	Mean Duration
Budget-financed Institut.	165	4.3	4.84	8.7
Regies Autonomes	173	4.5	3.89	10.5
Commercial Companies	2271	71.8	13.75	8.5
Cooperatives	573	14.8	30.88	9.0
Private Firms	105	2.7	6.30	6.2
Privatized Firms	64	1.7	25.95	10.0
Joint Ventures	10	0.3	1.80	6.9

dation in one attempting to measure the magnitude of gross flows into and out of the unemployment pool.⁶

But some conclusions may still be drawn, if one takes into account the pattern of benefit durations in the context of the Romanian program: in fact, we know in which months benefit exhaustion occurred and therefore when to avoid spurious calculations. In the first six months February to August 1991, there was no benefit exhaustion, nor, after benefits were extended to nine months, was there from January to March 1992 as former exhaustees returned for 3 months to the rolls. Finally, beginning August 1992, benefits exhaustees were automatically transferred into the Support Allowance category, so that they remained counted. Only starting January

are quite low. In general, it seems that

Table 8
Labor Mobility of Workers
in State-owned Industry, 1982 and 1987-1992

Definition	1982	1987	1988	1989	1990	1991	1992
TOTAL SEPARATIONS	481488	474313	410480	399535	688531	495282	484461
Separation Rate	17.95	17.09	15.16	14.50	24.30	17.60	18.39
- Dismissal Rate	5.82	5.33	5.00	4.17	4.55	6.67	7.77
Layoff Rate	1.62	1.62	1.16	0.75	0.80	3.74	*
Disciplinary Dism. R	4.20	3.71	3.84	3.42	3.75	2.93	*
Quit Rate	9.95	9.99	8.62	8.85	17.95	9.54	6.90
Job to Job Quit Rate	3.62	3.52	2.88	2.71	6.40	4.42	1.57
Out of LF Quit Rate	4.09	4.93	4.43	4.87	10.07	4.10	4.71
Other Quit Rate	2.24	1.54	1.31	1.27	1.47	1.01	0.62
- Other Reasons Rate	2.18	1.77	1.54	1.47	1.81	1.39	3.72
TOTAL ACCESSIONS	507603	427778	459501	467984	595110	252282	141852
Accession Rate	15.42	15.42	16.97	16.98	21.01	8.96	5.38
EMPLOYMENT (Jan. 1)	2683226	2775004	2707163	2756079	2832881	2814511	2634468

Source: CNS

Notes: The end of year figures for employment (equal to Jan. 1 employment plus accessions minus separations) differ from Jan. 1 employment for the subsequent year, probably due to reclassification of enterprises in and out of industry.

* Layoffs were not reported separately from disciplinary dismissals in 1992, but were included together in a category called "contract cancelled at the initiative of the firm", and possibly in the "other reasons" category.

Labor and Social Protection was enthusiastic and cooperative in implementing the Survey of Registered Unemployed. Sorana Baciu, Doina Răchita, Nicușor Ruia, and Roxana Trofin assisted. Most especially, I am indebted to Simona Spiridon and Cătălin Păuna for excellent and dedicated research assistance. All errors are mine.

2. These two sets of factors are reviewed in Earle and Oprescu (1993) and Earle and Sapatoru (1993), respectively.

3. The SRU has slight over-representation of university-educated individuals and of younger people, which we may conjecture is due either to their greater ability and willingness to respond or to problems in the Ministry's data.

4. Cătălin Păuna contributed substantially to the design and organization of the survey.

5. The MLSP not gather unemployment statistics for teenagers separately, nor does it calculate rates.

6. Indeed, naive calculation of unemployment inflow as the first difference of the number unemployment plus deregistrations sometimes yields a negative inflow!

JOHN S. EARLE studied at Oberlin College and Conservatory (B.A. and B. Mus.) and Stanford University (M.A. and Ph. D.) and has taught Economics at Stanford University and the European University in Prague.

Ironie, ambiguitate, duplicitate

G.M. TAMÁS

Dizidența anilor 1970-1980 este deosebit de impopulară astăzi în Europa de Est. Cu excepția Poloniei (unde a existat o tradiție revoluționară, aproape neînterrupțată, din 1976 începând), dizidenții joacă azi doar un rol simbolic în politică, iar reprezentanții lor de marcă precum Walesa, Havel sau Konrad sunt defăimăți ca "trădători", "comuniști" și "agensi". În parlamentul ungarian, orice mențiune despre dizidență e întâmpinată cu risete batjocoroitoare și fluierături de pe băncile guvernamentale. Chiar existența ei este negată uneori de ziariști și istorici oficiali. În afară de lupta, de înțeleas, în fond, pentru croarea unui pedigree respectabil, și de jena actualilor lideri democrați, aproape fără excepție foști colaboraționiști, cadre ale partidului comunist sau, în cel mai bun caz, lași care au dormită înțindu-și gura în ultimii cincizeci de ani, antipatia față de dizidenți se cere explicată într-un fel.

Dezacordul (*dissent*) a fost o anomaliere. Dizidenții duceau o viață în care satisfacțiile, succesele, însfârgerile și frustrările erau foarte diferite de cele ale restului populației. În vreme ce colegii noștri intelectuali, universitari sau nu, alergau după promovări, celebritate, unul doilea apartament și altele asemenea, umflându-se în pene pe scena internațională, noi ne mîndream să ne apără texte în broșuri cam murdare și primite tipărite, numite – după cuvântul rusesc – *samizdat*, și consideram un succés distribuirea citorva sute de exemplare înainte de sosirea securității. "De ce nu 50.000 de exemplare?", m-a întrebat un scriitor la începutul anilor '80. "Dacă n-ai fi fost astăzi de timp în cină să ajungi pe lista neagră, ai putea avea acum un impact adevarat la public, chiar dacă ai fi lipsit de placerea de a-ți deschide nervii înjurându-l pe Andropov." Iar un ofițer de securitate – de neuitat în tricoul lui cu inscripția "University of Texas" – m-a întrebat odată: "Vă considerați un om deștept, presupun; cum se face atunci că acționati consecvent împotriva proprietelor intreagă?" Chiar săzgău-mă?

Pentru membri ai societății care erau conștienți de "activitățile dizidențe" aveau păreri ambivale în legătură cu ele. Mai întâi, pentru că acestea contestau calea reformistă, văzută ca unică noastră salvare. Apoi, întrucât puneau sub semnul întrebării discursul politic dominant, centrata pe purul interes și pe puterea de dragul puterii, cu accentul lor pus pe "drepturi și libertăți". În al treilea rînd, activitățile dizidențe contraziceau opinia tacită că orice formă de rezistență e astăzi de riscantă în cină să dovedește imposibilitatea și astfel, în al patrulea rînd, puneau la îndoială statutul moral al celor care, în târere, fuseseră împotriva regimului comunist, fără a fi îndrăznit să acioneze în vreun fel (aceasta fiind și explicația celor mai adânci prejudecăți împotriva dizidenților). "Ei bine, dacă *mi-e* îmi era în chip vădit imposibil să fiu opozant, cum putea *el* să fie unul? Trebuie că avea vreo înțelegere cu autoritățile, de vreme ce nu-i arestat sau deportat – aşa cum *as fi pătit eu* dacă făceam ca *el*." Esența dezacordului era, sau cel puțin așa credeau intelectualii trăind sub "dictaturile reformiste", Reproșul Tăcut. În această interpretare, mesajul era adresat nu astăzi șefilor regimului ("La dracu' cu voi!"), ci majoritatei, celor care se tineau de departe ("Rusine!"). Am negat întotdeauna cu ardoare lucrul acesta, dar cum am fost astăzi de desacuzat de el, încep să am eu însumi îndoieri asupra motivelor acțiunilor mele dizidențe. În al cincilea rînd, "activitățile dizidențe" contraziceau părerea larg răspîndită în Est, că politica e o treabă murdară, că *simbul civic* nu există, iar legea o fac cei puternici și a.m.d. Cînd lumea este ceea ce este, cei capabili să se

This is the complete version of the essay published by G.M.Tamás in Times Literary Supplement (May 14, 1993). The author proposes an interpretation of the last decades which is in a rebours position with most of the dominant ideologies and concepts of the contemporary political science. It is a debate unusual in Romania, a country without a strong opposition and dissidence movement during the communist totalitarian regime.

sacrifice pentru convingeri politice sunt pesemne scrîntiți. Vechiul meu suprem rival, actualul prim-ministrul al Ungariei, era cu siguranță în asentimentul cel puțin a unei părți din opinia publică cînd numea partidul meu, născut din tradiția dizidență, "opozitie psihiatrică". Să nu vă închipuiți o clipă că denumirea de "psihatrie politică" din URSS și România era în întregime cinică. Cei aflați la putere erau uimiți, ba chiar socați de simpla existență a dizidenței. Idei în politică? Glumiți, probabil! Excentricitatea și non-conformismul se împăca foarte bine cu scrînteala chiar și în societăți mai libere și mai îngăduitoare decât erau cele din Estul Europei. Dizidența era privită ca anomie de către mulți, și, nici chiar eu, nu pot nega că erau printre noi tipi cam ciudăti.

Cei cu păreri diferite (*dissenters*) spuneau lucruri neobișnuite. Vorbeau de "polis paralel", "sferă publică paralelă", "sub-cultură dizidență" și altele, ca și cum s-ar fi simțit multumiti în strania și sumbra lume subterană a avangardei politice, artistice și morale. Pichetele, greva foamei, nesupunerea civilă la care recurgeau aduceau prea mult cu tacticile Noii Stîngi (detestată în Est astăzi de comuniști și de anticomuniști). Dizidenții purtau barbă, nu strîneau bani ca să-și cumpere automobile est-germane, vorbeau limbi străine și au fost primii care și-au purtat copiii în saci de spate. Mulți erau evrei. Aveau în chip vădit aerul că ar putea sfîrși și ei ca eroul din *Easy Rider*. În 1968, cînd mulți buni unguri sau est-germani se îmbătau crîță de fericire că vechiul lor dușman, Cehoslovacia, a fost umilit, dizidenții au fost de partea străinului. Într-un cuvînt, le stăteau tuturor ca un os în gât.

Deși dizidența n-a dus la căderea regimurilor comuniste, ea a fost fără îndoială un fenomen istoric important – nu numai pentru Europa de Est, Rusia, China. Într-o epocă în care "dezghetul" și "destinderea" făceau ca sistemele de tip sovietic să pară aproape acceptabile, cînd flota amiralului Gorskov patrula voioasă în jurul Africii și cînd comandanții generalului de armătă Yeviphev instalau la putere pretutindeni în lumea a treia dictaturi "revoluționare", cînd teroristii generalului-locotenent Markus Wolf aproape că îngenuncheseră Germania Federală, cînd mișcările pentru pace (citește: pentru dezarmare unilaterală) creaseră în opinia publică sentimentul "echivalenței morale" a superputerilor, cînd inițiativa intelectuală apartinea stîngii socialiste, într-o astfel de epocă, vocile izolate ale dizidenților de dincolo de Cortina de Fier însemnau cu adevărat ceva. Vocii desigur fireavă, dar care demonstraau, prin simplul fapt de a fi vorbit, că lupta pentru libertate și justiție e universală, că socialismul de stat nu e un dar al Estului, născut din tradițiile lui de nepătruns, că dilemele omenirii erau cel puțin legate unele de celelalte. Astfel de voci arătau că modernitatea ciudată și chinuită impusă de Stalin și urmărișii lui suportă critici și rezistență în chiar tările unde era atotstăpînitoare. Aparenta supunere animalică în fața opresiunii (întreruptă cînd și cînd de izbucniri de mînie proletară, dar niciodată înlocuită de o gîndire politică autonomă) s-a dovedit inexistentă.

Total a început, precum în Occidentul secolelor XVI-XVII, cu o aparent neînsemnată luptă pentru libertate de ex-

presie și împotriva cenzurii. Cărți îndrăznețe în franceză sau engleză erau pe atunci publicate în Olanda – țara cea mai liberă a timpului – pseudonimele, datele false de aparitie, contrabanda erau în floare. Autorii de cărți curajoase, care nu puteau scăpa cenzurii în țara de origine, au trebuit, atunci ca și în vremuri mai recente, să mizeze astăzi pe publicul autohton cît și pe cel străin. În procesul Siniavski-Daniel, primul proces de răsunet împotriva scriitorilor dizidenți, inculpații au fost demasăti drept contrabandisti ai propriilor lor cărți – sub pseudonimul către Occident. Procesele-verbale în acest caz, ca și cele ale cazului Iosif Brodski au fost publicate în Franță. Exemplare de *samizdat* fuseseră de asemenea distribuite, dar fără audiență occidentală influență autorilor dizidenți nu ar fi fost reală; a fi celebru în Occident însemna o relativă protecție în unele cazuri. Dizidenții au trebuit să

Înțimpinarea Principelui de Saxa-Couburg de către

înteleagă că nu e suficient să duci de naș securitatea și să ai în țară un public entuziasmat și gata de sacrificii. Pentru a avea un impact internațional, ei trebuie să-i mulțumească pe apărătorii drepturilor civile, editorii, publiciștii, ziariștii, universitarii, funcționarii organizațiilor nonguvernamentale, diplomații, spionii și alți asemenea aflațori în treabă din Vest, care firește, voiau și ei să iasă în evidență. Să nu uităm că în mai tot tim-

Interesul arătat de stînga occidentală dizidenței est-europeene e, la prima vedere, un lucru neobișnuit. Trebuie însă să nu uităm că stînga a fost dintotdeauna internaționalistă și a privit într-un mod quasi-religious marele experiment socialist și problemele lui, mai ales pentru că prestigiul ei local depindea parțial de succesul acestuia. În urma înăbușirii în singură revoluție maghiară din 1956 și a rupturii sino-sovietice puțin după aceea,

itate. Moștenirea dizidenței

devenise greu de întreținut mitul unei revoluții mondiale condusă de o mână de profeti înarmăți – violenti și duri poate, dar totuși plini de dăruire, părții severi ai unor popoare încurajator de naive și de docile. Era vital să se știe dacă mai puteam încă spera în roșii zori luminoși de la Răsărit, chiar dacă nu se mai ridicau direct la Kremlin. Iată de ce analiza cea mai pătrunzătoare a lui 1956 a apărut în „Revista Sovjetică de Cercetare”. Castoriadis și celebrei sale reviste *Socialisme ou Barbarie*: consiliile muncitorești-revolutionare din Ungaria anului 1956 oferă o soluție non-capitalistă dezastroaselor probleme ale sistemului sovietic. Aceste consilii erau văzute ca revoluționare, anarho-sindicaliste, democratice, anticapitaliste și eroice (și chiar asa și erau). Interpretarea (coincidînd întîmplător cu opinia Hannei Arendt), pe care *Socialisme ou Barbarie* a dat-o răscoalei maghiare a avut o influență hotărîtoare, chiar dacă subterană, în nașterea noii stîngi și apariția unei critici de pe poziții socialiste a totalitarismului. Stînga radicală (încă foarte puternică în anii '70) putea astfel să-și păstreze ceva din credința ei revoluționară, să se disocieze de detestabilele partide comuniste și, spre deosebire de social-democrația

similară din Statele Unite), despre care cu greu s-ar putea spune că avea tendințe liberal-democratice. Stînga intelectuală – detinătoare, desigur în epocă, a unor poziții dominante în media, universități, centre de studii, grupuri de experti și din ce în ce mai mult în administrație, diplomație și în celelalte medii oficiale – era teribil de interesată în a afla în ce măsură toti acei bravi și fermecători luptători pentru libertate și activitatea, pentru teoria omului din Est mai credeau în filosofia stîngii.

Conducătorii tradiționali ai țărilor din Vest erau interesati în primul rînd de acele conflicte din interiorul societăților sociale capabile să provoace regrupări strategice și chiar *reversements des alliances*. Demne de luat deci în seamă erau, în ochii acestora, diferențele fractiunii din interiorul partidelor comuniste, oamenii cu care – după memorabila formulare a d-nei Thatcher – “te puteai înțelege”. În același timp, desigur că democrația occidentală protestau cu jumătate de gură cînd adevărate manifestări de nesupunere se petreceau în Est. Situația s-a schimbat radical odată cu apariția neo-conservatorilor. Spre deosebire de paleo-conservatorii americanii de sorginte autohtonă, neo-conservatorii

“armatelor” lui secrete. Ambele izvoare erau preponderent germane și inspirate de experiența Auschwitz-ului și a Kolimei.

Conservatorii tradiționali sunt prin natura lor *Realpolitiker*, “complotiști” precauti și lipsiți de iluzii; neo-conservatorii post-Auschwitz erau diferiți – ei erau capabili să folosească principala armă a stîngii, critica de pe poziții morală, politicii, în ceea ce privește, pentru conservatorii. Niciodată pînă atunci conservatorii nu se lansaseră în campanii ideologice, dar influența îngemănătă a lui Soljenițin și Hayek a schimbat, poate definitiv, situația.

Iată de ce dizidenții est-europeni găseau audientă nu numai printre oamenii stîngii, ca înainte, ci și printre cei de dreapta: Noua Stîngă și Noua Dreaptă erau amîndouă sub influența mărturilor dizidenței și, în termenii istoriei ideilor, aveau o origine comună: împreună, toate acestea trei sunt replici la socialismul modern, aşa cum forme mai vechi de conservatism sau liberalism erau reacții la Revoluția Franceză. Așa se face că istoria și chiar destinul dizidenței, ale Noii Stîngi și Noii Drepte se întrepătrund și sunt interdependente în multe privințe. Voi încerca să arăt în ce fel această neobișnuită simbioză la distanță a modelat gîndirea politică a dizidenței însăși.

Cum am putea însă să înțelegem o gîndire politică exprimată în mijlocul persecuțiilor, amenințărilor și constrîngerii? Această spinoasă problemă de istorie a culturii a fost dezvoltată pentru prima oară de Leo Strauss în a sa clasică *Persecution and the Art of Writing* (1952), carte în care subliniază că puterea noastră de analiză a trecutului a fost minată de cele trei secole de liberă exprimare în Occident. Cea mai mare parte a istoriei culturii s-a scris în societăți în care statul era investit cu autoritatea de a modela conduită morală și de a persecuta energetic pe toți cei privediți ca imorali, eretici sau răzvrătiți. Însă chiar și într-o societate liberă, refuzul opiniei unanim acceptate poate duce la ostracizare, marginalizare și izolare sau cel puțin la abuzuri. Leo Strauss a ajuns, prin studiile sale asupra filosofiei medievale ebraice și musulmane, la concluzia că aproape toți vechii gînditori practicau o învățătură esoterică, adesea ascunsă printre rînduri; Leo Strauss a interpretat anumite inconsecvențe, deducții eronate și stranii omisiuni ale unor autori de geniu ca aluzii voalate la idei eretice sau periculoase, pe care nu îndrăzneau să le exprime pe față. În eseul care dă titlu cărții, el scrie:

“persecuțiile dau atunci, la unei scrierii aparte și prin urmare unui anume tip de literatură, în care adevărul asupra unor chestiuni decisive e dezvăluit doar printre rînduri. Această literatură nu se adresează tuturor cititorilor, ci numai celor inteligenți și demni de încredere. Ea are toate avantajele comunicării private, fără să aibă dezavantajul ei cel mai important – anume că e accesibilă doar cercului de cunoșcuți ai scriitorului. Așe toate avantajele comunicării publice, fără a avea dezavantajul ei major – pedeapsa capitală pentru autor.”

Pasul următor în această istorie este că *samizdat*-ul a devenit dușmanul tocmai al acestei istovitoare autocenzuri și al *double entendre* (în fr. în original), dizidenții trecînd, după expresia filosofului maghiar dizidenț Janos Kis, la “exercitarea fatișă a drepturilor omului”, la practica de a comite acte de nesupunere civilă în măsura în care considerau că se mentin în cadrul drepturilor garantate de înțelegerile internaționale, prevederile constituționale și chiar, argumentau unii, de legea naturală. Era un

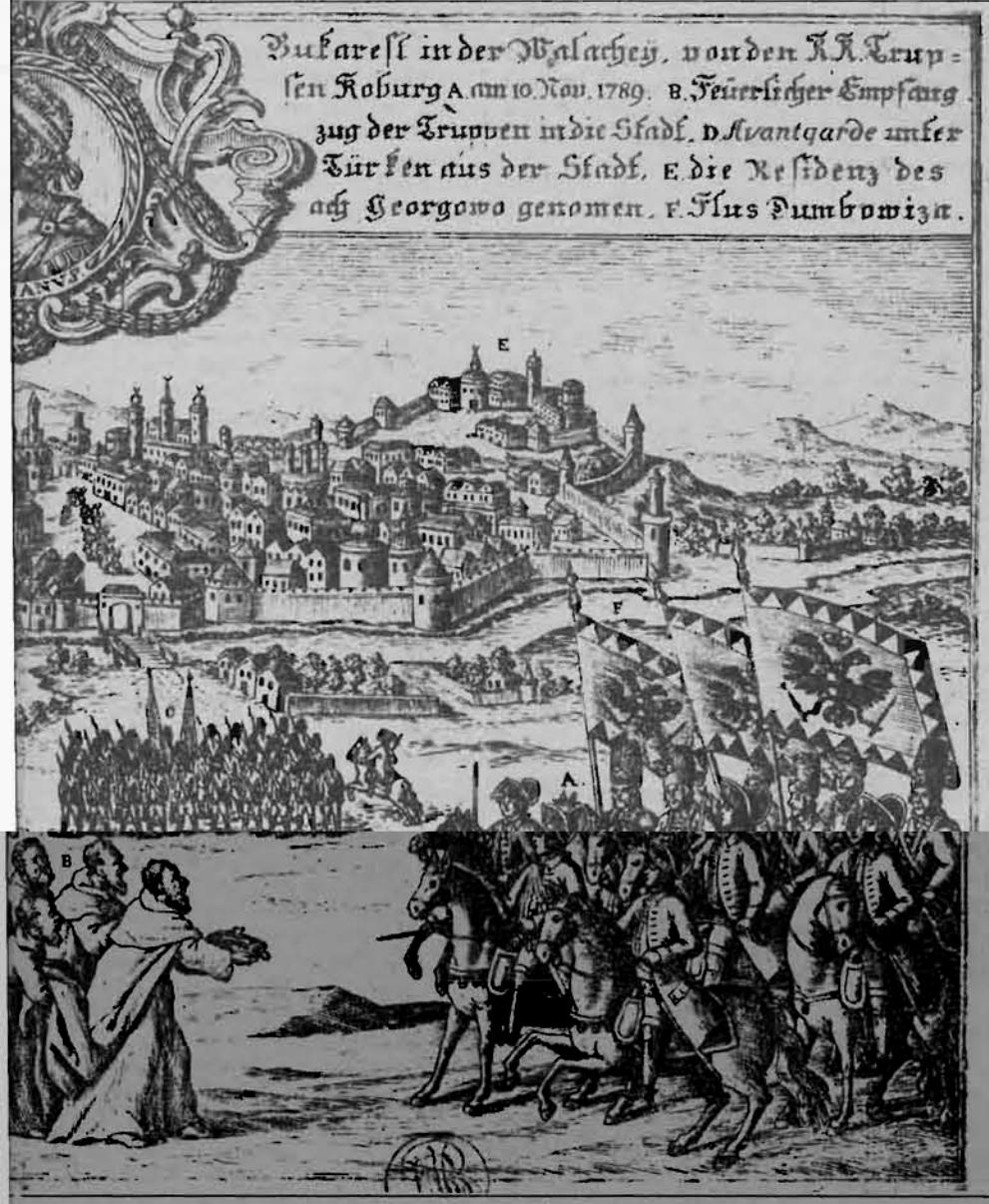
lucru adevarat și tocmai el a conferit *samizdat*-ului și dizidenței în general forță lui morală, sentimentul mîndriei și al demnitatei. Totuși, dacă e să spunem lucrurilor pe nume, existau limitări în raport cu caracterul absolut al sincerității și spiritului de adevăr ale literaturii *underground* și ale luărilor de poziție ale dizidenței. În primul rînd, chemările deschise la revoltă nu ar fi avut sens într-o societate non-revoluționară. În al doilea rînd, dacă se doreea ca *samizdat*-ul să aibă eficiență, el trebuie grefat pe trunchiul criticii sociale, al conștiinței istorice și al bagajului conceptual deja existente. (Am resimtit foarte acut diferența dintre percepțiile mele și cele ale contemporanilor mei care i-au citit pentru prima oară în 1990 pe Orwell, Koestler, Arthur London, Boris Suvarin, Isaac Deutscher – în vreme ce pe mine cărțile acestora m-au inspirat, alături de cele ale lui Soljenițin desigur, încă din adolescență, în anii '60. Cuvințul *gulag* era în anii '80 ignorat de majoritatea cunoșcuților mei ne-dizidenți din mediul universitar. Nu puteai să menționezi astfel de lucruri – chiar și relatările publicate în mod oficial în legătură cu teroarea stalinistă, asemenei minunatelor povestiri ale lui József Lengyel, tineau să îți ignorează în afara unui cerc foarte restrîns de persoane interesate). În al treilea rînd, stergerea intenționată a granitelor dintre dizidență și critica “reformistă” era o tactică conștientă a dizidenților pentru cîștigarea de potențiali aliați și pentru încurajarea unui public prea timorat. În al patrulea rînd, ceea ce afirmam trebuie să fie mai mult sau mai puțin acceptabil și pe înțelesul unui întreg public de patroni, binefăcători și susținători din Occident, singurii capabili să ne ofere faima și protecția necesară și, în consecință, influență atât asupra politicii interne cât și asupra a ceea ce avea să se numească politica drepturilor omului a guvernelor democratice occidentale.

Nu eram, firește, conștienți de toate acestea. Dar scriitorii, ca și oratorii, învățau din reacțiile publicului și era ușor de văzut care erau dizidenții famosi și celebrati în Vest: se știe că Soljenițin nu a fost nici pînă în ziua de azi invitat la Casa Albă, în vreme ce există deja o Piață Saharov în preajma ambasadei ruse de la Washington. Iată deci că trebuie să decantăm dintr-un noian de dificultăți hermeneutice ceea ce eu cred că este adevărata substanță a gîndirii politice dizidențe – spre a-i putea cîntări consecințele astăzi, cînd ironiile și ambiguitățile de odinioară sunt uitate, cum uită

“persecuțiile dău atunci, la unei scrierii aparte și prin urmare unui anume tip de literatură, în care adevărul asupra unor chestiuni decisive e dezvăluit doar printre rînduri. Această literatură nu se adresează tuturor cititorilor, ci numai celor inteligenți și demni de încredere. Ea are toate avantajele comunicării private, fără să aibă dezavantajul ei cel mai important – anume că e accesibilă doar cercului de cunoșcuți ai scriitorului. Așe toate avantajele comunicării publice, fără a avea dezavantajul ei major – pedeapsa capitală pentru autor.”

“A înțelege cuvintele altciva, fie el încă în viață sau mort, poate să însemne două lucruri diferite, pe care le vom numi pentru moment interpretare și explicare. Prin interpretare înțelegem încercarea de a afla ceea ce vorbitul a spus și ce anume înțelegea prin ceea ce a spus, indiferent dacă a exprimat sau nu în chip explicit această înțelegere. Prin explicare înțelegem încercarea de a găsi acele implicații ale afirmațiilor

(continuare în pag 18)

Fitopolit: boierii țării, la intrarea în București în 1789

decăzută și veșnic încrezătoare în “reformele” sovietice, putea să critique toate puterile consacrate din lumea industrială. Noua Stîngă începuse să protesteze împotriva nepăsării cu care guvernele occidentale ne tratau pe noi, curajoșii luptători pentru democratie. Unul din cele mai influente periodice, care a ținut cu onestitate la curent Vestul în legătură cu evoluția dizidenței, era *Les Temps Modernes* a lui Sartre (ca și alte

americanii aveau o tradiție internațională proprie, provenită din două izvoare: 1. tradiția radicală, social-democrată de pe continent, opusă ambelor forme principale de totalitarism și ai cărei susținători luptaseră ideologic împotriva comunismului, de pe pozițiile unui liberalism de stînga, în anii '50-60, pentru a deveni conservatori, în parte ca urmare a reflecțiilor lor asupra politicii internaționale; 2. influența lui Leo Strauss și a

(urmare din pag 17)

sale de care el însuși nu era conștient. Prin urmare, a-ți da seama dacă o afirmație e ironică sau mincinoasă tine de interpretare a afirmației, în vreme ce a înțelege dacă o afirmație e bazată pe o eroare sau e expresia inconștientă a unei dorințe, interes sau înclinații ori a unei situații istorice, tine de explicarea ei".

În cele ce urmează voi folosi ambele demersuri, concentrându-mă asupra a trei concepte sau noțiuni, readuse în atenție de revoluțiile de catifea din '88-90, și care sunt pe cale de a modifica în mod subteran trăsăturile gândirii politice liberale. Pentru prima dată de la Lenin și Troki încoace, Estul european exercită o influență spirituală. Aceste noțiuni-cheie sunt, cum era și de așteptat, societate civilă, drepturile omului, democrație.

(1) Societatea civilă

Am moștenit conceptul nostru de societate civilă de la Locke, Iluminismul scotian, Burke, Hegel și Tocqueville. Pe continent, ultimii trei au avut și cea mai mare influență, conceptual *lor* de societate civilă fiind cel care, într-o versiune simplificată, a cucerit imaginația intelectualității est-europene. Această idee, oricât de simplificată, rămânea fidelă argumentației de tip liberal a teoriei lui Burke, Hegel și Tocqueville. Într-o societate liberală, în care puterea statului, în comparație cu cea precedentă de tip absolutist, e incomparabil mai restrânsă, concordanța, loialitatea, obediția și spiritul de inițiativă necesare autogovernului urmează să fie asigurate prin mijloacele liberei asocieri. Ordinea civică într-o societate liberală nu poate fi menținută fără acțiunea cetățenilor. Competiția între indivizi pentru bunăstare, renume, poziție socială și promovarea unumitor convingerilor morale se va desfășura într-un mod corect, înainte chiar ca statul să trebuiască să intervină, în cadrul unor grupuri care adună laolaltă persoane cu înclinații similare, cu interes sau alte trăsături comune ale vieții lor. Societatea civilă reprezintă într-un fel preul libertății, căci presiunile informale ale opiniei publice egalitar amenințau să dea naștere unui nou tip de tiranie, iar numai numărul și diversitatea grupurilor cetățenești putea constitui un semnal încurajător – în măsură în care semnificau existența unei opinii publice *divizate*. Teama lui Stendhal, exprimată în *Lucien Leuwen*, că în America trebuie să-ți lingănești cizmarul ca s-o scoți la capăt era în parte ușoară de argumentul că, cel puțin la o privire generală, ai la dispoziție numeroși cizmari, într-un larg evantai de opțiuni religioase și morale. Problema pe care și-o puneau Burke, Hegel și Tocqueville era întreținerea coeziunii, a ordinii și a virtuților cetățenești într-o societate care să fie astăliberă că și democratică (adică egalitară, lipsită de eroism cavaleresc, de orgoliu aristocratic, de o autoritate sacră și de o dăruire – fundată pe credință – pentru binele public; de prevalența aceluia spirit care a făcut să apară ca firesc altruismul civic și social). Cum să tii închegată o societate în lipsa unei ierarhii prestabile – aceasta era întrebarea.

Intelectualii est-europeni, critici ai regimurilor comuniste, aveau cu totul alte bătăi de cap. Societatea în care trăiau – cel puțin astă era opinia cea mai răspîndită – părea înregimentată, conformistă, strictă, posedând un grad mai mult decât suficient de coeziune, ordine și disciplină; în cadrul ei, o morală constrângătoare pretindea cetățenilor sacrificii și altruism în vederea unui bine general indicat fără greș de către conducători, iar doctrinele cvasi-religioase își exercitau din plin influență asupra unor cetățeni împiedicați să-și urmeze propriile sentimente, înclinații sau păreri. Burke, Hegel și Tocqueville au trebuit să mediteze dacă și cum era posibil să faci din individul autonom al unei societăți libere un cetățean care să se ridice deasupra sim-

plei obediente în fața legii și ce anume avea să asigure coeziunea societății. Colagi mei est-europeni de generație trebuiau să contracareze preponderența zdrobitoare, atotpătrunzătoarea omniprezentă a statului polițienesc, a planificării centralizate, a autocratiei capicioase, s.c.l. Dar cele două situații conduc la strategii ideologice destul de diferite. Nu pericolul ca indivizii să se atomizeze, să-și piardă busola, să devină amorali sau să-și părăsească îndatoririle (neliniști dintotdeauna ale societăților libere) în lipsa liberei asocieri, a implicării și cooperării fără constrângere și îngrijora pe est-europeni, ci dimpotrivă, riscul ca, fără liberă asociere pe o scară cît mai largă, supușii statului "totalitar" să devină roboți, executanți fără suflăt ai unor ordine venite de sus; problema nu era pericolul implicat de *prea multă* autonomie, ci de *prea puțină*. Să nu discutăm însă dacă astă era sau nu o apreciere realistă în cazul trecutei societăți sociale – era în orice caz opinia cea mai larg răspîndită.

Prin urmare, noțiunea est-europeană de societate civilă era înălțată *împotriva* statului, pe cînd ideea liberală (*Whig*) era cea a unei societăți civile *complementare* acestuia – astă de slăbit – și de găsire a unor mijloace de menținere a obediției și a respectării normelor chiar și după declinul autoritatii de drept divin. Ideea liberală era că entitatea liberă constituie și autogovernate vorcontribui la edificarea unei ordini mult prea rigide. Într-un cuvînt, vizionarea lui Burke, Hegel, Tocqueville și a liberalilor (*Whig*) era una politică; cea a dizidenților era anti-politică. Ce însemna "anti-politic" în contextul dat? Înțenția est-europenilor era, precum se poate vedea din lucrările lui Havel și György Konrad, să scape cu totul din cercul strîmt al politiciei (*politics*), prin intermediul unei moralități a simțului comun, care să pună accentul pe farmecul simplu al vieții de zi cu zi, pe o onestitate lipsită de pretenții și pe simțul umorului, o modestie mergînd pînă la autoironie și mai întîi de toate pe *autenticitate*. Tot ce era grandios li se părea suspect. Vitalitatea necontrafăcută a pietei negre era preferată măretiei blocadei Leningradului, iar sensualitatea neîngrădită considerată superioară fanatismului doctrinar. Dizidenții visau să evadeze din politic și din stat, așa cum plebeia părăsise Roma plecînd pe Mons Sacer (ca un copil fugind supărat de casă). S-a arătat adesea – de pildă, în carteau lui David Ost, *Solidarity and The Politics of Anti-Politics* (1990) – că pînă și în Polonia refuzul celor cu păreri diferite și ai rebelilor de a construi ceva asemănător, fie și pe departe, unor instituții permanente ca punct de plecare a unui nou tip de sistem, era aproape total – căci asemenea instituții ar fi conținut *telos-ul puterii*. În timp ce a fost *de facto* guvernul Poloniei vreme de ani de zile, doar cu o mînă de comuniști ce i se împotriveau (fiindcă astă era de fapt situația). *Solidaritatea* a insistat într-un mod destul deizar de că ea nu e altceva decât un sindicat. Motivul nu era numai teama de represaliile sovietice, ci și neîncrederea, adînc înrădăcinată, față de instituțiile statului și de discursul lor, boală mai veche în Europa de Est, a cărei ruinătoare influență nu pare să fi dispărut nici astăzi.

Latura antiinstituțională a acestei vizuni asupra societății civile face ca filosofia dizidenței să fie una "antipolitică" însă cu siguranță nu una apolitică. Dizidenții erau de părere că viața omului e în esență ei non-instituționalizabilă: acesta și terenul pe care trebuie să ne construim libertatea (vechea idee stoică, în fond). Dizidenții își închipuiau într-un fel că statul "totalitar" va funcționa în gol într-o cameră abandonată din dos ca o mașină de spălat, în vreme ce viața adevărată se petrecea în salon sau în dormitor. Ei se lansau în efuziuni poetice despre lenevitul la soare și pîndul din ușa cîrciumii al fetelor frumoase – ca manifestări ale simțului civic. Acest soi de utopie venea desigur în contradicție cu analiza făcută de ei statului totalitar.

Dacă statul era astă de omniprezent, cum putea fi comparat cu o mașină de spălat? Ca orice politică a autenticității, ea era fără îndoială expresia slăbiciunii. Consecințele acestei slăbiciuni sunt încă dezastroase. În viziunea dizidenților, morala devenise o chestiune strict privată, într-astă de privată încît nici o judecată normativă sau prescriptive nu poate să dea seamă despre ea. Era respins discursul instituțional care impunea un cod comportamental, o listă a virtuților și păcatelor, o anumită viziune despre justiție, datorie, proprietate și folosea un limbaj universal și abstract, amintind de cel al mult temutiei științe. Soluția era discursul fragmentar, dezordonat. Moralitatea putea fi în cel mai bun caz exprimată printr-un paradox, o aluzie fugară, un banc sec. Un concept liberal apusean era adaptat și folosit – a căta oară! – pentru a respinge întreaga tradiție politică occidentală (ecourile acestei atitudini în abordarea deconstructivistă și postmodernă nu sunt simple coincidențe). Cuvîntul "civilă" din "societate civilă" era interpretat de dizidenții ca în expresia austro-germană de îndoelnică reputație *Zivilcourage*, semnificînd un mod demn de a rezista deciziilor fatale ale unei autorități rigide.

Nu Michael Kohlhaus manifestă acest *Zivilcourage* (în celebră povestire a lui Kleist), ci un *Privatdozent* înfruntînd un profesor oarecare ("öffentlicher ordentlicher Professor"). Astă nu e răzvrătire. E libertatea interioară a sclavului (a umilului supus – *Untertan*), descrisă de Marc-Aureliu și Epictet.

Această idee a fost însușită cu entuziasm de către exponentii nemulțumiți ai stîngii occidentale: măcar acest atac la adresa principalelor tradiții politice vestice venea din surse aflate deasupra oricarei bănueli! Neîncrederea în etică, ideologie și politică poate să însemne lucruri diferite. Dar ideea unei societăți în care nimic bun nu se poate obține prin mijloace instituționale, în care nu există autoritate și unde actele politice nu pot fi decît voluntare, iar educația și imposibilitățile respectă obligațiilor, chiar și a celor contractuale, e lăsată în voia evaluării individuale, nu e reconciliabilă nici chiar cu anarhismul. O societate civilă fără stat ar echivala cu starea naturală descrisă de Hobbes. Dizidenții însă își imaginau un stat "totalitar", dictatorial, autocratic, pe care dezvoltarea liberei asocieri și a unei multitudini de stiluri de viață respingînd politicul 1-ar face, ca prin minune, irrelevant. Ideea, ambiguă exprimată, de societate civilă era dragă deopotrivă adeptilor radicali ai "culturii oponente" ("adversary culture") și neoconservatorilor și, cu toate că nu constituia o amenințare sau răzvrătire împotriva aparatului comunist, ea demonstra un pronunțat dispreț pentru onorurile oficiale.

Neoconservatorii o apreciau pentru că li se părea că ea vine în întîmpinarea aversiunii lor pentru intervenționismul statului; radicalii, pentru că simțeau savoarea ei antiinstituțională.

Idealul de societate civilă al dizidenților era statul (politic) din care se scădea știința guvernării (politice) (*the body politic, politics subtracted*).

(2) Drepturile omului

Dacă societatea civilă era entitatea pe care dizidenții credeau că o reprezintă, drepturile omului erau principiul conform căreia voiau să o reprezinte. Marxismul propriu-zis critica astfel de concepție iluministe cu pretenții universale, însă comuniștii revoluționari, adevărații moștenitori ai iacobinilor, erau uneori în stare să folosească limbajul drepturilor omului – de pildă, atunci cînd trebuiau să semneze documente precum Carta Națiunilor Unite sau Acordul de la Helsinki (CSCE) și alte asemenea întelegeri internaționale. În anii 1943-45, discursul drepturilor omului era îndreptat împotriva naziștilor, care încălcău fățuș "legea naturală" sau alte principii morale uni-

versale. Comuniștii comiteau și ei aceleași crime, dar le tratau în termenii înguști ai unei strategii morale de tipul "scopul scuză mijloacele"; spre deosebire de nazisti, ei nu au deviat niciodată cu bună știință de la marea tradiție a unității originare a omenirii și nu s-au gîndit că existența gulagului (pentru a nu spune decât extrem de puțin) facea să pară aderarea lor la astfel de declarări înălțătoare mai degrabă stranie.

Drepturile omului, deși nepuse în practică, au fost totuși un principiu acceptat – moștenire a venerabilei bogății intelectuale a revoluțiilor franceză și americană. Ele reprezentau antidotul dreptului pozitiv, opresiv, neîmpovărat de problemele metafizice care copleșesc dreptul natural în forma lui clasică. Potențialul rebel al dreptului natural a fost dintotdeauna cunoscut. Marele teolog al revoluției radicale, Ernst Bloch, afirma într-o lucrare de bătrînețe (*Naturrecht und menschliche Würde*) că el constituie partea cea mai semnificativă a oricărui mit revoluționar. Primul și cel mai important dintre drepturile omului era pentru intelectualii dizidenți dreptul la libertatea de expresie. Dar libertatea de expresie însemna îngăduința de a spune adevărul, mai cu seamă adevărul despre sistemul comunist și despre martirul popoarelor est-europene sub regimul gulagurilor. Attitudinea morală care izvorăea din rostirea necenzurată a adevărului era cea a unui *mărturisitor* (*bearing witness*): genul principal al literaturii dizidenților nu e nici tratatul filosofic, nici poezia, ci *mărturia* (*testimony*). "Mărturii" sunt – chiar și etimologic vorbind – martori. Elovența martirului lor – acolo unde întreaga comunitate a fost martirizată – a dat naștere unei noi comunități simbolice: comunitatea celor care au suferit și au supraviețuit ca să povestească, și care au fost din nou gata să suferă pentru dreptul de a povesti.

Forța irezistibilă a acestui val de mărturii s-a dovedit fatală, fiindcă, în ciuda negărilor și a refuzului uneori aproape paranoic de a ști, toti știau, pe jumătate inconștient, că era adevărul; la urma urmei, acesta era și simbulele Istoriei Ascunse, al conștiinței de sine care unea elita avangardei comuniste: eroismul *à rebours* al proceselor-spectacol (*show trials*), astă de bine descrise de Arthur Koestler, Arthur London și Béla Szász. Nu se află un singur apparatchik în Uniunea Sovietică care să nu fi știut că Soljenișin avea dreptate. Cu așa ceva nu poti lupta.

În lupta pentru dreptul la adevărul istoric, pentru dreptul de a depune mărturie (în care istoria și morala se contopeau în mod straniu), dizidenții au fost hărțuiți, persecuati, pedepsiți. Ei au continuat, făcînd cunoștuțe și aceste noi abuzuri – una din datorile de căpătii ale mișcării dizidenților era să-și scrie propria cronică, mărturie de astă dată asupra martorilor însăși – și să protesteze cu mai multă sau mai puțină vehemență împotriva acestora, într-o manieră nonviolentă. Dizidenții nu ceruseră initial respectarea corpusului esențial de drepturi fundamentale ale omului: accentul era pe *Cuvînt*. Ei nu organizau conspirații, nici nu creau partide politice. Vroiau doar să scoată la lumină crime de nedescris, de neimaginat chiar, și să demonstreze continuitatea dintre Marea Teroare și sclavia și minciuna epocii lor. Ei le spuneau conducătorilor: "Chiar aceste comunicate și declarații pe care le-ați semnat garantează dreptul la libera expresie, întruniri pașnice și celealte. De ce nu ni se permite să spunem ceea ce noi credem că este adevărul?"

Nu a existat un răspuns potrivit la această întrebare, pentru simplul motiv că în principiu comuniștii nu îngăduiau crimele în masă și nici chiar privarea gravă de libertate a oamenilor. Hitler nu a pretins niciodată că e umanist, bolșevicii însă au făcut-o. și tocmai astă le-a fost pierzania. Minicioșii nu sănătății demasăci însă își pierd orice autoritate. Critica reformistă incipientă a "realizărilor" economice ale socialismului, combinată cu pierderea treptată a autoîncrederii morale – provo-

Aspecte ale tranzitiei

căță comuniștilor de mărturiile dizidenției – s-au dovedit a fi prea mult. Putini sănt occidentalii conștienți de particularitatele aristocratiei comuniste, descendenta a Vechii Gărzi. Înaintașii radicali ai acesteia erau motivati de ceea ce s-ar putea numi *pasiune critică*, pasiunea pentru o critică morală a politicilor. Radicalii au întotdeauna dreptate cind afirmă că viața e dezgustătoare. Respingerea acestei lumi mizerabile e explicația atracției pe care o reprezintă radicalismul revoluționar. Radicalismul acesta însă nu poate supraviețui fără proba sacrificiului, fără, dacă vrei, a depune mărturie. Dar Vechea Gardă a pierit în lagărele staliniste, iar eroica mărturie a fost depusă - însă împotriva socialismului. Elita comunistă nu putea să nu-și dea seama că avea de-a face cu *aceeași* pasiune cu care eroii din Narodnă Volia mergeau la esafod. Au înțeles-o prea bine, și nu-i deloc de mare că fișii și fiicele lor s-au alăturat în număr semnificativ dizidenței.

Occidentalul înțelegea puțin din această pasiune pentru adevărul istoric și moral, însă credința lui firavă în universalitatea propriilor principii fundamentale (drepturi civile și ale omului) era pusă sub semnul întrebării de dizidenții din Estul Europei: iată, oamenii își riscă viața pentru asemenea banalități plictisitoare ca Acordul de la Helsinki – voi aveți de gînd să vă conduceți după propria principiu! Sprijinul, care nu a fost solicitat, acordat principiilor constituționale apusene de către oameni demni de încredere tocmai prin voința lor de a se sacrifica pentru acele principii, a pus într-o lumină nouă o anumită vizinie asupra dreptului natural și a fortat readucerea pe ordinea de zi a dezbateleri politice a ideilor vechi de două sute de ani ale Revoluției Americane. Aceasta era un discurs universalist comun ambelor sisteme, iar polemica în jurul lui a fost cîștigată de Apus și aliații săi, dizidenții. Nici un fel de *Realpolitik* nu ar fi putut vreodată să învingă în această dispută.

Nu trebuie însă uitat că acest discurs de tip iluminist nu aparține de fapt tradiției est-europene; că el nu a fost folosit decât în anumite scopuri și că manunchiul esențial al acestor drepturi privea interesele morale ale celor impli-*cări* în dezbaterea politice și în călărea adevărului istoric și moral. Acest set prevalent de drepturi ale omului a fost astfel ales încât să fie antipolitic și să interfereze cît mai puțin cu structurile puterilor administrative, economică, militară și pretindea și înlocuirea dogmei oficiale cu teze vizibile mai adevărate. Marxismul a trebuit abandonat în anii '70, căci devenise irelevant: devenise

stei "fugi din Cetate" se regăseau acum în "pustie", confruntați cu un corp social de opinie (*a body of opinion*), incapabil să recunoască vreo autoritate instituțională și orice idee de bine public, dar în același timp nesuportând dezordinea și nevoie. Universalismul drepturilor omului (susținut de majoritatea dizidenților cu o adevarată fervoare în spiritul Revoluțiilor Franceză și Americană) ascundea faptul că succesul civilizației occidentale nu se sprijină numai pe principii constitutionale liberal-democratice sau numai pe regulile pieței libere proprii capitalismului liberal. Elementul de coeziune (repräsentat în cea mai mare parte de moștenirea republicană clasică, patriotismul civic, religia biblică și tradiția vie a unei politici desfășurate în cadre instituționale) erau în mod inevitabil neglijate. Sistemul de guvernămînt nu ar putea să apere în mod eficient drepturile individuilor și minorităților dacă nu ar fi respectat el însuși de niște cetățeni loiali, convinși de onestitatea unei administrații de stat pe care să fie gata să o servească și chiar să moară pentru ea. Una din experientele cele mai frustrante și amare pe care le-am trăit sub dictatură a fost dificultatea de a mă identifica cu propria comunitate politică, lipsa unor simboluri comune – stare de lucruri care transformă aproape orice om cînstit într-un izolat social, un exilat intern. "Exil intern", "emigratie interioară" nu erau vorbe goale. Ele au distrus legăturile sociale tradiționale și astăzi transformă societățile postcomuniste în focare de anarhie. Dizidența nu putea schimba lucrurile; efectul depolitizant al tiraniilor moderne a atins pe totă lumea, chiar și pe cei care li se împotrivesc: pseudo-politica tiraniei (exercițiu de autoumlire în fața celui puternic) făcuse politica veritabilă de nesuprat. Mai există aici un factor mai subtil: capitalismul liberal e primul și singurul regim în istorie profund *controversabil* și împotriva căruia adesea cele mai strălucite minti ale timpului au condus o "revoluție culturală". Capitalismul liberal e lipsit de autoritate, de vreme ce astă creștinii și nihiliștii îl dispreutesc ca fiind de un materialism și de un egoism aproape animalice. Disprețul pentru *burghez* a precedat capitalismul liberal și-i va supravițui probabil. Dacă idealul dizidenților era Occidentalul liberal-democrat, astă revine la a spune că nu aveau nici un ideal – fiindcă regimul politic apusean e departe de a fi un ideal pentru Occidental însuși. Grație acestei "dialectici" Est-Vest, revoluțiile est-europene, spre deosebire de majoritatea revoluțiilor, nu au avut și nu au o utopie a lor – de vreme ce capitalismul liberal

cereau demisia celor aflați la putere, alegeri libere, o nouă constituție și plecarea trupelor sovietice, noi strigam pe străzile Budapestei: "Vrem democrație!". Nu domnia legii, a rațiunii, nici libertate sau justiție, ci democrație. Ideea pe care lumea și-o facea despre democrație în zilele acelea confuze și exaltante poate fi descrisă prin ceea ce azi oamenii consideră nedemocratic sau antidemocratic și resping ca atare. Impunerea de către o elită a voinței sale politice (= lege) e antidemocratică. Constrîngerea nivelatoare în scopul unui anumit comportament (= ordine publică) e antidemocratică. De-liberarea politică în cadrul unei dezbateri publice dusă de un grup specializat de persoane (= guvern reprezentativ, adică parlamentarism) e antidemocratică. Ingerința în proprietatea privată (= redistribuire prin percepere de taxe și impozite) e antidemocratică. Concentrarea inechitabilă a averii, renumelui și influenței (= capitalism liberal) e antidemocratică. Îndoctrinarea conformă cu pretențiile elitei (= educație) e antidemocratică.

Chiar și ceea ce a părut la prima vedere a fi un naționalism democratic nu a fost de fapt decât regionalism și autonomism, bazat pe pură etnicitate – cu rezultatele îngrozitoare pe care le vedem.

Idealul est-european de democrație e în esență statul fără sistem de guvernămînt. Blestemul antiinstituțional care pare să ne marcheze nu ne lasă altă alegere decât o dictatură barbară sau un haos de nestăpînit. Pentru ca nici una să nu se întâmple, trebuie să înțelegem de ce toate aşteptările convenționale au rămas neîmplinite: nimeni nu a îndrăznit să ne spună că democrația liberală nu înseamnă guvernare de către popor, că deciziile economice nu se iau prin plebiscit și nici măcar de către stat. Nimeni nu a îndrăznit să sublinieze că într-o democrație liberală există o elită politică evident zgromotoasă și influentă (tinta oricărei satire de la Aristofan încocace), că acel conformism democratic al lui Monsieur Homais e mai degrabă regula decât excepția și că noile elite sunt nu numai aproape paralizant de *influențe*, dar cu siguranță și *vulgare*. Disprețul aristocrației sau al anarhiștilor pentru *burghez*, pentru plebeul bogat și *vulgar*, pentru demagogul asudat și *gălăgios* s-a totit în Vest, în virtutea obișnuinței, izbucnind în schimb cu neînchipuită vehemență în Est. Respectul legii și consensul sunt imposibil de atins fără respect pentru instituții impersonale și conducători. Dacă analiștii occidențali vor să caute rădăcinile *colapsului* est-eu-

șii mai mult atunci cînd credea că această victorie definitivă a societății va duce în cele din urmă la instaurarea «împăratiei libertății».

Revoluția Franceză a pus capăt unei situații astă de vechi încât părea eternă: ceea a stării de cetățean ca distincție sau ca un privilegiu rezervat aproape dintotdeauna și în principal oamenilor de condiție. Cetățenia devine condiția universală a umanității, fapt posibil datorită artificiului liberal – dar pur și simplu antidemocratic – al guvernului reprezentativ. Deși universală, condiția de cetățean a fost diluată, iar politica a devenit o meserie, deși una neobișnuită. Revoluțiile est-europene s-au ridicat contra unui sistem în care condiția de cetățean era declarată universală, fiind în fapt inexistentă (dacă afacerile publice nu sunt cu adevărat publice nu se poate vorbi de "cetățenie": cetățenia este o noțiune republicană, fie ea aristocratică sau democratică). Grandiosul activism bolșevic echivala a fi cetățean cu "a fi mobilizat", *populus* fiind înlocuit cu fanatică *plebs*, gloata reinventată. Excluderea politicului de către dizidenți, exodus din Cetate, societatea civilă văzută ca "societate privată" (seducător oximor!) au condus la un cult al sferei private concepute ca exclusiv individuală, ceea ce e fără precedent.

Hannah Arendt scrie în *The Human Condition*, într-o pagină numărătoare:

"O extindere a sferei private, idee care a vrăjit pe mulți, nu ne conduce la un spațiu public, ci, dimpotrivă, semnifică îngustarea completă a acestuia: grandoarea cedează pretutindeni locul seducției: căci, deși spațiu public poate fi un spațiu al grandorii, el nu poate fi seducător, tocmai pentru că e incapabil să găzduiască irrelevantul."

Literatura dizidență părea "seducătoare" în acest sens: renunța la grandoare, egoism, mărinimie, la pasiunea pentru fericirea generală. Toate asta păreau compromise. Simpla idee de datorie, ca să nu mai vorbim de cea de sacrificiu, amintea de tiranie. Maturizarea noastră, după o copilărie forțată impusă de conducătorii tiranici, a însemnat o pierdere a credinței în cîndătarea uneia noi (sau, în cazul dat, vechi). Mi se pare o ironie că cel mai răsunător succés din Europa de Est a ultimilor ani a fost povestirea autobiografică a unui scriitor ceh, nici pe deosebit dizident, Bohumil Hrabal, care ne relatează cum a acceptat – în silă – să devină informator al securității, în schimbul unei vize de ieșire. Nu voia decât să vadă Grecia, spunea el. La urma

NATO – o organizație în schimbare

VIOREL ARDELEANU

1. Prezentare generală

Tratatul Atlanticului de Nord (8) a fost semnat la 4 aprilie 1949, la Washington, de către 12 state occidentale, pentru o durată nedefinită. Grecia și Turcia au devenit membre ale Alianței în 1952. RFG în 1955 iar Spania în 1982. În prezent, Alianța are 16 membri (SUA, Canada, Marea Britanie, Franța, Belgia, Olanda, Luxemburg, Portugalia, Italia, Norvegia, Danemarca, Islanda, Grecia, Turcia, Germania, Spania).

Scopul Alianței este de a preveni sau să ceară o agresiune încărcată împotriva statelor membre. Efecto-Treaty

The article deals with the new issues NATO is confronted to after the communist collapse. Along with a presentation of NATO's history and structure, the author centers on the rapid evolutions called for by the need to integrate the former Warsaw Treaty countries: from the 1991-founded C.C.N.A. through the debate on the criteria and practical procedures of acceptance for Eastern countries, ending with matters of last hour such as the American solution of a Partnership for Peace and a Combined Joint Task Force as a mediation between Russian worries and its former allies' impatience. A stress is put on the increasing role of Europe in the context of the U.S.-European GATT dispute and on the priority of NATO issues for the Romanian political strategies.

organizatorice a NATO (8) sunt:

a. Consiliul Nord-Atlantic – este cea mai înaltă autoritate decizională a NATO, putindu-se întâlni la diferite niveluri: ambasadori (reprezentanți permanenti ai statelor membre), miniștri de externe sau

consensului asupra unor linii politice sau acțiuni comune.

Comitetul Militar – este cea mai înaltă autoritate militară al Alianței Nord-Atlantice aflată sub autoritatea politică a Consiliului Nord-Atlantic și a Comitetului

noscut sub denumirea de "strategie a răspunsului masiv". Creșterea foarte rapidă a capacitatii nucleare sovietice a pus la îndoială, într-o perioadă relativ scurtă de timp, credibilitatea acestei strategii. În 1967, după ieșirea Franței din structurile militare integrate ale NATO, s-a adoptat cel mai cunoscut concept strategic, denumit "al răspunsului flexibil", incluzând binecunoscutele principii de "apărare și descurajare nucleară". Raportul Harmel, cuprinsind obiectivele militare ale Alianței, realizat imediat după elaborarea conceptului de "răspuns flexibil", sublinia angajamentul aliaților de rezolvare a unor probleme politice (ex.: unificarea Germaniei). Raportul stabilea necesitatea

îmbunătățirii relațiilor cu Uniunea Sovietică.

b. Consiliul Politic – este cea mai înaltă

autoritate politică a Alianței Nord-Atlanti-

c. Procedura Comandantului Nord-Atlan-

tic și al Comitetului de Planificare a A-

părăi.

d. Comisia Independență Funcțiilor sale,

Consiliul Nord-Atlantic are în subordine

o serie de consilii, care asigură funcționarea de activitate a NATO. Principalele consilii, având în vedere caracterul posibilă militari și organizator, sunt consemnatate și numite:

– Consiliul Comunicare Functiilor sale,

– Consiliul Politic

– Consiliul Comandantului Nord-Atlan-

tic și al Comitetului de Planificare a A-

părăi.

e. Consiliul Comunicare Functiilor sale,

– Consiliul Comunicare Functiilor sale

Centrală și de Est.

Consiliul de Cooperare Nord-Atlantic (CCNA) este un forum de dialog și de consultare în ceea ce privește problemele economice, politice și cele legate de securitate. De asemenea, constituie un cadru de parteneriat pentru activitățile de cooperare practică stabilite între membrii săi în domeniul unde NATO detine cunoștințe de specialitate. CCNA a fost creat din inițiativa sefilor de state și guverne din țările NATO reunite la Roma în noiembrie 1991 (10), ca urmare a unei propunergermano-americane. Din CCNA fac parte 38 de state, toate țările membre ale NATO și toate statele care făceau parte din fostul Pact de la Varșovia (dizolvat în 1991), inclusiv toate noile state independente situate pe teritoriul fostei URSS. Referitor la *începutul procesului de instituționalizare al CCNA* s-au stabilit următoarele:

- întâlniri anuale ale CCNA;
- întâlniri din două în două luni ale Consiliului Nord-Atlantic cu partenerii de legătură la nivel de ambasadori, începând cu februarie 1992;
- întâlniri aditionale ale CCNA la nivel ministerial sau ale Consiliului Nord-Atlantic cu ambasadorii de legătură;
- întâlniri regulate ale comitetelor NATO, precum Comitetul Politic și Economic, Comitetul Militar, Grupul de Aналiza Politică etc. cu reprezentanții țărilor partenere de cooperare.

Până acum au avut loc sase reunii ale CCNA, ultima la 3 decembrie 1993, la Bruxelles. Activitățile se desfășoară după "Planul de lucru", care se adoptă de către miniștrii de externe și care cuprinde următoarele domenii: probleme politice și de securitate, conversia industriei militare, bugetele de apărare, activități științifice și de protecție a mediului, operațiuni de menținere a păcii, schimburi de vizite militare, gestiunea circulației aeriene, schimburi de informații.

La reunirea ministerială de la Atene, din iunie 1993, secretarul de stat american Warren Christopher (5) propunea trecerea la un nou stadiu în cooperarea dintre statele partenere, inclusiv prin punerea la dispoziția partenerilor de cooperare de facilități de lucru în sediul NATO de la Bruxelles, pentru crearea condițiilor practice de strângere a colaborării.

Reuniunea din 3 decembrie 1993 de la Bruxelles a aprobat noul Plan de lucru al CCNA pe anul 1994, care prevede extinderea cooperării practice în domeniul operațiunilor de menținere a păcii, inclusiv prin efectuarea de exerciții comune și cooperarea în domeniul planificării acestor operațiuni. În acest fel se atribuie de fapt un rol operational CCNA. De asemenea, se extinde aria domeniilor de cooperare prin includerea, de exemplu, și a cooperării în caz de urgente civile și a asistenței umanitare.

5. Extinderea NATO

După revoluțiile din 1989, majoritatea țărilor din Europa Centrală și de Est și-au manifestat dorința de a deveni membre ale Alianței. Chiar și președintele rus Boris Eltsin s-a declarat favorabil intrării Federației Ruse în NATO, ca un obiectiv pe termen lung, la un moment dat. Această problemă a dat nastere unor dezbateri aprinse în țările membre NATO. Au fost elaborate mai multe scenarii și modalități de integrare a noilor democrații europene în structurile Alianței:

- integrarea șalonată a acestor țări, etapizarea realizându-se prin luarea în considerare a anumitor factori, precum

europenă (de la 1 noiembrie 1993, Uniunea Europeană prin intrarea în vigoare a Tratatului de la Maastricht).

În raportul elaborat de un grup de politicieni și experti, condus de către Loïc Bouvard, președintele Adunării parlamentare a NATO (AAN) și Charlie Rose, fostul președinte al AAN (3), sunt enumerate criteriile care ar trebui să stea la baza primirii de noi membri:

- sistem politic și societate democratică;
- țara să fie un stat european care să promoveze principiile Tratatului de Washington și să contribuie la securitatea zonei Atlanticului de Nord;
- capacitatea de a contribui la eforturile de apărare comună, inclusiv prin contribuții la bugetele pentru operațiunile și infrastructura NATO, participarea la fortele NATO și toate tipurile de misiuni;
- economie de piață deschisă;
- renunțarea la forță și la amenințarea cu forța, la pretentii teritoriale, altfel decât prin mijloace pașnice și prin acorduri;
- protecția drepturilor omului și a drepturilor minorităților naționale;
- angajamentul pentru rezolvarea pașnică a conflictelor;
- controlul democratic al forțelor armate.

Astfel de criterii sunt prezентate, aproximativ, sub aceeași formă, însă mai multe studii în domeniul securității (1). De asemenea, se fac dese referiri la **modalitățile** în care țările din Europa Centrală și de Est pot fi integrate în Alianță (șalonare, începând cu Polonia sau Cehia; prioritate pentru grupul de Visegrăd; în același timp, pentru țările care au un statut de asociere la Uniunea Europeană; fără nici o discriminare pentru toate țările partenere de cooperare, inclusiv deci Rusia, Ucraina și celelalte republici din spațiul fost sovietic, ceea ce ar însemna însă, fără îndoială, modificarea de substanță a organizației (2)).

Deocamdată, majoritatea factorilor politici din țările NATO consideră ca prematură posibilitatea extinderii NATO (4) (6). Totuși, se afirmă că NATO "nu este un club închis" (7) și că poarta pentru integrare rămâne, în principiu, deschisă. Această poziție, relativ precaută, este cauzată și de poziția președintelui rus Boris Eltsin, care după ce a declarat că țările foste membre ale Tratatului de la Varșovia nu trebuie să ceară aprobarea Moscovei pentru a adera la Alianță, și-a nuanțat poziția declarând că orice extindere a NATO spre Est este perceptuată de către Rusia ca o amenințare îndreptată împotriva sa.

6. O nouă dimensiune a cooperării – "Parteneriatul pentru Pace"

Pentru ieșirea din actualul impas, dar din necesitatea de a consolida actualul sistem de securitate pe continent, SUA au lansat o inițiativă, am putea-o considera de compromis, "Parteneriatul pentru Pace" între NATO și toate țările partenere de cooperare membre ale CCNA.

La reunirea ministrilor apărării din țările NATO (la care Franța nu participă), care a avut loc la Travemunde în Germania la 21 octombrie 1993, au fost propuse două noi modalități de cooperare între țările partenere (ambele inițiative aparțin Statelor Unite):

- Crearea unei Forțe Speciale Combinante (Combined Joint Task

ilor de cooperare, cît și altor state europene (practic, propunerea se extinde la tot spațiul CSCE). Ideea de bază constă în semnarea unor acorduri de cooperare bilaterală cu NATO. Aria de cuprindere a cooperării va depinde de fiecare țară în parte, de cerințele acesteia. Scopul acestui parteneriat este ca NATO să interacționeze cu țările partenere într-un domeniu larg de organizare și desfășurare de misiuni multinacionales, precum cele de menținere a păcii și de gestionare a crizelor.

Aceste acorduri de cooperare vor facilita realizarea de exerciții și acțiuni de pregătire comună. Deocamdată nu se preconizează ca acestea să includă și garanții de securitate pentru partenerii de cooperare. Totuși, prin mecanismul de consultări pe care aceste acorduri le instituționalizează, se creează cadrul pentru dezbaterea oricărăor probleme care ar afecta securitatea sau integritatea teritorială ale țărilor europene care semnează astfel de acorduri cu NATO.

Reactiile la propunerea americană au fost diverse, dar în general pozitive. Președintele ceh Vaclav Havel a declarat că "Statele Unite au recomandat doar un mod de procedere, nu și un model". Această ușoară dezamăgire, sesizabilă și la alți oficiali din unele țări din Europa Centrală, se datorează insisterelor lor că nu pot fi înlocuibile Polonia și Polonia de a fi primite în NATO într-un viitor foarte apropiat, iar decizia să fie luată la Summit-ul NATO de la Bruxelles din ianuarie 1994.

Secretarul general al NATO, Manfred Worner, ca și ministrul apărării al Germaniei, Volker Ruhe, au subliniat însă faptul că Parteneriatul pentru Pace nu este un înlocuitor pentru calitatea de membru. "Acestă inițiativă nu urmărește să ocrolească problema extinderii. Există, fără îndoială, un consens crescînd că, în principiu, Alianța trebuie să se deschidă în fața unor noi membri, dar aceasta va necesita timp. Va fi un proces evolutiv", a afirmat Manfred Worner la conferința de presă ce a urmat reuniiii ministrilor apărării din țările NATO.

Federația Rusă a primit, la început, cu rezerve această propunere, dar la reunirea CCNA din 3 decembrie 1993 de la Bruxelles, ministrul de externe Andrei Kozîrev s-a declarat totuși în favoarea inițiativei SUA, care va deveni o propunere a NATO după Summit-ul NATO din 10 ianuarie 1994.

7. Summit-ul NATO din 10 ianuarie 1994 de la Bruxelles

Întâlnirea la nivel înalt a țărilor membre NATO are loc într-o perioadă de schimbări profunde în spațiul euroatlantic.

Manfred Worner, secretarul general al NATO, a arătat (7) că la Summit-ul NATO de la 10 ianuarie 1994 se vor dezbată patru teme importante:

1. Dezvoltarea capacității NATO de gestionare a crizelor, de menținere și împunere a păcii. Acest lucru să fie realizat prin:

- întărirea mecanismelor NATO de consultare;
- introducerea pregătirii speciale pentru astfel de operațiuni în cadrul forțelor NATO;
- strîngerea relațiilor cu ONU și CSCE.

2. Menținerea unui nivel semnificativ de forțe armate bine echipate și bine antrenate. Pentru aceasta, bugetele de an-

Europei și dincolo de continent. Europa trebuie să joace un rol mai mare în NATO, aceasta fiind o precondiție a menținerii vitalității Alianței pe termen lung. Cele două procese – integrarea europeană și cooperarea transatlantică – trebuie să rămână interdependente și să se întăresc reciproc.

4. Asigurarea stabilității în țările din Europa Centrală și de Est și din Asia Centrală. Alianța trebuie, în principiu, să fie deschisă pentru noi membri. Deoarece procesul de încorporare de noi membri va fi de lungă durată, se studiază alte posibilități de întărire a cooperării pe termen scurt.

Deși se consideră că, în general, principala problemă care se va dezbată la Summit va fi modalitatea de extindere a Alianței, totuși observatorii atenți ai fenomenului politic internațional așeză pe primul loc relațiile interne din cadrul NATO și în special legătura transatlantică. Dezacordul american-european privind acordurile GATT se repercutează și asupra coeziunii Alianței. Respingerea treptată a implicării SUA pe continent, pînă la un plafon de 100.000 militari, va putea fi contrabalanșată doar de o întărire a capacitatii militare a țărilor Uniunii Europene. De aceea, Summit-ul va marca un posibil pas înainte spre definirea mai clară a identității de apărare europene, reprezentată prin Uniunea Europeană Occidentală (UEO), brațul înarmat al Uniunii Europene conform prevederilor Tratatului de la Maastricht.

8. Concluzii

După momentele de euforie datorate revoluțiilor anticomuniste pașnice din Europa Centrală și de Est, mai repede decît s-a pronosticat, de către analiști considerați pesimisti, s-a confirmat celebrul sintagmă lansată de către Fukuyama "the end of history". În Europa, înfruntarea dintre cele două sisteme antagoniste, bazate pe ideologii ireconciliabile, a fost înlocuită de apariția unui număr de conflicte regionale a căror origine au constituit-o, în general, disputele interetnice.

Noua arhitectură de securitate a Europei se bazează în principal pe structurile care au fost create în timpul Războiului Rece: Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE), Alianța Nord-Atlantică (NATO) și Uniunea Europeană Occidentală (UEO). Singura formă instituțională nouă o reprezintă Consiliul de Cooperare Nord-Atlantică (CCNA), dar aceasta nu este o organizație ci un forum de dezbatere și de amonitorare politice. Există totuși un proces de adaptare a vechilor structuri de securitate la noua structură politică și militară de pe continent. În acest sens, putem remarcă o serie de modificări de fond în ceea ce privește astăzi NATO, cît și CSCE sau UEO.

În această arhitectură, NATO are o semnificație aparte. Alianță a reprezentat, timp de peste patru decenii, nu numai pavăza păcii în Europa, dar și cadrul de implementare a conceptului de securitate colectivă, de formare a unor forțe multinacionales și de împiedicare a renaționalizării politiciilor de apărare ale statelor membre.

În ceea ce privește România, integrarea în structurile euroatlantice (Uniunea Europeană, NATO, UEO, Consiliul Europei) este un obiectiv priorității al politicii noastre externe. Trebuie reținut faptul, nu lipsit de semnificații, că acest obiectiv întrunește consensul tuturor forțelor politice, parlamentare, ecce și conferă, în acest sens, credibilitate de mersurilor noastre.

Actualmente, România are un statut

Ce se întâmplă cu Rusia?

DAN PAVEL

Turneul președintelui american Bill Clinton în extremitățile occidentală și orientală ale Europei marchează un pas important în clarificarea politicii externe a singurei supraputeri politice a lumii contemporane. Ea înseamnă deci și un pas spre clarificarea tuturor consecințelor ce decurg de aici pentru politica externă a majorității statelor lumii. După micul scandal produs de expunerea Doctrinei Tarroff (*the under secretary of state for political affairs*), care implica o vizionare idiosyncrată a lumii internaționale, o ipostază luminată a izolaționismului, SUA a decis să adopte o poziție diferită. Până în acest moment, numai două concluzii privind situația internațională se bucurau de consensul analiștilor politici: în lipsa principiului de organizare pe care Războiul Rece îl dădea lumii, trăsătura dominantă a acesteia este **instabilitatea**, unică supraputere a lumii, pentru care ar fi prea costisitor (din punct de vedere al

lumii este să existe la Moscova conducere stabilă (și fermă). Care să aibă însă cît mai puține arme nucleare la dispoziție, iar acelea care vor rămâne să fie orientate altundeva decât spre continentul nord-american.

Una dintre problemele pe care și le pun americanii este cu privire la utilitatea includerii în zona de influență a NATO a fostelor țări comuniste din Europa de Est. Ar fi o naivitate din partea noastră să ne închipuim că americanii sunt gata să includă instrumentele lor, imensul aparat fost nomenclaturist-securist (în care trebuie inclusă și armata) din România, în care cei aflați în marii funcții au învățat la

The recent European visit of the American President makes a big difference for the strategical plans in Western and Eastern Europe. The power vacuum after the collapse of communism and the disappearance of Soviet Union must be filled out. The new containment doctrine seems to give a new strategic mission for Russia. Romania was always a space of borders. Which will be the future for this country (NATO association or Russian clientel) is a question the Romanian leaders have to answer.

Cîte ceva despre Africa (III)

DAN OPRESCU

Concurența Uniunii Sovietice a făcut Vestul (sau, din perspectivă africană, Nordul) să "închidă ochii" la anumite excese ale dictatorilor africani, iar retorică socializantă a constituit, în destule cazuri, un element de coagulare ideologică a unor populații diverse, prinse între granile coloniale/post-coloniale prin forța înșimplării, cîteodată (cf. povestea trăsării graniței dintre Mozambic și Rhodesia, de pildă).

Islamul și creștinismul, iar mai apoi și comunismul, au constituit ideologii ce au înlucuit puizeria de religii (și practici magice) tribale, ale perioadei pre-coloniale, aducînd Africa și din punct de vedere ideologic în contemporaneitate; desigur, pînă acum, se poate considera că petro-misionarismul islamic a fost, pe departe, cel mai eficient, existînd chiar o tendință de lătire a islamului la Sud de Ecuator. Este de prevăzut că această tendință se va amplifica în viitor, pe măsură ce retorică socializantă va apărea tot mai anacronică; pe altă parte, din punct de vedere economic și politic, se poate ca multe țări africane să găsească nimerit să satelizeze lumea islamică, după retragerea practică din Africa a celor două superputeri ale Războiului Rece. Deja un asemenea fenomen se poate observa în Sudan, unde influența iraniană (iar nu cea a țărilor arabe) este covîrșitoare; pe măsură ce unele state arabe vor ajunge pe mîna fundamentaliștilor (alternativa este războiul civil, ca în Algeria sau Egipt), este probabil ca destui lideri africani (aflati la putere sau în opoziție) să joace carteia islamului, spre a căpăta sprijin extern (și intern, din partea maselor nemulțumite și dezamăgite). Dacă Africa sub-sahariană va ajunge, în secolul următor, doar un satelit al Islamului și al țărilor arabe ea va ajunge acolo din disperarea de a se vedea marginalizată și

This part of a long essay challenge some prejudices related with the African continent. Isolationism is one of them, with some of the worst consequences for the economic and democratic development of Africa. Crises of identity, demographic explosion (opposed to a slow rate of growth), a colonial culture, a conservative mentality, inertia, anachronism are some of the features analyzed by the author. His conclusions are related with the issue of assuming political and moral responsibility, an attitude as rare in Africa as in other continents.

Desigur, o astfel de evoluție a Africii o va condamna și pe mai departe la subdezvoltare, dar îi va oferi cel puțin o compensație ideologică pentru poziția ei dezavantajoasă, eventual și un paleativ economic, astăcă să supraviețuiască. În orice caz, îi va accentua izolarea.

Tentativă izolaționistă este și actualmente foarte puternică în Africa, și nu doar din cauză că un dictator african sau altul nu dorește "amestecul în treburile interne". Izolaționismul african este un răspuns la izolare de facto a Africii; alte izolaționisme s-au întemeiat pe o piață majoră capabilă să absoarbă produsele (necompetitive altminteri) ale unei economii în esență rudimentare. Așa a fost cazul Uniunii Sovietice sau al Chinei lui Mao, după cum socialismul fabianic al lui J. Nehru și al Indiei Gandhi a condamnat India la înapoiere; izolaționismul se prezintă initial cu momeala autosuficienței și a nedependenței de străinătate (prin definiție, în astfel de cazuri, străinătate este ceva ostil și lugubru), iar unele țări, care nu aveau o piață suficient de largă au mușcat din această momeală spre pierzania lor: Cuba lui Fidel Castro, Albania lui Enver Hodja, România lui Nicolae Ceaușescu și.a.m.d.

Izolaționism și criză de identitate

Din pricina sanctiunilor internaționale

guvernare Ian Smith la noua guvernare socializantă a lui Robert Mugabe a fost nesoperat de ușoară și pentru că Ian Smith a pregătit vreme de 15 ani (sub presiunea sanctiunilor internaționale) această tranziție. Dar idealul economic și politic al autosuficienței este, cu siguranță, unul ce condamnă la înapoiere: nefiind competitive pe piață reală, care este acum piața mondială, întreprinderile unei asemenea economii (întreprinderi ce sunt, în bună parte, în proprietatea statului) vor face apel la stat (1) să le subvenționeze pe mai departe, în ciuda sub-performanțelor, și (2) să ia măsuri protectioniste (tarife vamale, comerciale, impozite, suprataxe etc.), spre a le feri de competiție. Se intră astfel într-un cerc vicios deoarece măsurile protectioniste asigură funcționarea respectivelor întreprinderi, dar le fac să nu mai fie interesate în creșterea productivității, în scăderea costurilor de producție sau în creșterea calității produselor. Nici măcar S.U.A. nu și mai pot permite să joace cartea izolaționismului, deși acolo se dispune de o piață proprie de dimensiuni continentale, precum și de nișe decisive în America Latină, Europa și Asia; cu astăcă mai puțin vor fi în stare țările africane (inclusiv R.S.A.) să continue actuala politică de izolare față de piața mondială.

Din anii '60 încoace, guvernele africane au declarat că pășesc pe calea "modernizării", înțeleasă în primul rînd ca o intervenție a statului în funcționarea economiei; după mai bine de un sfert de

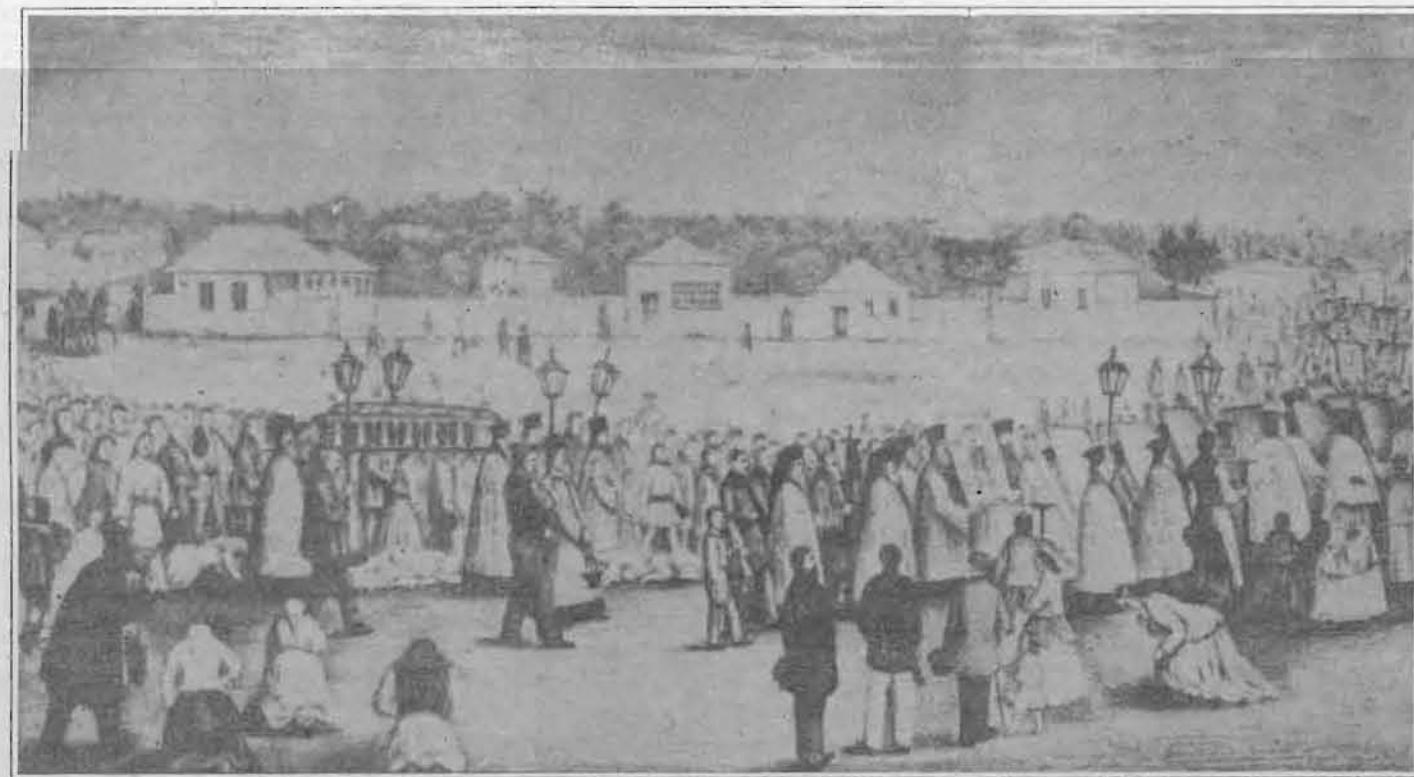
cure au fost putine, dar dominantă printre ele este simpla vitalitate (ridicarea în slăvă a tinerilor, a militarilor etc.), spontaneitatea "genuină", necoruptă de trecrea prin cultură (ori măcar prin școală, ca în R.S.A., unde boicotarea școlilor de către africani a dus la apariția unei întregi generații lipsite de sperante, agresive și, în mare parte, incontrolabile).

O stare de nesiguranță generală (economică, politică, etnică, culturală etc.) s-a tradus la nivel comportamental, social și/sau individual, în agresivitate generalizată; violența a căpătat, în aceste condiții, o notă politică (chiar atunci cînd e vorba de infracțiuni de drept comun), iar politicul intervine în mod direct în sporirea violenței; de pildă, în R.S.A., pe de o parte, guvernul este acuzat de către guvernării în aşteptare că nu ia măsuri mai eficiente pentru curmarea violențelor din township-uri, dar pe de altă parte este fortat să grăbeze ucigașii și să-i pună în libertate (ori să o lase în pace pe Winnie Mandela). Ceea ce suferă este însăși ideea de legalitate și justiție, iar mesajul nu-i altul decât acela că oricine poate face orice, dacă va găsi un cît de mărunț pretext ideologic.

Criza de identitate a Africii și a afriicanilor nu este ceva recent, ci ea a apărut odată cu introducerea islamismului și a creștinismului la Sud de Sahara; succesele eforturi de a rezolva această criză (conceptul de negritudine, pan-africanismul, socialismul african) au eşuat în vechiul tribalism. Prin tradiție, viața afriicanului a fost la cheremul șefilor, iar cel mai puternic și mai viclen a devenit șef; o trăsătură extrem de importantă a vietii africane tradiționale, cu majore implicații în contemporaneitate, este absența scrisului. Aceasta se traduce, în plan statal și juridic, prin absența unor coduri de legi scrise, care să se situeze deasupra poftelor de moment ale conducătorilor. Au existat, desigur, unele coduri morale-juridice orale, păstrate în cadrul structurilor tradiționale, dar viața politică, religioasă, militară etc. a respectivelor comunități nu putea fi foarte ramificată și sofisticată. În contră, fiind supusă variatiunilor temperamentale ale liderului politic și/sau militar, legea a avut adesea în Africa un caracter foarte relativ. Dacă nu există scris, politicul se va înfățișa, de cele mai multe ori, ca o simplă confruntare a unor voințe și forțe elementar-inarmate, ce urmează doar regula "cîști-gătorul ia totul" (inclusiv viața adversarilor înfrânti). Hammurabi nu trebuie idealizat (nici Manu, nici perșii, egiptenii, evreii, spartani, chinezii sau românii), dar existența scrisului permite maturizarea unor relații politico-sociale și economice altminteri de neimaginat; reciproc, scrisul nu poate apărea decât în contextul în care economia (și, în genere, societatea) a atins deja un anumit nivel, relativ ridicat, de dezvoltare. Scrisul ridică experiența generațiilor trecute la actualitate, iar absența scrisului mai semnalază și faptul că acolo istoria a fost simplă, repetitivă – și foarte plăcătoasă, deci –, deoarece întotdeauna s-a întîmplat mai același lucru, schimbându-se doar numele protagonistilor, dar nu și rolurile lor.

Octombrie, 1993
Harare

DAN OPRESCU - born in 1951 in Bucharest. He studied Philosophy and took a Ph. D. in Philosophy at the University of Bucharest. A founding member of the Group for Social Dialogue, he studied at Oxford, England and now he lives in Harare, Zimbabwe.

Scoaterea Moaștelor" Sf. Dumitru, patronul capitalei, pe urmăriță epidemii, în iulie 1870

neluată în seamă de cele trei centre mondiale ale progresului economic și tehnologic: America de Nord, Europa și Asia de Est. Si este de prevăzut că islamizarea (oare și arabizarea?) Africii sub-sahariene va fi o operație relativ ușoară, dacă nu se va merge pe modelul esuat al intervenției libiene în Ciad sau al intervenției marocane în Sahara fostă-spaniolă, și dacă se va aștepta pînă cînd țările africane vor deveni ele însle dormice, din lipsă de alternative reale, să satelizeze lumea islamică și/sau arabă.

le, cele mai dezvoltate țări din Sudul Africii au ales calea izolaționismului (Rhodesia de Sud, astăzi Zimbabwe și Republica Sud-Africană) fiind capabile să producă aproape orice (în cazul R.S.A. pînă și bomba atomică), dar la costuri care fac aceste produse necompetitive pe piața mondială. Albii care au guvernat pînă acum R.S.A. și viitorii guvernări (grupati în jurul Congresului Național African) au, în fond, aceeași mentalitate etatist-centralistă, chiar dacă retorică diferă radical; tranziția de la cei 15 ani de

Suveranitatea și spiritul european

- dileme diplomatice -

VALENTIN STAN

"Noi ne debarasăm de vechea viață care a crescut rîncedă pe noi și pornim de la început. Nu vrem să schimbăm și nu vrem să îmbunătățim, noi vrem să începem cu începutul".¹

A.D. Gordon, pionier în Galileea

Suveranitatea și spiritul european

Începutul schimbării, anunțată de evenimentele din decembrie 1989, pare a suferi mai degrabă de nostalgia trecutului imediat decât de încrederea în imperativul viitorului. România retrăiește, în dinamica relațiilor internaționale actuale, drama inadaptabilității funciare la rigoarea universului european. Convertită în spatele "cortinei de fier" la religia patriotă a unei simple iluzii numită *suveranitate națională*, astăzi de dragă demisurgului comunist repudiat, România aspiră la revenirea într-o familie europeană, care o acceptă cu răceală, fără să o înteleagă.

În încercarea de a demonstra Europei vocația sa europeană, țara noastră, prin să încă în crezul materialist al "epocii de aur", abandonează, paradoxal, *inteligenta* ca armă de luptă și *cunoașterea* ca formă de comunicare, mișcând până la epuizare pe *loialitatea unei birocratii "anticapitaliste"* și antieuropene și pe exacerbarea sentimentului național al unui electorat din ce în ce mai neîncrezător în virtutile politicianismului. Attitudinea factorului de decizie politică față de *inteligentă și competență*, în abordarea problematicii internaționale, plasează România în plină eră socialistă, aruncând-o înapoi cu săptizeci de ani. Și aceasta pentru simplul motiv că drama elitelor și a inteligenței pe care o trăiește această țară, astăzi, a fost foarte bine sesizată, cu mult înainte ca România să cunoască "binefacerile" socialismului bolcovic de Vasile Popescu.

The spirit of the European unity and of the United Nations determines important changes in the meaning of the concept of "sovereignty". The Romanian policy-makers are acting as if they don't understand the new international political rules. For this reason, who ever tries to stress on the political arena the preeminence of human rights is considered a traitor of the national interests. The author demonstrates that, actually, the lack of understanding the new tendencies of international relations is a dangerous threat to national interests. Romanian foreign policy is characterized by turpitude and dogmatism. The best example is the attempt to legitimize the unification of Romania and Moldova on the basis of a wrong analogy with the model of the German unification.

Pentru Comunitățile Europene, devenite Uniunea Europeană, prin intrarea în vigoare a tratatului de la Maastricht, această atitudine poate constitui, în cel mai bun caz, un subiect de studiu în laborator. Oare ce fel de independență și suveranitate au fiecare din cele douăsprezece state ale Uniunii Europene, în condițiile în care "legea Comunității Europene nu este nici lege internațională, nici lege națională, ci, de fapt, este mai bine descrisă ca *lege supranatională*"²?

Cum de nu știu corifeii români ai independenței și suveranității depline că statele membre ale Uniunii Europene "au transferat definitiv drepturi suverane Comunității create de ei"?³ Cum de nu știu că legea comunitară are prioritate față de legea națională?⁴ Mai mult, "cei 12" au trecut la constituirea instituțiilor financiare comune, a politiciei de securitate comune și dezvoltă conceptual de "cetățenie europeană". Chiar dacă acest concept de suveranitate nu poate fi abandonat în etapa actuală a dezvoltării relațiilor internaționale, sfera lui semantică este cu totul alta, astăzi și, în orice caz, nu el poate contribui la accelerarea integrării în Europa a statelor din afara Uniunii Europene.

Simpla citire a Acordului de Asociere a României la Comunitățile Europene dezvăluie, la articolele 106-107, constituirea unui Consiliu al Asocierii, care este alcătuit din "membrii Consiliului

într-o lume a interdependentelor din ce în ce mai pronunțate, "oricare ar fi modelul unei nații... el trebuie, în mod necesar, să se supună multor modificări, pe măsură ce viitorul devine prezent".⁵ În acest sens, *conceptul de suveranitate trebuie înțeles într-o nouă manieră*, mai ales că el a fost pus sub semnul întrebării de știința politică și de dreptul internațional:

"Suveranitatea, în sensul său originar, de putere absolută, este nu numai o absurditate, dar o imposibilitate într-o lume a statelor care se mîndresc cu independența lor, unul fată de celălalt și își acordă unul altuia statutul de egal în fața legii."⁶ Acest lucru este evident în aceea că suveranitatea este limitată de dreptul internațional prin "principiul cardinal că dincolo de granițele statului, acolo unde legea sa nu se exercită, independența fiecărui stat impune limite autorității celorlalte".⁷

Mai mult, problemele cu care se confruntă astăzi omenirea, proliferarea nucleară, poluarea, gestionarea resurselor, apărarea drepturilor omului, nu mai pot primi decât un răspuns global, care modifică substanțial conținutul conceptului de suveranitate. Pe de altă parte, exprimând noile raporturi și interdependente, Acordul General pentru Tarife și Comerț, Fondul Monetar Internațional, Banca Mondială, grupul "celor 7", alte instituții și organisme, iau decizii care afectează

semnat Carta trebuie să se supună principiilor sale și această situație demonstrează evoluția conceptului de suveranitate, în sensul diminuării considerabile a semnificației sale în sfera relațiilor internaționale.

Respectarea drepturilor omului, un subiect astăzi de fierbinte, nu mai ține de domeniul exclusiv al jurisdicției interne a statelor. Atât documentele de bază ale Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa, cât și cele ale Consiliului Europei l-au transformat în domeniu de preocupare internațională, ceea ce a dus la diminuarea și mai evidentă a conceptului de suveranitate. Astăzi, nu mai poate fi invocat articolul 2(7) din Carta ONU, care interzice intervenția în treburile interne ale unui stat, atunci cînd în acel stat se produc încălcări ale drepturilor omului, mai ales dacă aceste încălcări pot fi considerate o amenințare la adresa pacii.⁸ În acest sens s-au derulat, deja, numeroase acțiuni internaționale, cele mai semnificative debutând prin rezoluția 688 a Consiliului de Securitate, prin care a fost condamnată represiunea civililor în Irak și s-a permis intervenția aliană pentru protejarea populației minoritare kurde din această țară.

Paradoxul vine de acolo că toți cei care susțin, astăzi, imperativ, tezele suveranității, consideră această atitudine ca o datorie patriotică și unii sănătatea ferm convingă că apără, în acest fel, interesele naționale ale poporului român. Orice teză care ar putea stîrbi conotațiile conceptului de suveranitate este considerată de ei antinațională și profund dăunătoare intereselor poporului, iar cei care o "colportăză" sunt imediat asimilați cohorței de atențatori la integritatea teritorială a României, la caracterul unitar al statului sau la independența sa de toate felurile. Numai că și aici, lipsa culturii politice și iuridice, ca și necunoașterea istoriei, și

Necunoașterea și, în consecință, neînțelegerea marilor tendințe în evoluția relațiilor internaționale contemporane, sunt, de fapt, cele mai periculoase atenție la interesele naționale ale poporului român. Ele stau la baza întîrzierii integrării europene a României și, în prezent, complică pînă la imposibil acomodarea politicii noastre externe la spiritul și gîndirea europene.

Clasa politică și noul său "Ostpolitik"

Fobiile politicianismului îngust, supralicitarea naționalismului de duzină și plasarea obiectivelor electorale înaintea intereselor mari ale țării, nu pot decît să amplifice dificultățile de acomodare ale României la rigorile dinamicii internaționale. Lansarea în *aventura conceptuală*, pe tărîmul politicii externe și al diplomației, fără a cunoaște "ABC"-ul lor sau plecînd de la baza de date a "epocii de aur", este un risc funest, în primul rînd pentru țară.

Așa s-a înțîmplat cu un demnitar român care, cu puțin timp în urmă, a lansat mult comentata formulă a unificării României și Republicii Moldova după *model german*. Evident, domnia sa nu știa că așa-zisul model german nu se putea aplica celor două state din cel puțin trei motive esențiale:

1) pentru că în Constituția Germaniei Federale existau prevederi care făceau posibila unificarea celor două Germanii;

2) pentru că Germania nu semnase tratatul de pace de la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial și, deci, modificarea pasnică a frontierelor dintre cele două Germanii nu putea fi considerată o "revizuire" a celui mai important instrument juridic internațional, ce reglementează configurația politică a frontierelor europene postbelice;

3) Germania Federală oferea mijloacele economice necesare integrării Estului german într-o comunitate net mai prosperă.

Lată de ce modelul german nu se poate aplica României, care:

1) nici vorbă să aibă în Constituție vreo prevedere favorabilă unificării și care abia semnase un tratat cu URSS, în care nu se facea nici o specificare cu privire la vreo pretenție de reîntregire a țării;

2) semnase tratatul de la Paris din 10 februarie 1947, ce fixea frontiera estică pe Prut și oricăr ar fi invocat Actul final de la Helsinki al CSCE, care prevede posibilitatea modificării pașnice a frontierelor, o eventuală modificare a lor ar fi însemnat contestarea de către România a tratatului de pace de la Paris (și, deci, redeschiderea problemei tuturor frontierelor sale) și, evident, acceptarea unificării de către Republieca suverană și independentă Moldova, care nu dădea și nu dă nici în prezent vreun semn că ar dori așa ceva;

3) nu prezenta nici pe departe o situație economică de tipul celei a Germaniei Occidentale, care determinase Germania de Est să mizeze pe o integrare rapidă și benefică, integrare ce s-a dovedit ulterior deosebit de dificilă, solicitînd costuri cu mult peste evaluări.

Invocarea *modelului german* de unificare nu a fost decît începutul unui proces pe cărui de incredibil, pe astă de dăunător obiectivelor politicii externe românești. Mizînd, în continuare, pe sentimentele naționale legitime ale poporului român și concurînd în lupta pentru putere, oamenii politici din țara noastră s-au lansat, angajînd instituții ale statului, în declarații deosebit de periculoase, care au vizat, în primul rînd teritoriile aflate în prezent între granițele de stat ale Ucrainei. Dorind refacerea României Mari, acești oameni politici au uitat cu desăvîrsire, dacă au știut vreodată, că sistemul de tratate de la sfîrșitul primului război mondial, care au consfîntit România

Mare, este considerat astăzi, în Europa în care noi vrem să intrăm, ca un sistem *injust*, aplicat de învingători statelor învinse în război. Pe baza acestei filosofii s-au putut crea Comunitățile Europene și ea este foarte bine exprimată de președintele Republicii Franceze, François Mitterrand:

"Toate tratatele acestui secol, mai ales tratatele rezultante din războiul din 1914 și 1918, începînd cu tratatul de la Versailles, dar, de asemenea, tratatul din 1945 și toate cele care au urmat, au fost întotdeauna tratate nedrepte" (subl. n.), care, pentru a satisface gloria învingătorului sau instinctul său de putere sau interesele sale imediate, au negat întotdeauna realitatea istorice, geografice, spirituale sau etnice. Drama viitorului război era întotdeauna înscrîsa în reglementarea precedente".¹³

Această "recunoaștere" era necesară din partea Franței față de puternicul său partener german, învins în două războaie mondiale, tocmai pentru a se clădi o nouă cooperare în Europa, la adăpost de vechile dispute și rivalități. Așa s-au născut Comunitățile Europene, din concesii și cedări reciproce, în vederea atingerii unor obiective comune.

Si uite așa, paradoxal, se face că tocmai România, prin vocea reprezentanților ei alesi, s-a găsit să reactualizeze realitatea anului 1918, să redeschidă vechile dispute teritoriale și să vrea, în același timp, să meargă spre Uniunea Europeană, defilind, pur și simplu sub standardul sistemului de tratate de la Versailles. Cum o fi primit Germania, motorul Uniunii Europene și toti partenerii săi, această "inițiativă" a României este lesne de înțeles.

Este evident pentru oricine că interesele de securitate în zona noastră și în Europa indică necesitatea prezervării frontierelor în formula actuală. Orice modificare poate antrena imediat o răsunare la nivel regional a sistemului de frontieră stabilite de tratatul de la Paris din 1947, datorită aparitiei unor state noi cu frontieră neconsolidate, a revigorării disputelor interetnice și a creșterii incertitudinii și îngrijorării cu privire la soarta arsenalelor nucleare din Ucraina. Statutul frontierelor Ucrainei, stat nou pe hartă Europei, dar care aspiră la poziția de putere nucleară (ceea ce duce la relații speciale cu Rusia și SUA), interesele geo-strategice ale Rusiei ca mare putere euro-asiatică și încercarea aproape disperată a Occidentului de a limita efectele

Oamenii noștri politici nici măcar nu au observat că state mari și puternice ca Germania, care a pierdut teritoriile istorice cuprinse, astăzi, în alte state, nu au nici o pretenție teritorială. Un exemplu mai apropiat nouă este Polonia, care și ea a pierdut teritoriile istorice, dar care nu are nici o pretenție teritorială, astăzi și exemplele pot continua.

Cum se face că noi, care acuzăm pe alii de revisionism, am ajuns să fim percepuți în Europa ca singurii revisioniști? S-a ajuns pînă acolo încât, într-un raport prezentat Parlamentului European în 1993 (*Raportul Bälse*), să se meargă pînă la a cere României să se supună angajamentelor internaționale pe care și le-a asumat, cu precădere Acordurile de la Helsinki și Cartea de la Paris și să se ceară garantii, de către această importantă instituție a Uniunii Europene, cu privire la faptul că "actualele granițe nu sunt contestate prin forță" de țara noastră.

Specialiștii europeni în relațiile internaționale sunt consternați de ceea ce se întâmplă în România. Într-un grupaj tematic intitulat "Spre revenirea războierilor balcanice", prestigioasa publicație franceză *Politique Étrangère* prezintă considerații de natură să reflecte percepția europeană a poziției românești în problema frontierelor:

"Această poziție a României se înscrise, înainte de toate, în cadrul revendicărilor vis-à-vis de Ucraina cu privire la Basarabia de Sud și Bucovina de Nord, dar ea contribuie indiscutabil la încordarea climatului balcanic în cadrul readucerii globale în discutie a frontierelor".¹⁴

Cum este posibil ca România, care este prima interesată în consolidarea frontierelor sale, într-o zonă astăzi de frântăță de conflicte care spulberă frontieră după frontieră, să dea asemenea mesaje Europei și lumii? Sigur, în anul 1940, României i-a să facut o mare nedreptate, dar istoria este plină de nedreptățile trecutului și, dacă dorim să le îndreptăm ACUM, de ce nu revendicăm frontierele statului lui Burebista?

Politica externă a unui stat se făurește în dinamică *POSIBILULUI* și nu a idealurilor romantice, fie ele întemeiate sau nu. Așa s-a făurit România Mare, prin jertfă, dar și prin inteligență oamenilor de stat, prin calculul politic rece și promovarea intreselor de seamă ale neamului. Tot pentru a apăra aceste interese a aderat România, în 1883, la alianța cu Germania și Austro-Ungaria, deși miliioane de români erau oprimati în Imperiul

Nu sînt definite pe nicăieri, în schimb sînt invocate pentru a legitima orice inițiativă și orice argumentație. Anunțînd la mitinguri electorale unirea grabnică a Basarabiei cu România, avem impresia că facem un mare bine poporului român, care, oricum, plătește solidar toate greșelile politicienilor săi. Paradoxal, fără umbrela de securitate, fără alianțe, privită cu suspiciune de vecini și de Europa, România, prin clasa sa politică, își tot propune să redevină Mare, riscînd să devină încă și mai Mică. Căci, dacă Unirea se va face vreodată, este evident că trebuie gîndită în alte coordonate.

Și pentru că această clasă politică privește atât de insistent spre Est, pentru reîntregire, ar fi bine ca toți aceia care doresc sincer Unirea, care gîndesc și simt românește dincolo de interese partizane, să citească raportul adresat de Nicolae Titulescu regelui Carol II, în septembrie 1939, în care se prezintă o sinteză a politicii externe românești dintr-cele două războaie mondiale, așa cum a fost ea făcută de cele mai mari personalități politice pe care le-a avut acest neam, vreodată. Vor înțelege, atunci, de ce problema apartenenței Basarabiei la România este mult mai complicată decît o exprimă discursurile mai mult sau mai puțin "electorale" ale unora dintre domniile lor. Și vor mai găsi, în acest raport, o concluzie la care Titulescu a ajuns după ce a trecut prin experiența grandioasă a construirii și consolidării, pe plan internațional, a edificiului statal românesc:

"Sire – i se adreseză Titulescu regelui – pentru a fi ministru al afacerilor externe al României, trebuie să cunoști istoria țării tale și, mai ales, istoria politică europeană din ultimii ani".¹⁵

În plus, în politică și diplomație, este cu astă mai actuală sintagma lui Alfred Grosser și anume că "nimeni nu e scutit de a fi intelligent".¹⁶ Cu astă mai mult cu cît în zona politicii și, mai ales a "ipoliticii", îți reprezintă poporul și interesele sale și, niciodată, nimic nu te poate absolvî de vina de a nu fi la înălțimea misiunii tale.

NOTE

1. Apud Arthur Koestler, *Thieves in the Night*, London, 1946, p. IX.

2. Vasile Pârvan, *Idei și forme istorice*, Editura Cartea Românească, București, 1920, p. 15.

3. Apud A.D. Xenopol, *Principes fondamentaux de l'histoire*, Ernest Leroux, éditeur, Paris, 1899, p. 54.

4. Robert M. MacLean, editor, *Public International Law*, HLT Publications, London, 1992, p. 41.

5. Klaus Dieter Borchardt, *The ABC of Community Law*, Luxembourg, 1991, p. 43.

6. Ibidem, p. 42.

7. Hurst Hannum, *Sovereignty and Self-Determination*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1990, p. 477.

8. Arthur Larson, C. Wilfred Jenks et al., *Sovereignty within the Law*, Dobbs Ferry, Oceana, New York, 1965, p. 11.

9. Robert M. MacLean, *Op. cit.*, p. 8.

10. Vezi Erica-Irene A. Daes, *Status of the Individual and Contemporary International Law: Promotion, Protection and Restoration of Human Rights at National, Regional and International Levels*, United Nations, New York, Sales No. E. 91. XIV. 3, 1992, parag. 245-246, p. 22.

11. George Sofronie, *Principiul naționalităților în tratatele de pace din 1919-1920*, Editura ziarului "Universul", București, 1936, p. 165-166.

12. Boutros Boutros-Ghali, *An Agenda for Peace*, Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992, United Nations, New York, 1992, p. 9.

13. Allocution prononcée par M. Le Président de la République lors du Colloque "Les tribus ou l'Europe", Paris, le 29 février 1992, p. 3.

14. *Politique Étrangère*, No. 2, été 1992, 57e Année, p. 266.

15. Arhiva istorică a Academiei Române, fond 3, dosar 355.

16. Alfred Grosser, *Le sel de la terre*, Editions du Seuil, Paris, p. 165.

VALENTIN STAN - born in 1959, in Bucharest. He graduated in 1984 at the Faculty of History and Philosophy, University of Bucharest. Researcher at the Romanian Institute of International Studies.

Luptele lui Sinan la Tîrgovite, București și Giurgiu

dezastrosoase, pentru securitatea europeană, ale fragmentării statelor multinnaționale și ale amplificării conflictelor interetnice în zonă, conturează imaginea unei situații fragile și potential explosive.

Fără alianțe și fără relații bilaterale consolidate cu vecinii săi, România pornește, în acest context, să îndrepte nedreptățile istoricei.

Austro-Ungar. Așa o cereau interesele mari de stat, pentru a apăra țara în fața expansionismului tarist. Afectele nu au ce căuta în politica externă și nici strigătele patriotarde. În 1916 am intrat în război împotriva Austro-Ungariei și alături de Antantă pentru că, iară, așa ne-o cereau interesele mari de stat.

În ziua de azi, nici nu mai știm bine care sunt interesele naționale și de stat.

Criza clasei politice italiene

ADRIAN NICULESCU

Antonio Bassolino, noul primar al Neapole-lui, care la balotaj a învins-o cu 55,6 la 44,4 pe frumoasa Alexandra Mussolini, nepoata cea mică, în vîrstă de 30 de ani, a "Ducelui" (dar și a Sofiei Loren!), deține deputată și nouă figură de vîrf a Mișcării Sociale Italiane, de inspirație neofascistă, este membru al Partidului Democrat al Stîngii, fost comunista, situându-se însă în cadrul aripiilor sale mai radicale. Nu întâmplător, el a fost sprijinit încă din primul tur de către integraliștii stalinisti din "Reîntemeierea comună" (grupare dogmatică, desprinsă în urmă cu doi ani, când vechiul PCI a devenit PDS), ca și de întregul front al stîngii, bineînteles cu excepția socialistilor, marii înfrîntători – alături de aliații lor liberali și democrat-creștini – ai acestei runde electorale, după cum s-a văzut încă din turul I, de acum două săptămâni.

Eliminînd centrul, fiindcă, în mod istorizat, l-a identificat cu necinstea și cu "răul suprem", Italia se descoperă acum prima democrație avansată din lume fără forțe moderate de guvernămînt. Un risc grav, imens pentru această țară... Potrivit celor mai plauzibile dintre analize, spargerea "digului anticomunist" din Italia este și o consecință ultimă a căderii zidului de la Berlin, în sensul că, după prăbușirea comunismului, acesta sperie mai puțin, iar coaliția fără alternativă (caz aproape unic în Occident, tocmai datorită prezentei celui mai important P.C. din lumea liberă, dar și a unei stînjenitoare mișcări neofasciste: democrații formau cu greu 60% contra unui 40% extremist, ceea ce impunea, în ciuda divergențelor, strîngerea rîndurilor tuturor forțelor moderate) a devenit acum mai puțin indispensabilă. Primii care, aducînd exact această motivație, dar și din motive tactice, au abandonat barca guvernamentală, presimtind, încă din 1991, că se va scufunda, au fost liberalii de stînga din Partidul Republican (PRI). Doi ani mai tîrziu, alegătorii, dînd frîu liber protestului lor exasperat, au demonstrat că s-a terminat cu "prejudecata anticomunistă", ca de altfel și cu cea "antifascistă" și, într-un fel de defulare colectivă, au votat exact PDS plus "Reîntemeierea comună", MSI și, sacrilegiu suprem, Liga separatistă, ce vrea desfacerea Italiei... Pentru o țară aflată la granița Lumii libere și care a avut ca principiu politic fondator antifascismul și anticomunismul, e cam mult...

Scene de bucurie populară, ca la Napoli, s-au repetat în mai toate pietele mari ale orașelor semnificative în care s-a votat duminică (Roma, Genova, Trieste și Veneția) și în care, 5 din 5, au învins candidații stîngii. Peste tot, aceleasi omniprezente, obsești, steaguri roșii... La Roma, deși paradoxal, noul primar, tînărul ecologista Francesco Rutelli, nu numai că nu este comunista, dar, ca fost militant radical, are chiar o solidă (și reală!) faimă de anticomunist, totuși, majoritatea care l-a adus pe "colina Capitoliului" este net marcată la stînga, avîndu ca "pivô", și "âncă", PDS-ului Occhetto. Spre deosebire de situația de la Napoli, "Reîntemeierea comună" nu l-a sprijinit pe Rutelli din primul tur, dar i-a răiat fără complexe la al doilea. Șeful listei, Nicolini, aspiră chiar la un asesor important în "guvernul" municipal.

Din cele 129 de administrații locale, stînga comună s-a impus în 53, dintre care cele cinci orașe-simbol menționate. Incontestabil, PDS, repus în joc de scandalul corupției care l-a crutat într-o măsură mai mare, fiindcă nu avea nevoie să fure (de necesitățile lui avea grija Moscova, și aceasta s-a dovedit pînă în

For Western democracies the lesson of Italy is tough. The electoral success of political extremism is a clear sign of the deep troubles of the Italian political class. The elimination of the center (identified with evil and corruption) from policy finds Italy unprepared to face the challenge of communism, fascism and the factional tendency struggling for breaking apart the country.

Divanul ad-hoc din București, la 1857

1991!), este principalul cîștigător al acestui turneu electoral. Liga a repurtat un succes inferior așteptărilor (a ratat Genova și Veneția, iar la Trieste nici nu a ajuns în balotaj, reușind, în schimb, de fiecare dată să devină primul partid orașenesc), cîștigînd, totuși, 22 de primării minore, plus orașul Alexandria, capitală de județ: neofasciștii din MSI și-au ameliorat chiar performanțele și și-au adjudecat 13 municipaliăți, dintre care cîteva capitale de provincie (o premieră absolută pentru această formațiune!), precum Latina, Benevento, Caltanissetta, Taranto și Chieti, alte 31 de administrații revenind unor diverse liste independente sau cetățenești locale. Centrul ca atare nu a izbutit să se afirme decît în 9 localități nefinsemnate, un eșec fără precedent.

Peste tot, candidații înfrîntători au pierdut la scoruri mai mult decît onorabile. La Roma, Fini, învins cu o mică diferență, era chiar entuziasmat. Nu numai fiindcă mișcarea sa a ajuns prima formațiune politică a Capitalei și la Napoli, dar el personal, ca și Alexandra Mussolini, au repurtat adevărate victorii morale, întrucât s-au găsit singuri împotriva unor adversari coalizați. Într-adevăr, din cauza unor justificate prejudecăți, nici un partid nu are curajul în Italia să se alieze fătă nici cu MSI, nici cu Liga, de altfel. În plus, Liga și MSI sunt antinomice absolut, întrucât una este separatistă, iar cealaltă ultranationalistă.

O particularitate a noilor reguli ale jocului introdus în Italia prin scrutinul majoritar, îl constituie faptul că partidul ori coaliția care l-a sprijinit pe primar își adjudecă automat 55%, majoritatea absolută, din consiliul municipal. PDS este deci și aici în frunte. Urmare a victoriei făcute, "progresiste", cum aproape unanim, dar simplificînd, le numește presa, deja din seara de duminică, 5 decembrie, la anunțarea rezultatelor, dl. Occhetto s-a și autopropus pentru funcția de viitor prim-ministru.

Un fapt neașteptat și reconfortant pentru învingători: după criza din ultimele săptămîni, lira și bursa par a recupera excelent. Luni, 6 decembrie, seara, bursa închise cu un cîștig net de 2,48%, ceea ce nu se mai întîmplase de mult, iar un dolar, de la alarmantul 1.736 de lire de vineri, 3, a ajuns să coste "numai" 1.697 lire. Spectaculoasă revenire, deși în ajunul primului tur dolarul era la

1.660. Ne amintim că, la 23 noiembrie, principalul cotidian economic al țării, *Il Sole - 24 ore*, titra neliniștit: "Piața îi dezavuează pe alegători". Ciudată această satisfacție a cercului de afaceri pentru victoria comuniștilor... E drept însă că PDS a făcut, în ultimul timp, pași însemnați pe calea recunoașterii economiei de piață (unii magnati ca De Benedetti, patronul concernului "Olivetti", îi sprijină afișat pe oamenii lui Occhetto), cîtă vreme doctrina economică a MSI a rămas arhaică, etatistă, autarhică și specie prin refuzul declarat al Tratatului de la Maastricht. Potrivit unui operator de bursă, interviuat, luni, la TV, mai mult decît de "stîngism", cercurile financiare sunt preocupate de instabilitate. Or, țara a demonstrat tocmai stabilitate. Comunism și afaceri.

Italia cea fără de centru speră și trebuie să zâmblească unul urgent, pînă la alegerile legislative, care se pare că vor fi fixate pe 27 februarie. Numai așa, criza de azi va putea rămîne doar ca o simplă rătăcire, ca o februarie trecătoare, poate chiar, transformată în "durere a facerii", ca un moment pozitiv. Invers, ar fi o nenorocire, existînd riscul mergînd pînă la o "dezagregare" a țării, în sensul temut de Montanelli în editorialul său, cu titlul premonitor, din ziua primului tur: "Jugoslavia e aproape". Un parlament numai cu PDS, Liga și MSI este de neconsept. Ar fi o veritabilă sinucidere politică. În aceste din urmă zile, primii pași înspre agregarea acestui Centru credibil și viabil au fost deja făcuți de către liderul reformist Mario Segni, fost democrat-creștin, cu o reputație exceptională (în ciuda ezitărilor și a unui flirt initial cu PDS), care derivă din faptul că a fost principalul promotor al referendumurilor aflate pe cale de a transforma fața instituțională a Italiei.

Pentru Centru, partida de acum a fost, practic, pierdută din pornire, prin neprezentare. Cu toate forțele trebuie să se concentreze în vederea alegerilor generale viitoare. Altfel va fi o catastrofă.

Însă poate că particularitatea cea mai semnificativă a acestor alegeri o reprezintă acel 73% de aflux la urne, ceea mai slabă din istoria electorală a Italiei postbelice, în care, votul fiind obligatoriu, media urca ușor peste 90%. Neobișnuit de multe și buletinile de vot albe sau nule, semn că realmente electoratul

este dezorientat, că nu se simte reprezentat și că nu agreează această Italia artificială (realitatea virtuală, poate!) în roșu și negru. Tocmai aici rezidă terenul identificat de centrul pentru acțiunea sa politică viitoare, și de aici trebuie să și înceapă.

Incheiere, alte cîteva titluri de luni 6 decembrie: cotidianul gauchist *il Manifesto*, apropiat de "Reîntemeierea comună", titru cu entuziasm: "Frumos este posibil" și "Orasele sunt mai libere, e rîndul nostru"; *La Repubblica*, marele cotidian de stîngă, apropiat de PDS, care a ieșit într-o ediție extraordinară: "Dreapta nu trece. Se naște o Italia nouă"; *il Mattino*, mare cotidian regional de la Napoli, fost, cel puțin pînă la dispariția de ieri, de orientare democrat-creștină, deschide luni, scriind sintetic: "Cinci din Cinci", referindu-se la municipaliile mari, cucerite de stîngă; popularul *il Giorno*, de la Milano: "Stîngă, înainte cu toată puterea!"; *La Sicilia*: "Avalanșă de primari roșii"; *Gazzetta del Mezzogiorno*, de la Messina, tot din Sicilia: "Italia este despăcată în două, dar virează la stîngă"; *La Nazione*, mare cotidian de la Florenta: "Occhetto își rezervă guvernul". Doar *il Giornale* nota sec: "Italia primarilor roșii". De remarcat că, *il Sole* - 24 ore, cotidianul economic apropiat de Confederatia patronilor, nu a dat nici o importanță rezultatelor, expediindu-le, luni, ca pe ceva scontat, în cîteva rînduri anodine, în poziție secundară. E drept, creșterile bursei și ale lirei s-au petrecut de-abia în cursul zilei de luni!

În sfîrșit, cotidienele care nu au apărut luni, și-au rezervat pentru marti 7 titlurile lor mai semnificative. *L'Independețte*, apropiat de Ligă, scrie "Victorie prin înșelăciune", iar *Secolo d'Italia*, organul MSI, exultă: "O dreaptă populară, o dreaptă de guvern". Tot atunci, *il Manifesto* jubila din nou, cu titlurile sale originale, de-o schioapă: "Pedalează, stîngă!", scrie el, în timp ce *Repubblica* și *Corriere della Sera* exaltau performanțele bursei și ale lirei, apreciate ca o aprobare a verdictului urnelor de către factorii economici și ca o încurajare pentru învingători. *La Stampa* se îngrijora și ea de repeziunea și de mulțimea adezunilor și a rălierilor subite la partea ieșită victorioasă. Si acum, *il Giornale*, o dată în plus, se singulariza, titrind filosofic "În așteptarea primăverii" și remarcînd, într-un savuros "fond" al directorului său, "transformismul" reușit al lui Occhetto, "ajuns să vorbească precum istoricul lider liberal Einaudi"...

Rămîne faptul că, oricum am analizat lucrurile, pentru prima oară în istoria sa, Italia are niște primari aleși în mod clar, la cîteva ore după închiderea urnelor, cînd, altădată, așteptînd toate manevrele politicianice, toate alchimiile și combinațiile posibil-imaginabile (primarii erau desemnați indirect, de consiliile locale) puteau fi necesare luni... În sensul acesta, pe drept cuvînt, se poate spune că Italia a întors cu adevărat pagina. După cutremurul de la 21 noiembrie-6 decembrie, nimic nu va mai putea fi, aici, ca înainte!

Milano,
Decembrie 1993

ADRIAN NICULESCU - born in 1960, in Bucharest, he graduated at the Faculty of History, University of Bucharest, in 1983. He is pursuing a Ph. D. in history at the University of Milan, in Italy.

Hayek sau drumul către libertate

Drumul către servitute* este prima traducere a lui Hayek în limba română. În decembrie 1992, cînd revista *Sfera Politică* a inserat cîteva fragmente din cea mai importantă lucrare a sa de filosofie socială, triologia *Drept, legislație și libertate*, în revistele de la noi nu reușise să pătrundă nici un text al acestui gînditor fundamental al secolului al XX-lea. Din Hayek nu s-a "preluat critic". Cu Hayek n-a îndrăznit să "cocheteze" nici un intelectual independent, nici măcar în scurta perioadă de "dezghet cultural" de după 1965. Chiar cei mai "liberali" dintre profesorii de marxism, de filosofie, de politologie, de sociologie sau de drept constituțional l-au ignorat cu obstinație în cursurile lor pe cel ce a contribuit în mod decisiv la resurrecția liberalismului în secolul nostru. Poate doar Hannah Arendt a mai îndurat în România comunismul un asemenea embargo ideologic. Despre Hayek s-a păstrat în limba română o tacere totală timp de jumătate de secol. L-au ocolit pînă și polemicile doctrinare din planul de muncă al cadrelor școlii de partid "Ștefan Gheorghiu". Administratorii culturii și educației sociale au văzut în opera lui Hayek un pericol mortal și au preferat să o expulzeze din istoria gîndirii social-politice și economice contemporane.

* Friedrich A. Hayek, *Drumul către servitute*. Humanitas, 1993.

Radicalismul adevărului

Asumîndu-și apostolatul valorilor libertății economice și statului de drept într-o vreme în care civilizația individualistă europeană bazată pe exercițiul acestor valori a suportat asaltul diferitelor forme de colectivism – de la social-democrația de tip occidental pînă la nazism și stalinism – Hayek a fost nevoit să meargă pînă la rădăcina lucrurilor. Or, în acest spațiu al principiilor constitutive ale socialistului totul stă sub logica lui ori ori: al alternativei totalitarism sau libertate. Celebrul său coleg de la London School of Economics, politologul Ralf Dahrendorf consideră – în *Reflecții asupra revoluției din Europa*, o altă recentă apariție la Editura Humanitas – că Hayek greșește, în orice caz exagerăza, trasind problemele politicii normale din perspectiva politicii constitutionale. Multitudinea de strategii concurente care se derulează în mod normal în spațiu vietii politice democratice stau sub semnul unei logici plurivalente, al negocierii și compromisului. Demersul de tip constituțional se referă în mod exclusiv la regulile generale de condusă care asigură desfășurarea competiției politice și, în consecință, nu pot face obiectul negocierii și compromisului. În concepția lui Hayek, politicele de nuantă socialistă care se abat de la principiile liberalismului amorsează eroziunea ordinii democratice. Avînd o percepție extrem de acută a pericolului totalitar, datorată experienței ascensiunii nazismului în Germania și apoi în Austria, de unde a fost nevoit să emigreze în 1938, Hayek nu poate eluda disinctia fundam-

dorința de a organiza ansamblul societății și toate resursele în vederea atingerii unui scop unitar și prin refuzul de-a recunoaște sfere autonome în care primează scopurile indivizilor. Individualismul și colectivismul produc două tipuri de ordine socială rivale. Cea liberală se bazează pe libertatea indivizilor de a-și urmări propriile scopuri în spațul de joc definit printr-o serie de reguli formale, care nu întinse spre împlinirea dorințelor și nevoilor unor indivizi sau clase sociale. Cealaltă, ordinea totalitară, depinde de exercitarea autorității unei instanțe planificatoare care organizează activitatea indivizilor în vederea atingerii propriilor sale scopuri.

Ordinea economiei de piață reprezintă un caz particular al suprematiei regulilor formale, al statului de drept. Prin limitarea acțiunii statului, prin reguli fixate și anunțate în prealabil, devin posibile prevederile cu o bună doză de certitudine a modului în care autoritatea își va folosi puterile coercitive și planificarea afacerilor individuale pe baza acestei cunoașteri. În cadrul ordinii economice de piață, deținătorul puterii coercitive se limitează la crearea de condiții optimă pentru manifestarea initiativelor individului, astfel încît indivizii însăși pot planifica cu deplin succes. Guvernarea arbitrară este, dimpotrivă, legată în mod fatal de dirijarea activității economice de către o autoritate centrală; ea presupune conducerea și organizarea centralizată a tuturor activităților conform unui "proiect" construit în mod conștient. (p. 48) Această dorință de a înlocui competiția cu un sistem de economie dirijată îi unește pe socialistii "de stînga" și "de dreapta" (pe toți cei pe care în triologia *Drept, legislație și libertate*, Hayek îl va desemna sub numele de "construcțivisti").

Hayek a dezvoltat în studiile sale economice și în lucrările de filosofie socială scrise după război o serie de argumente de necombătut ale superiorității pieței libere ca metodă care permite utilizarea cunoașterii parțiale a fiecărui agent economic, transmiterea informațiilor care asigură rationalitatea deciziilor de alocare descentralizată a resurselor societății.¹

1. Aurelian Crăiuțu, Hayek sau economia politică a libertății, *Sfera Politică* nr. 1, decembrie 1992.

În *Drumul către servitute* el anunță toate temele care vor fi reluate în cele trei volume *Ordine și reguli, Mirajul justitiei sociale și Ordinea politică a unui popor liber* (apărute în perioada 1973-1979), în *Constituția libertății și în ultima sa carte Îngîmfarea fatală* (din 1988). *Drumul către servitute* este ceea mai mult decât un "draft" al teoriei hayekiene despre societate. Autorul o definește fără echivoc în Cuvîntul înainte al primei ediții drept o carte politică. Avem de-a face cu manifestul antitotalitar al autorului: încărcat de tot radicalismul optiumii sale politice transante care nu a încetat să se manifeste nici în operele mult mai elaborate de mai tîrziu.

Rigoarea și forța argumentației, pe de o parte, și radicalismul credinței în valoarea liberalismului, pe de altă parte, dau

de K.R. Popper în cartea sa *Societatea deschisă și dușmanii ei*. În Cuvîntul înainte al primei ediții, filozoful austriac își exprimă recunoașterea față de "profesorul F.A. von Hayek, fără interesul și sprijinul căruia această carte n-ar fi fost publicată". Cei doi autori încearcă să refacă genealogia ideii totalitară: primul investigând gîndirea platoniciană, celălalt doctrinele socialiste. Ei atrag atenția, în comun, asupra antagonismului între colectivism și individualism. Soluționarea acestui antagonism reprezintă și miza actualelor desfășurări conflictuale care marchează viața politică românească.

Avatarurile colectivismului

Scrisă într-un context istoric special, cel al Angliei de la începutul anilor '40, cartea *Drumul către servitute* are o înțîță precisă. Ea îi avertizează pe "socialiștii din toate partidele" – cărora le este dedicată – asupra primejdiilor pe care le implică abandonarea tradiției liberale și tendința către control și planificare care ajunsese să domine toate politicile publice. Hayek demonstrează compatibilitatea ideilor profesate în cercurile socializante din Marea Britanie cu ideile socialistilor germani din anii '20; faptul că ascensiunea nazismului a fost un rezultat al tendințelor socialiste din deceniile precedente; posibilitatea ca abandonarea principiilor liberale să conducă Anglia pe un făgăș similar Germaniei, Italiei și Rusiei. "Am abandonat treptat libertatea economică fără de care libertatea personală și cea politică nu au existat niciodată în trecut. Cu toate că fu sesem preveniți că socialismul înseamnă sclavie, am continuat statonic mersul către socialism. Iar acum, cînd sub ochii noștri prinde a se întrupa o nouă formă de sclavie, am uitat cu desăvîrșire de acest avertisment și nu ne dă prin cap cîtuși de puțin că s-ar putea să existe o legătură între cele două fenomene" (p. 26). În anul 1931, Hayek furnizase o explicație a crizei economice concurrentă în raport cu cea a lui Keynes. Criza nu era considerată un simplu rezultat al unei scăderi a cererii globale, ci consecința dislocării progresive a sistemului de prețuri care într-o economie de piață asigură coordonarea deciziilor microeconomice. Ea provoacă o "epidemie de decizii economice eronate".² Această explicație l-a supus pe Hayek la o serie de atacuri violente din partea partizanilor lui Keynes, care dominau comunitatea științifică. Critica sa demolatoare la adresa socialismului și includerea stîngii vest-europene în încrengătura diferitelor forme de colectivism, ca o etapă preliminară în evoluția spre totalitarism, i-a dus pe parcursul anilor '50 și '60 antipatia inteligenției puternic marxizate din lumea liberă. După 1970, cînd i-a decernat Premiul Nobel pentru economie, Hayek s-a văzut însă confirmat nu doar de dezvoltările din științele economice, dar și de toate desfășurările istorice. Anii '80 au însemnat pe rînd reconvertearea liberalismului a intelectualității occidentale; succesul filosofiei politice liberale prin teacherism și apoi prin

giei marxiste și postmarxiste actuale. Primul este cel al unui comunism originar, care combină elementele "liberale" și internationalismul din textele lui Marx, cu leninismul din perioada NPE-ului și cu achizițiile euro-comunismului. Acest corpus teoretic ar fi fost denaturat prin aplicarea lui greșită în practică. Utopia inițială a "socialismului democratic" nu ar avea nimic comun cu stalinismul (și în ceea ce ne privește, cu ceaușismul), care reprezintă o specie a autoritarismului de tip fascist. Încercarea stîngii de a-și cosmetiza propria imagine este demonstărată "avant la lettre" prin demonstrarea faptului că fascismul nu este decât stadiul atins de socialism după ce comunismul s-a dovedit a fi o iluzie. Încă în anul 1913, Hilaire Belloc, scria că "efectul doctrinei socialiste asupra societății capitaliste este acela de a produce un al treilea lucru, diferit de ambii zămisitori, statul servil". (p. 26) Planificarea duce în mod inherent la dictatură, pentru că acest instrument este de neocolit dacă vrem să facem posibilă planificarea la scară întregii societăți. Apoi, toate contactele externe ale unui grup sănătos să obțină în calea planificării eficiente. Cîtă vreme rămîne teoretic, socialismul este internaționalist, pe cînd de îndată ce este pus în practică – fie că este vorba de Rusia sau Germania – devine violent naționalist. "Socialismul liberal" este pur teoretic, în timp ce practica socialismului este pur totalitară, concluzionată Hayek. (p. 161) Acest argument lămuște nu doar legătura de filiație între "comunismul originar" și stalinism, dar și coagularea partidelor-hibrid național-comuniste – de tipul Partidului Comunist Român de după 1971 și a actualelor partide extremiste din Europa Răsăriteană. Analiza lui Hayek demonstrează mechanismul transformării partidelor socialiste "de stînga" în partide socialistice "de dreapta"; filiația dintre mișcarea socialistă germană și nazism (și respectiv cea dintre leninism și stalinism). Atât în cazul Rusiei cât și în cel al Germaniei, are loc, în paralel, procesul de socializare a statului și de naționalizare a partidului ajuns la putere. O evoluție similară poate explica mutația produsă după 1965 în cazul României. Dar și continuitatea dintre perioada lui Dej și perioada lui Ceaușescu. Această demonstrație poate să contribuie la risipirea celor două "perdele de fum" lansate după 1989 de adversarii liberalismului: încercarea de relegitimare a "internaționaliștilor" și încercarea național-comuniștilor de a-și renega sorgintează stalinistă.

Cea de-a doua iluzie a "socialiștilor democratici" amendată în *Drumul către servitute* este posibilitatea unei căi de mijloc între competitivitatea "atomizată" și conducerea centralizată. Situația economică a României postcomuniste și a altor țări care au ales strategia "celei de-a treia căi" verifică, după jumătate de secol de la formularea lor, predicile lui Hayek. Concurența nu poate fi imbinată cu planificarea; ele sunt principii care furnizează soluții alternative ale aceleiași probleme, iar amestecarea lor înseamnă că nici unul nu va fi folosit realmente și rezultatul va fi mai rîu decât dacă ne-am

KARL R. POPPER

Societatea deschisă și inamicii ei

Volumul II

Humanitas, București, 1993,

p. 320, 1900 lei

Cel de-al doilea volum al fundamentalei cărți dedicate de epistemologul Karl R. Popper analizei cuplului "societate închisă"- "societate deschisă". După ce primul volum fusese consacrat operei lui Platon, cel de-al doilea se ocupă de Hegel și Marx, pentru a descifra originile intelectuale ale totalitarismului.

MIHAEL MAINOILESCU

Memorii

Volumele I și II

Editura Enciclopedică, București,

Colectia "Biblioteca Băncii

Naționale", nr. 4-5, 2 vol., 1750 lei

Document istoric inestimabil pentru cunoașterea perioadei interbelice, memorile economistului și diplomatului român (ministrul de externe în perioada Dictatului de la Viena) reprezintă o sursă de informații inedite. Scrise imediat după cel de-al doilea război mondial, memorile lui Manoilescu nu acoperă decât perioada 1919-1936, întrucât redactarea lor a fost întreruptă brutal de Securitate, care l-a arestat pe autor, în 1948, în temnișindu-l la Sighet, unde a murit în 1950.

Rugăm editurile ce lansează volume cu tematică politică, politologică, istorică să trimite semnale pe adresa redacției pentru a le face astfel cunoscute în țară și străinătate.

SEMINAL

Developarea mentalităților

Mihai Botez este un caz reprezentativ pentru tipul personalității importante, care totuși nu este vedetă. Născut în 1940, obține doctoratul în matematică în 1966. În 1970, lucrează la Universitatea din București în calitate de conferențiar și director al Laboratorului de Cercetări Perspective. În 1976, câștigă Premiul Woodrow Wilson al Institutului Smithsonian din SUA, iar în 1977 deschide calea disidenței anticomuniste, criticând vehement regimul ceaușist, dar într-o manieră mai aparte față de manifestările din acea vreme, care luate formă disidenței solitare exprimată prin protest ca la Paul Goma în 1977, a disperării și revoltei colective, ca în cazul grevei minerilor din Valea Jiului sau a încercării de a înființa Sindicatul Liber al Oamenilor Muncii din România în decursul aceluiași an.

Deși ar putea fi considerată o introducere la carte de amintiri a unui disident, volumul lui Mihai Botez, *România despre ei înșiși*,* apărut în 1992 la Editura "Litera", este mult mai mult, fiind și asta, dar în subtext. Subtitlul cărții *O cercetare de comunismologie prospectivă* ne avertizează că tipul de contestație propus de Mihai Botez transcende sfera spectaculosului pur. Luând ca pretext nevoie de a se documenta în vedere participării în 1986, la o masă rotundă, la Paris, cu tema "România după Ceaușescu", autorul a construit trei scenarii alternative de viitor aplicând tehnici pre-vizionale.

Astfel a ajuns la trei variante vizând tendințele de evoluție ale României: una mergea pe conservarea lor, iar celelalte două vizau schimbarea tendințelor în sensuri opuse. Acest studiu de comunismologie structurală, care vizează, după cum afirmă autorul, să facă "considerații asupra structurilor proprii și evoluțiilor viitoare ale societăților comuniste", constituie un document științific de mare importanță pentru noi astăzi: studiul paralel al celor patru paliere – economic, politic, social și cultural – reprezintă una din puținele încercări cunoscute, dacă nu singura, de a descoperi și înțelege la vremea respectivă structura ideatică și mecanismul de funcționare a unor mentalități aparținând tuturor categoriilor sociale, de la nomenclaturașii la țărani sau la muncitorul industrial în România comună.

Lectura acestui studiu este precum dezvoltarea unui film cu fotografii făcute în locuri diferite din această țară, reliefind tot timpul astăzi luminile, cît și terenul accidentat. Primul nivel analizat este cel al vieții economice. Vom încerca să prezemțăm parțial cele mai importante concluzii ale autorului. Prima ar fi "lipsa în mintea interlocutorilor mei a unei vizioni gloabale asupra crizei economice prin care trece țara și a rădăcinilor ei reale". Complementar, înțilnind amintit termenul de oboselă socială extinsă, care "nu înseamnă însă și dorința de schimbare...", ușurința cu care se pot obține în aceste condiții satisfaceri

neînsemnante ale unor aspirații de un nivel extrem de scăzut. Concluzia asupra crizei economice are puternice reverberări în cotidianul țările noastre: "...criza economică prin care trecem și a apărut a fi evident un izvor de insatisfații, dar într-o anumită măsură și un factor de stabilizare a situației atât pentru putere, cât și pentru populație".

Pornind de la aceste concluzii, doar aparent paradoxale, dacă reflectăm asupra crizei economice cu clare implicații politice, datorate lipsei unei orientări

Primul era de tip *status quo*, vrind să prospereze ce se va întâmpla dacă evoluția va continua inertial și tendențial. Al doilea scenariu identifică un posibil moment de bifurcare cu semne de schimbare a tendinței pe la începutul sau mijlocul anilor '90, cind ar trebui să apară simultan criza de vîrf, cea a aparatului, criza economică, criza tineretului ce se săatură să aștepte vremuri mai bune, asociată cu crize externe (succesul – aparent atunci - n.n. – reformelor de tip Gorbačiov în alte țări socialiste). Scenariul cel

Cutremurul din București la 25 ianuarie 1838

strategice clare a procesului de tranziție actual, vom spicul căteva din ideile dezvoltate de autor în cadrul analizei sferei vieții politice: lipsa de interes a românilor mediului pentru problemele puterii, alternativa dorită părind una autoritar-luminată cu o meritocrație care să rezolve problemele obștii după criterii tehnocrate și de un partid care să guverneze amestecindu-se cît mai puțin în viața oamenilor. În acest plan, analiza lui Mihai Botez nu se oprește doar la nivelul raporturilor de putere dintre diferenți membri ai nomenclaturii, analizând și demonstrând pattern-uri mentale cum ar fi cel al compromiterii rivalilor neimplicați în malaxorul principal al sistemului și al legitimizării sistemului printr-o aşa-zisă independență față de Moscova.

Demersul este completat cu o privire în domeniul socialului. Căutând "fapte purtătoare de viitor, care să dea semnificație și dimensiune socialului dependent de viitorul politic", autorul găsește acceptarea quasiunanimă a acelui "contract social": "cetățeanul se angajează să nu supere puterea și, în schimb, aceasta îi oferă accesul la o viață socială și profesională normală". Concluzia studierii aspectelor vieții politice și sociale a fost aproape profetică pentru unele caracteristici ale vieții sociale și politice din România postcomunistă: "În România de azi, dezastrul economic și implicațiile lui sociale sunt astăzi de mari, iar resemnarea astăzi de așezată, încit pînă și o schimbare face frică. Se pare, o tristă singularitate a fenomenului românesc..."

Analiza celui de-al patrulea nivel, cel cultural, este și ea incitantă, pendulând între o degradare totală și kitsch pe de o parte, existența culturii de exil și rolul ei pe de alta. În acest context, autorul atinge și probleme de filosofie a culturii, cum ar fi raportul între cultura română și Occident.

În ultima parte a cărții ni se înșăfătează coerent cele trei scenarii alternative.

mai probabil a părut a fi o combinație între simularea continuății, trecindu-se pe calea reformelor întâi prin corectarea exceselor trecutului și apoi prin restrucțuri și schimbări.

Postfata cărții ne relevă din nou un Mihai Botez obiectiv, la care metodologia se îmbină cu supletea gîndului și simțul relativului, fiindcă el se întrebă de ce predicțiile sale nu au fost confirmate decât parțial, identificind trei elemente:

a) nesocotirea importanței informației imposibil de blocat și controlat azi, cu toate eforturile guvernelor totalitare;

b) imaginea autorului asupra partidelui și securității a rămas primitivă și simplistă, ele erodindu-se odată cu întregul sistem;

c) în cazul românesc, autorul recunoaște că a ignorat "importanta conjuncturii externe în susținerea ceaușismului".

Nu pot să închei aceste rînduri – care nu au făcut altceva decât să schizeze datele esențiale ale unui demers contestatar aproape singular, ce a avut ca fundament încă în 1986 un studiu de comunismologie prospectivă în care elementul autobiografic este de fundal – decât îndemnind posibilitățile cititorilor să încerce să-și răspundă la întrebarea lansată de autorul însuși către finalul cărții: "Las deci cititorul să decidă singur în ce măsură românii din 1986, așa cum au fost descriși în analiza mea, sunt și cei care au ieșit în stradă în decembrie 1989, cei care au votat cum au votat în mai 1990 și cei care s-au dus în Piața Universității în 1990 și cei ce au venit în diferite rînduri din zonele miniere în București". Răspunsul l-au dat și îl vor da mai ales faptele noastre.

Bogdan POPESCU-NECSEȘTI

* Mihai Botez, *România despre ei înșiși. O cercetare de comunismologie prospectivă*. Editura Litera, București, 1992.

Intelectualii și puterea lor în comunismul totalitar

Cartea lui Mihai Botez, *Intelectualii din Europa de Est**, este un punct de vedere românesc asupra rolului și funcțiilor intelectualului în cadrul sistemului totalitar. Cele patru capitulo abordează subiectul astăzi din perspectiva practică, cît și conceptuală. În prefață, autorul rezumă în mod sintetic tema eseului: "explorarea modului în care intelectualii produși de diferite tradiții naționale, dar în același timp operind sub un același regim comunist (de tip sovietic), pot influența procesul general de schimbare socială în Europa de Est".

Cutremurul din București la 25 ianuarie 1838

Capitolul 1 introduce conceptul de intelectuali est-europeni și analizează legăturile lor cu puterea. Pendulând între două poziții antagonice, una care afirmă existența divorțului total între societate și sistemul comunist, iar cea de a doua care afirmă că societățile din țările comuniste au fost total penetrate de regimurile de tip sovietic, punctul de vedere ale lui Mihai Botez se situează între acestea două, susținînd că ordinea totalitară comunistă a fost doar parțial internalizată și impusă, deoarece au fost pierdute reflexele necesare luptei și competiției deschise, inutile în dictatură, achiziționîndu-le pe cele de obediță, ca frica de autoritate.

Problema intelectualului din Europa de Est este văzută mai departe în contextul apariției a două fenomene: relația de suspiciune dintre intelectual și putere, avînd în vedere caracterul nesupus și permanent interrogativ al acestuia și apariția intelectualității create de ordinea comunistă. Chiar între intelectualii de acest tip diferențele sunt însă mari, deoarece, după cum afirmă autorul, "statutul intelectualității depinde de nevoie de performanță și variază de la o țară comunistă la alta".

În capitolul al doilea, intitulat "Statul național comunist din Europa de Est. Realitate și perspective", se cercetează puterea ca al doilea element al scenariului propus și evoluția sa posibilă. Pornind de la premisa că relația dintre tradiția națională și fiecarei țări estice și sistemul comunist este de sinecă și nu de adversitate, autorul afirmă că au apărut noi societăți naționale caracterizate prin noi logici, etici, mecanisme de autoreglare și comportamente la nivel individual și de

român, avînd largi rezonanțe în prezent este cel de comunizare a naționalismului și naționalizare a comunismului. Este vorba aici de a face apel la "straturi adînci ale unui postulat suflet al etniei cu rezonanțe adesea mistice". Fenomenul vizează o nevoie de a face mai atractiv un sistem în vederea exercitării unui control social mai deplin.

Capitolul al treilea, intitulat "Intelectualii est-europeni și național-comunismul; o nouă ofertă de cooperare", explorează contractul social dintre intelectualii est-europeni și sistemul comunist în perspectiva evoluției problemelor naționalităților și a curentului reformist.

Pornind de la ipoteza că "nici un sistem politic nu este nici cu totul susținut, nici cu totul respins de populație, autorul volumului explorează termenii și natura unui contract social existent între puterea comunistă și intelectualii. Sunt identificate atitudinile ale căror granițe sunt ele însese foarte fluide:

- susținerea activă a sistemului comunist;
- acceptarea pozitivă, adică fără entuziasm și cu rezervă ce nu privește esența sistemului, cu iluzii de ameliorare;
- acceptarea negativă a sistemului comunist cu rezerve de principiu și fără iluzii de mai bine;
- respingerea totală și activă a sistemului.

O precizare a autorului este capitală, și anume că opțiunea pentru una din variante se face în funcție de imaginile pe care și le creează intelectualii asupra beneficiilor și costurilor diferitelor opțiuni! Analiza fiecărei opțiuni în parte dă priilejul viitorologului român să evidențieze comportamente și mentalități extrem de variate, de la obediță totală în schim-

bul bunăstării la exilul intern rezultat al contestării față a sistemului. În acest peisaj atomizat și plin de contradicții, Mihai Botez afirmă că și în decenile următoare național-comunismul va încerca să mobilizeze și să alinieze intelectualii mai degrabă promovînd o platformă naționalistă decît una reformistă și liberală. Aici, intră în discuție și relația delicată și complexă dintre populația majoritară și minoritară, prin reprezentanții intelectualii ai acestora, mecanism cu potențial resentimentar și exploziv maxim.

În cadrul ultimului capitol, ce poartă titlul "Pentru un nou statut al intelectualului în Europa de Est: cîteva sugestii", se discută strategii de renegociere a contractului social între puterea comunistă și intelectualii, în condițiile necesității salvagardării gîndirii critice ca un exponent al societății civile. Criteriul propus de futurologul român pentru distincția între criticii aliniați sistemului de intelectualii critici este cel al capacitații ordinii comuniste de a lua în considerare sau a ignora dacă nu chiar pedepsi criticele la adresa ei.

Subliniind importanța funcțională a intelectualității autonome critice independente ca purtătoare potențială a feedback-ului de reglare esențial pentru o evoluție normală a lumii în care trăim, autorul identifică drept element esențial al problemei emanciparea intelectualului est-european de sub tutela statului comunist.

Acest eseu situat sub egida necesității "unității (dar desigur nu uniformitatea) de gîndire, voînță și acțiune a intelectualilor critici din Europa de Est", scris în 1988, este o mărturie a faptului că România nu a fost un caz al pasivității totale față de expansiunea sistemului comunist. Mai mult, a existat o conștiință critică și o nevoie de vizionare globală fără ostentație.

De altfel, și în postfață în care autorul își privește încă o dată critic propriul ese și face aprecieri de ordin prospectiv cu privire la viitorul evoluțiilor din România, regăsim același cercetător echilibrat și cu gîndul bine strunit care are permanent o sobrietate simpatetică față de obiectul cercetat, care ne-a însotit incindîndu-ne nu o dată de-a lungul unei cărți care se citește cu placere și mult folos pentru a înțelege natura structurilor remanente la nivelul acțiunii vorbei și comportamentului instituțional și al mentalității în România totuși postcomunistă.

Bogdan POPESCU-NECSEȘTI
* Mihai Botez, *Intelectualii din Europa de Est. Intelectualii est-europeni și statul național-comunist*, Editura Fundației

SEMINAL

JACK C. PLANO,
ROBERT E. RIGGS,
HELENAN S. ROBIN

Dicționar de analiză politică
Editura Ecce Homo, București,
1993, p. 195, exemplar de semnal.

Un instrument de lucru util pentru cei interesați de terminologia analizei statistice a datelor politice. Volumul mai cuprinde o bibliografie selectivă în științe politice generale, analiză internațională comparată, științe sociale generale, știință și filosofia științei, metodologia și științele cercetării.

RAUL BOSSY

Amintiri din viața diplomatică (1918-1940)
Volumul al II-lea (1938-1940),
ediție și indice de Stelian Neagoe,
București, Humanitas, colecție
"Memorii. Jurnale", 1993,
p. 327, 1950 lei.

Marturie de primă mînă asupra circumstanțelor care au dus la împărțirea României Mari, ca urmare a înțeleglerilor dintre Stalin, Hitler și Mussolini, precum altor evenimente istorice.

A. L. ZISSU

Sioniști sub anchetă. Declarații, confruntări, interogatorii, 10 mai 1951 - 1 martie 1952,
introducere, note și indice de
nume de Mihai Pelin, Edart-FPP,
București, 1993,
p. 282, fără preț tipărit pe copertă.

Lectură relevantă pentru cei care au confundat internaționalismul regimului comunist român sănătoșe de documente de epocă.

Rugăm editurile ce lansează volume cu tematică politică, politologică, istorică să trimîtă semnale pe adresa redacției pentru a le face astfel cunoscute în țară și străinătate.

Cum poate fi contestată puterea

BERTRAND DE JOUVENEL

Puterea înseamnă posibilități. Ea le poate aduce celor care î se supun lucruri bune sau rele. De aceea, fiecare dintre supuși și direct interesat de utilizarea puterii. Atunci cînd acest interes e recunoscut, supusul e numit cetățean: i se atribuie astfel – teoretic – un drept de a influența exercitarea puterii. Acest drept ar fi lipsit de sens și fără conținut dacă nu î s-ar asocia și anumite mijloace pentru a fi exercitat. Dreptul ar fi lipsit de sens dacă ar consta doar în invitarea cetățenului în fața urnelor pentru a-și da din cînd în cînd sufragiul celui ori celor care ar exercita apoi o putere absolută. Cu aceste ocazii, cetățeanul nu prea are de ales și, de altfel, omul ce pare foarte dezirabil înainte de înscăunare se poate dovedi foarte rău mai tîrziu: e oare nevoie să amintim că nici un alt împărat n-a fost atât de mult dorit precum Caligula?

Exercitarea puterii e cotidiană: mijloacele de reacție ale cetățenilor trebuie să fie și ele cotidiene. E necesar să se facă însă o distincție între mijloacele de presiune și cele de opozitie. Nu e bine ca un grup de cetățeni să poată forta mîna principelui ori a magistratului pentru a-l obliga să facă ceea ce nu vrea, căci în acest caz ar fi vorba de o acțiune efectivă, dar fără un autor responsabil: autorul nu e nici principalele ori magistratul care a actionat împotriva dorinței sale, dar nici grupul care nu era calificat să acioneze. Exemplele ne vin în minte cu miile: Liga din Franța lui Henric al III-lea, adunările zgromoase din orașele americane ce vor să-l înhâpte pe un suspect aflat în mîinile magistratului pentru a-l lînsa, pretinsele delegații ale poporului care se prezintau în fața Convenției naționale s.a.m.d.

Cu totul altfel stau lucrurile în cazul mijloacelor de opozitie. Acestea sunt de fapt mijloace de limitare * a acțiunii guvernamentale. Si chiar dacă ele pot fi prost utilizate, nu se poate nega totuși că există și un lucru bun și necesar. Prin definiție, o guvernare absolută și arbitrară e tocmai cea a cărei acțiune nu poate fi opriță. A dori așa ceva înseamnă a dori despotismul. E păcat că unele sprirete au devenit favorabile despotismului datorită ficțiunii potrivit căreia guvernația ar încărca suveranitatea poporului. E adevarat că nu există nici un mijloc prin care să se poată împiedica acțiunea exercitată de poporul reunit; dar a transforma o proprietate de fapt a corpului reunit al guvernătorilor într-un atribut de drept al guvernătorilor săi înseamnă a furniza un fundament juridic despotismului.

Identificarea guvernătorilor cu poporul e o sursă de confuzie și nu există regim în care această identificare să fie posibilă.¹ Tot atât de eronată e și identificarea guvernătorilor cu "majoritatea". Această eroare devine evidentă dacă recurgem la următorul experiment: putem lăua un eșantion reprezentativ din populația electorală și îi putem cere să se pronunțe în legătură cu un anumit număr de acte ale guvernului dintr-o perioadă dată; vom constata că unele dintre aceste acte nu sunt deloc aprobat de o majoritate, iar cele aprobată beneficiază de o majoritate cu o compoziție variabilă.

Guvernătorii nu sunt nici poporul, nici majoritatea: ci sunt pur și simplu guvernători. Drepturile lor asupra guvernătorilor decurg din necesitățile funcției pe care o exercită, și nu din ceea ce ei pretend că încarnează. Si cum funcția guvernătorilor se extinde și se complică, drepturile lor sporesc și ele. Putem crede că acest lucru e necesar pentru a accelera progresul societății: cine crede însă că binefacerea virtuală a puterii sporește pe măsura extinderii acesteia, trebuie să accepte că

lucrurile stau la fel și în privința relelor virtuale. Cu cît săcătă oamenilor depinde de guvernanti, cu atât cei guvernați trebuie să aibă la îndemână mijloace cu care să conteste actele guvernamentale care îlezează.

Opoziție și opozitii

Ceea ce ne interesează e deci discutarea, criticarea, contestarea și eventuală limitarea actelor guvernării. Mijloacele necesare pentru atingerea acestor scopuri constituie subiectul nostru.

Nu cred că trebuie să pornim de la Opoziție (cu majusculă) pe care o putem vedea în Regatul Unit.

Sîntem tentați să procedăm astfel întrucăt Regatul Unit are pentru orice comunitate politică valoare de model. Si pe drept cuvînt: ce altă țară n-a cunoscut în interiorul său nici o convulsie dramatică din 1689 înceoace, asociind în același timp caracterului nonviolent al politiciei sale un dinamism al transformărilor sociale pentru multă vreme mai promunțat decât în tot restul lumii?

Dar pe cît e de firesc să invidiem duelul admirabil rînduit ce se desfășoară în Camera Comunelor între Partidul Guvernător și Partidul Asediator, tot pe atî am greșit, după părerea mea, dacă am postul că un asemenea duel reprezintă condiția necesară și suficientă a unui regim în care actele guvernamentale să fie contestate. Că nu e o condiție necesară, o demonstrează faptul că acetele guvernamentale au fost contestate în mod foarte eficace – unii spun chiar „prea eficace” – sub cea de-a III-a și sub cea de-a IV-a Republică franceză care nu au cunoscut totuși doar un partid de opozitie candidat la înlocuirea guvernului aflat la putere. De altfel, dificultățile constituirii unui asemenea partid par foarte mari, aşa cum a demonstrat-o o experiență recentă. Condiția nu e însă nici suficientă: e ușor de observat în tările dominate de dualitatea partidului de guvernămînt și a partidului de opozitie – că opozitia la politica guvernului nu provine întotdeauna din rîndurile partidului de opozitie. Criticile aduse președintelui american democrat pentru politica sa din Vietnam și San Domingo nu s-au ivit în sinul partidului republican. Tot astfel, opozitiile pe care le are de întîmpinat guvernul laburist în privința politiciei sale de venituri nu provin din partea opozitiei parlamentare.

Sînt departe de a subestima utilitatea marelui partid de Opoziție (cu majusculă), dar cred că trebuie să-l vedem ca pe un produs rafinat al unui sistem de moravuri politice cărora dreptul la opozitie le e inherent. A crede că un asemenea sistem de moravuri poate fi creat doar prin instituirea bipartismului înseamnă să a dovada de prea mult optimism; a crede că sistemul e amenințat dacă bipartismul ia sfîrșit înseamnă să a dovadă de prea mult pesimism. Pentru a ilustra cea de-a doua observație, ne putem reaminti alegerile britanice din octombrie 1931, în urma cărora în Camera Comunelor nu au intrat decât 52 de deputați din opozitie, adică unul contra nouă. Nu cred nicidcum că această slăbiciune a opozitiei n-a avut inconvenientele ei, dar ea nu a diminuat totuși libertatea politică: zdrobirea Opoziției (cu majusculă) nu a antrenat nicidcum înăbușirea opozitoriilor.

Mijloacele de opozitie reprezintă infrastructura unui sistem de libertate politică: partidul de opozitie nu e decât un element de suprastructură. El e prețios pentru cetățean, căci îi furnizează – în-

drăznesc să spun așa – un mijloc de intimidare a guvernului: „dacă acțiunea voastră îmi displace, voi vota pentru ceilalți”. Cu toate acestea, trebuie remarcat faptul că o anumită rigiditate a atitudinilor (naturală, în cazul unui partid) face improbabile unele transferuri de voturi. Să presupunem că eu aș fi un sindicalist englez și că guvernul laburist ajunge, prin politica sa de venituri, să restrîngă libertatea de acțiune sindicală într-un mod ce mie mi se pare intolerabil: voi ajunge eu oare ca, în semn de represalii, să îmi dau votul partidului conservator? Procedind așa, n-ăs face decât să mă răzbun, dar nu m-ă putea aștepta ca acțul meu să aibă vreun efect. Prin urmare, mi se va părea mult mai firesc să mă opun în momentul de față deciziei guvernului laburist, folosindu-mă de mijloace locale și imediate.

Într-un cuvînt, faptul că există o echipe vizibilă și constituită de aspiranți la putere ce se propune ca alternativă a echipei de guvernători actuali e un atu în jocul cetățeanului ce are motive să se opună acțiunii guvernamentale. Atunci cînd nu ai acest atu, situația e penibilă; dar dacă îl ai, nu înseamnă că deții un răspuns la toate problemele. De altfel, nu e prea ușor nici să obții acest atu.

Puterea de limitare

Îmi propun să evoc aici, pe scurt, cîteva din trăsăturile diferențelor puterii de limitare existente în diverse locuri și tipuri, sperînd să dobîndesc cîteva indicii pentru constituirea unor mijloace de opozitie. Sintagma „putere de limitare” pe care o introduc aici corespunde diferenței simple făcute mai sus: nu e în general de dorit ca un grup oarecare de cetățeni să poată forta mîna principelui ori a magistratului; în schimb, e foarte periculos ca mîna principelui ori a magistratului să nu poată fi opriță la apelul cetățenilor. Îmi propun de aceea să examinez tocmai resorturile acestei limitări a acțiunii.

Idee ce inspiră cercetarea mea e cea exprimată în chip admirabil de Montesquieu: „Democrația și aristocrația nu sunt stări libere prin natura lor. Libertatea politică poate fi găsită doar în guvernările moderate. Ea nu se află însă întotdeauna în statele moderate, ci doar acolo unde nu se abuzează de putere. Experiența ne învață totuși că orice om care definește puterea e mină să abuzeze de ea; el merge pînă unde întilnește limite. Cine ar zice una ca asta: virtutea însăși are nevoie de limite! Pentru a nu putea abuza de putere, e necesar ca prin dispunerea lucrurilor puterea să limiteze puterea”.²

Problema e deci următoarea: trebuie să existe o putere care să limiteze puterea fără a î se substitui, ca în care am cădea în aceeași capcană. E o problemă de o mare dificultate, ce trebuie studiată plecînd de la diferite exemple. Vom vedea că instituțiile ce au jucat acest rol nu s-au născut din gîndirea teoretică, ci din circumstanțe. De la fiecare din ele, vom avea ceva de învățat.

Tribunii

În limbajul juridic, opozitie e o procedură de suspendare a executării unei judecăți. La autorii antici, dreptul de opozitie nu reprezintă simpla libertate de a exprima propria nemulțumire și de a căuta s-o împărtășești altora³, ci un drept formal de împedicare a acțiunii guver-

namentale. Termenul se aplică în particular la acea *potestas* a tribunilor Romei.

Potestas a luat naștere, ne amintim, dintr-un conflict social. Se pare că fiind urmăriți pentru a-și plăti datoriile, în timp ce recrutarea lor în armată le anula orice capacitate de plată, plebeii au făcut secesiune (*secessio Crustumerina*).⁴ Această „grevă generală” (dacă-mi e îngăduit în asemenea anacronism) nu a fost resorbîtă decât cu ajutorul unei amnistieri, a abolirii datoriilor și a recunoașterii unei funcții de apărare (*jus auxiliu*) exercitate de către tribuni, pe care plebeii reuniti (*concilium plebis*) îl desemnă în acest scop. Iată ce spunea despre asta Boucē-Leclerc: „Tribunatul plebei nu e – la origine – o magistratură, ci o funcție specială creată prin *lex sacrata* și care constă în întregime într-o energie negativă pusă în serviciul în ajutorul plebei (*jus auxiliu*), un drept de opozitie invincibilă la actele autorități ordinare, acest drept fiind garantat prin inviolabilitate (*sacra-sancta potestas*) persoanei tribunilor”⁵.

Jean Bodin utilizează termenul de „opozitie” tocmai în legătură cu tribunii: „Cezar nu a suprimat tribunilor dreptul la opozitie, deși în acest fel afectă dictatura perpetua”.⁶ Bodin expune conținutul acestui drept invocîndu-l pe juristconsultul Labeo, care zicea că „tribunii nu erau instituții pentru a împărtășe dreptatea și a formula jurisdicția, ci doar pentru a se opune violenței și abuzurilor celorlați magistrați, ca și pentru a-i ajuta și apăra pe cei oprimăti pe nedrept, ori pentru a-i face prizonieri pe cei ce nu voiau să cedeze în fața opozitiei”⁷. Vom remarcă în treacăt faptul că aici, atunci cînd se vorbește de *Ombudsman*, nu se ia în considerare acordarea unor drepturi de întindere celor ale tribunilor.

Intercesiune – acesta e numele ei legal – era o interpunere a tribunului, pe care el trebuia să o exercite personal și care anula efectul deciziilor magistratului. Această intercesiune putea fi exercitată de către tribun din proprie inițiativă ori ca urmare a unei plîngerii; tribunii trebuiau să fie zi și noapte la dispoziția unei asemenea *appelatio*.

Rousseau spunea despre această funcție că: „tribunatul nu e nicidcum o parte constitutivă a Cetății. El nu trebuia să dețină nici o fărâmă din puterea legislativă ori executivă, puterea sa fiind tocmai din această cauză mai mare; căci, neputînd face nimic, el putea împiedica orice. Tribunatul ca apărător al legilor era mai sacru și mai venerabil decît principale (care executa legile) ori decît suveranul (care le crea)”⁸.

Am crezut înăbușirea că Montesquieu, vorbind despre „puterea ce limitează puterea” s-a gîndit la Tribunat, dar că s-a abținut să-l citeze în chip explicit întrucăt instituția cu pricina nu a rămas o simplă „putere de limitare”, tribunii folosindu-se mai tîrziu de convocarea *concilia plebis* pentru a le transforma în *comitia tributa* și luînd astfel inițiativa legislativă.

Rousseau denunță transformarea operată în rolul tribunilor astfel: „El (Tribunatul) a degenerat în tiranie atunci cînd a uzurpat puterea executivă, căreia nu-i era decît moderator, și atunci cînd a vrut să dea legi pe care nu trebuia decît să le protejeze”. Pentru a ilustra realele care au rezultat astfel, Rousseau cită mai întîi exemplul eforilor spartani, pentru a adaugă mai apoi că: „Roma a pierit și ea urmînd aceeași cale, iar puterea excesivă a tri-

bunilor, usurpată prin decret, a sfârșit prin a servi - cu ajutorul legilor făcute pentru libertate - drept pavaza împăraților care au distrus-o".⁹

Rousseau avea dreptate: valoarea esențială a Tribunalului constă în faptul că popor avea apărători ce nu aspirau nicidcum să-i devină stăpini. Exercitarea puterii și combaterea abuzurilor ei sînt două roluri distincte și e profitabil ca ele să rămână separate. Sindicaliștii consideră ca o idee fundamentală că funcția lor constă în apărarea și promovarea intereselor angajaților întreprinderii și nu în guvernarea acestora. E curios că în același timp în care în Occident sindicalismul devinea conștient de această distincție, ea dispărea din ordinea politică.

Ofițerii regelui

Al doilea exemplu de putere de limitare pe care-l voi cita e cel al Parlamentelor vechii Franțe din epoca 1715-1789; cum instituțiile noastre din timpul Vechiului Regim sînt puțin cunoscute în afara Franței, mi se va ierta deci că remaintesc aici cîteva din elementele lor.

În epoca respectivă, numele de Parlament se referea la fiecare Curte de justiție "capitală și suverană" în aria sa geografică. Existau astfel Parlamentul din Toulouse, Parlamentul din Bordeaux și altele, toate mezine ale Parlamentului parizian, dar nicidcum subordonate acestuia. De ce aceste corperi de magistrat erau numite "Parlamente", iar membrii lor "consilieri la Parlament"? Motivul e următorul: se considera că Parlamentele derivă din *Curia regis*, din curtea constituță de către rege pentru a hotărî în afacerile supuse judecății sale. În loc să judece el însuși, înconjurat de consilieri special reuniti în acest scop, regele și-a lăsat funcția în seama unor "ofițeri" sau - cum s-ar zice astăzi - a unor "funcționari". Ludovic al XV-lea spunea despre Parlamentul din Paris că "magistrații sunt ofițerii mei, însărcinați să mă înlocuiască în datoria regală de a împărtăji justiția supușilor mei".¹⁰ Magistraților, expresia citată nu li se părea deloc nepotrivită. În scrierea doctrinală pe care au alcătuit-o în tojul conflictului lor cu autoritatea regală, magistrații spuneau că: "există două precepte ce n-ar putea fi atacate sau puse sub semnul îndoelii fără a greși, căci parlamentele le venerăză din totdeauna. E vorba 1) de faptul că puterea publică se află pe de-a-ntrugal în mîinile regelui și 2) de faptul că magistrații, ofițerii săi debindesc de la rege întreaga autoritate, ai cărei depozitari sunt întrucît în monarhia noastră nu există vreo putere intermediară care să nu fie subordonată și dependentă".¹¹

Tin să subliniez că magistrații se recunoșteau drept simpli agenți ai autorității întrucît mi se pare extrem de interesant că, în ciuda acestei subordonări ori mai bine zis, bazindu-se pe ea, magistrații au reușit să constituie o putere de limitare cu o eficacitate remarcabilă. Reușita lor nu e lipsită de o valoare de sugestie pentru alți agenți ai autorității. (...)

Cum puteau însă acești magistrații să reziste autorității regale? Faptul s-ar putea explica prin independența materială a magistraților, prin mîndria pentru propria lor statuară, prin sprijinul opiniei publice, în sfîrșit, prin spiritul juridic al timpului.

Mai întîi de toate, magistratul era inamovibil: el nu putea fi revocat, nici mutat din post, iar slujba nu-i putea fi suprimată. Această inamovibilitate e un principiu fundamental al administrației regale.

Din moment ce oficiul nu putea fi retras ofițerului, acesta avea "un drept de oficiu", "drept incorporal și fructuos"¹², iar asta rezulta din inamovibilitate. "Venalitatea ofițerilor" nu va face altceva decît să transforme sus-numitul drept de uzufruct în proprietate. Ceea ce s-a instituit prin "edictul lui Paule"¹³ era

- prin mijlocirea unor plăti făcute la biroul partilor cazuale - tocmai un drept de transmitere perpetuă a oficiului. Ceea ce ofițerul dobîndea prin plata dreptului anual - plata rapid denumită "la paulette" - era dreptul de a ceda oficiul moștenitorului său natural ori altciva (în acest caz în schimbul unor bani) renunțarea putîndu-se petrece la o dată fixată ori la moartea ofițerului. Rezultă de aici că inamovibilitatea ofițerilor, stabilită ca sentință de drept public, era consolidată prin dreptul privat: ofițerul care își dobîndea în chip legal oficiul nu putea fi depozitat de proprietatea sa.¹⁴

Datorită acestor aranjamente, recrutarea ofițerilor scăpa de sub controlul guvernării și era de așteptat ca o magistratură ale cărei oficii erau dobîndite fie prin ereditate naturală, fie prin mijlocirea banilor, să se deterioreze, adică valoarea personalului său și considerația de care se bucura acesta să scădă. Însă fie că titularii, alegîndu-și succesorii au ținut seama de anumite calități morale sau intelectuale, fie că aceste calități au fost

toate acestea ar trebui să fie reprezentate prin guvernare, și nu la guvernare.

Nu există libertate politică acolo unde celor ce comandă nu li se opun reprezentanții care obiecțează acestor dirigitori reacțiile supușilor și nu îi obligă pe cei ce comandă să țină cont de dispozițiile cetățenilor. Dar e o iluzie periculoasă să credeam că protestul guvernaților avansează în chip decisiv atunci cînd guvernarea e încredințată reprezentanților; căci confundarea rolurilor de guvernant și de reprezentant nu are nici o justificare; dacă guvernarea se diluează în reprezentare, avem de-a face cu prea multă slăbiciune, iar dacă ea absoarbe reprezentarea, avem de-a face cu prea multă forță.

Marea forță a princepsului de azi constă în aceea că el integrează funcția reprezentativă, care altă dată era opusă monarhiilor; astfel, unele din vechile mijloace de apărare împotriva autorității și furnizează în prezent acesteia noi mijloace de prestigiu și un nou fundament de legitimare. E ceea de cunos-

de stat trebuie - pe cît posibil - să se sprijine pe cei care sunt deja în situația de a pune la treabă pe cineva. Am putea spune, în glumă, parafragîndu-l pe Beque, că "politica înseamnă influențarea celorlați". Cu cît vrem să evităm aceste canale, cu atît - pentru a obține acele rezultate - sistem nevoită să inspirăm frică. Prin natura lucrurilor, nu există decît două metode politice: negocierile și intimidarea.

Cu cît evităm negocierile, cu atît regimul și întemeiat pe poliție, și cu atît schimbarea guvernaților se face prin lovitură de stat. E vorba de o lege a naturii politice, iar numele dat regimului nu schimbă nimic.

Există însă anumite condiții de eficacitate ale purtării negocierilor. Trebuie negociat cu oameni reprezentativi, deci cu cei care pot, prin asentimentul și concursul lor, să angajeze alți oameni. Așa sunt liderii dintr-o regiune sau dintr-o profesie, așa nu sunt, de fapt nu mai mai sunt deputații.

Multe minti luminate consideră că

București la 1789, vedere închipuită, dintr-o publicație a epocii

dezvoltate - la cei care au obținut favorurile - de atmosfera din magistratura în care erau primiți, e cert că parlamentarii au vădit, pînă la sfîrșitul Vechiului Regim, un ton și o alură ce inspirau respectul. (...)

Reprezentanții

Geniul limbii engleze îngăduie după cît se pare, elipse intolerabile în franceză/în română; se spune astfel *free governments*, care nu trebuie tradus prin *gouvernements libres/ gouvernări libere*, căci o guvernare și liberă tocmai în regimurile arbitrale, și nu asta vrea să spună expresia. E deci necesar ca auditorul, simînd ce anume vrea să spună oratorul, să restabilească termenul elidat: atributul libertății trebuie aplicat cetățeanului, care nu e menționat în expresie, iar guvernul despre care e vorba are o virtute relativă la această libertate a cetățeanului.

Mai periculoasă, întrucît comportă o lacună mai puțin vizibilă, e sintagma "guvernare reprezentativă", traducerea literală a expresiei *representative government*. Si în acest caz, auditorul, simînd ce vrea să spună oratorul, înțelege că obiectul reprezentării îl constituie interesele, sentimentele și opinile guvernaților; există însă riscul că ei să credă că

Augustus a avut grijă să-și atruije tribunatul; cum acesta se află pe mîini atât de bune, ceilalți tribuni puteau să aibă roluri pur decorative, cum ar fi organizarea serbărilor.

Totuși, cetățenii știu bine că funcțiile guvernării și cele ale reprezentării nu trebuie reunite în aceleași mîni. Consultați zecile de mii de salariați dintr-o mare întreprindere, privată sau publică, pentru a afla dacă ar fi dispusi să renunțe la organizarea de tip sindical, la desemnarea delegaților fiecărui atelier, în schimbul dreptului de a desemna prin sufragiile lor consiliul de administrație sau directorul general al întreprinderii; salariații vor refuza acest tîrg și au dreptate să procedeze aşa. Oricît de bine alesii ar fi dirigitorii, ei vor adopta - în mod necesar - un punct de vedere de dirigitor, ce trebuie corectat prin comunicarea atitudinilor și a dispozițiilor celorlalți. Dialogul dirigitor-dirijați ia, în cazul statului, forma unui dialog între guvernații și guvernați. (...)

O economie eficace înrolează în totdeauna prestigiile neguvernamentale într-o întreprindere de interes public. Dacă George Brown încearcă să-i convingă pe șefii Trade Union-urilor să colaboreze la moderarea creșterii salariailor, el nu acționează altfel decît o facea un rege medieval. Politica fiind arta de a-i pune pe alii la treabă, e evident că omul

salvarea regimului parlamentar stă în organizarea Parlamentului în două partide în sînul căror să domnească disciplina votului. Părerea mea e cu totul contrară.

De ce e nevoie pentru ca un ministru să învețe și să cîștige ceva într-o discuție? Pentru ca să învețe, e nevoie ca fiecare opinant să-i înfățișeze o informație referitoare la starea de spirit a unei părți infime din corpul politic, acestea fiind date indispensabile. Pentru ca el să cîștige ceva, e necesar să poată convinge pe cineva care are credit în afara incintei în care se discută să pună acest credit în serviciul proiectului guvernamental. Însă nici unul din cele două evenimente nu se produce într-o dezbatere parlamentară bipartinică (...).

E un truism să afirmi că societatea modernă se caracterizează printr-o diviziune tot mai accentuată a muncii sociale, din care rezultă o mare complexitate a situațiilor și o mare diversitate a intereselor. O bună reprezentare a națiunii trebuie deci să își exprime diversitatea (...).

Dacă vor, dimpotrivă, să constituie un stat în toată tregula, ei trebuie să recunoască existența diferenței și să asigure reprezentarea ei. Ceea ce nu înseamnă că nimic din ceea ce există nu trebuie

(continuare în pag. 32)

Bertrand de Jouvenel

Bertrand de Jouvenel este o figură controversată chiar în țara sa de origine.

Aștept, Philippe Bénétton (*Introduction à la politique moderne*, Hachette, 1987) îl crede în rîndul liberalilor moderati și al conservatorilor (alături de R. Aron, W. Röpke și I. Kristol), evocând mai cu seamă atașamentul lui de Jouvenel pentru principiul limitării puterii politice, înțeles ca o încercare de a face imposibil orice atentat la libertatea individuală. Multii comentatori subliniază de altfel faptul că întreaga reflectie a lui Bertrand de Jouvenel reprezintă un comentariu al inegalității "refren" liberal: orice putere coruptă, iar puterea absolută coruptă în mod absolut.

Jean Touchard (*Histoire des idées politiques*, vol. 2, PUF, prima ediție: 1958; citez după ed. a 12-a, din 1991), îl consideră pe B. de Jouvenel "reprezentantul cel mai caracteristic al neoliberalismului francez", în "domeniul politic". Touchard reamintește, pe de o parte, critica făcută de către Bertrand de Jouvenel "Protecțoratului social" și socialismului și liberalismului vulgar, reluând, de asemenea, principalele trăsături ale unui liberalism lipsit de vulgaritate în vizionarea autorului celebrului text "Du pouvoir" (și anume: limitarea puterii, apărarea intereselor particulare ca "fracțiuni constitu-

tolul "Les convergences fascistes" din *Nouvelle histoire des idées politiques*, sinteză coordonată de Pascal Ory, Hachette, 1987) reia o parte din experiența de tinerete a lui Bertrand de Jouvenel care, ca membru al Partidului radical francez, denunță eșecul liberalismului politic, căutând astfel o "a treia cale" între socialism și liberalism. În opinia lui Sternhell, "socialiștii revizionisti ca sorelienii și succesorii lor, de Man ori Déat, dar și reprezentanții stângii nemarxiste sau antimarxiste reprezentante de laburismul britanic sau de Partidul radical francez, căutând un răspuns la criza capitalismului... au devenit solidari cu voința fascistă a distrugerii liberalismului burgoș, a socialismului proletar și marxist și a antagonismelor de clasă". Episodul părăsirii radicalilor francezi și preconizarea unei "revoluții anticapitaliste, antidemocratice, antiliberale și antimar-

Pentru o judecăță mai echilibrată a acestor "excese" se pot consulta fragmentele dedicate lui de Jouvenel de către Raymond Aron în *Mémoires* (Julliard, 1983, în special pp. 149-151).

După 1945, Bertrand de Jouvenel a predat în numeroase universități anglo-saxone (Oxford, Cambridge, Yale ori Chicago), dar și la Paris (la Faculté de droit et de sciences économiques în 1966-1973, și după 1973 la INSEAD și CEDEP). Tot el s-a ilustrat ca susținător al reflectiei futurologice, participând la lucrările prestigioaselor *Institute for the Future* ori *Social Science-Research Council*.

Pierre Manent, care a inclus textul publicat acum în traducere românească în antologia sa *Les libéraux* (Hachette, 1986), admiră la Bertrand de Jouvenel "reflectia judicioasă asupra temei liberale prin excelentă, și anume relația om-putere

sens atunci când ea se aplică unor puteri nelimitate (ce pot interveni fără oprești împotriva libertății individului). Ceea ce ne interesează ca membri ai unei comunități politice este prezentarea libertății, iar din acest punct de vedere, constitutionalismul nu poate însemna decât guvernare limitată. Pentru o discuție aprofundată a acestui punct, primul volum din carteau lui Friedrich August von Hayek, *Law, legislation and liberty* rămîne o referință obligatorie pentru orice spirit liberal.

Lucrări principale:

L'Economie dirigée. Le Programme de la nouvelle génération, Librairie Valois (1928); *Vers les Etats-Unis d'Europe*, Librairie Valois (1930); *La crise du capitalisme américain*, Gallimard (1933);

Le Réveil de l'Europe, Gallimard (1938); *D'une guerre à l'autre*, Calmann-Lévy, 2 vol. (1940-1); *Après la défaite*, Plon (1941); *Napoléon et l'économie dirigée*, le Blocus continental, Paris, La Toison d'Or (1942); *Du Pouvoir. Histoire naturelle de sa croissance*, Le Cheval ailé, Genève (1945); *Raisons de craindre, raisons d'espérer*, Paris, Le Portulan, 2 vol. (1947); *Problèmes*

În următoarele pagini vom analiza principalele teze ale Bertrand de Jouvenel și să vedem cum sunt legate de ideile sale politice și teologice.

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu există niciună situație în care să se poată impune o legătură între oamenii liberi și între oamenii liberi și oamenii săraci".

În cadrul unei discuții cu un prieten, Bertrand de Jouvenel spunea că "potrivit lui, într-o societate civilă, nu